

Vətəndaşlıq və Vətəndaşsızlıq Parlamentarilər üçün təlimat

*"Vətəndaşlıq insanın əsas hüququdur
və huquqlara malik olmaq hüququ deməkdir"*

ABŞ Ali Məhkəməsinin sədri Erl Uorren (ABŞ 1958)

BMT OAK

Vətəndaşlıq və Vətəndaşsızlıq: Parlamentarilər üçün təlimat

Vətəndaşlıq və Vətəndaşsızlıq:

Parlamentarilər üçün Təlimat

Minnətdarlıq

Hazırkı təlimat Parlamentlərarası İttifaqın Demokratiya və İnsan Hüquqları üzrə Daimi Komitə Bürosunun köməyi ilə hazırlanmışdır.

Araşdırma və təhlil: Karol Baçelor (Carol Batchelor) və Filip Leklerk (Philippe Leclerc) (YBKБ OOH)

Müəllif: Merilin Akiron (Marilyn Achiron)

Redaksiya heyəti:

BMT QAK: Erika Feller (Erika Feller), Filip Leklerk, Xose Riyera (Jose Riera) və Sara Beşetti (Sara Baschetti)

PAİ: Anders Jonson (Anders B. Johnsson) və Karin Cabr (Kareen Jabre)

Orijinal versiyanın dili: ingilis

2008-ci ilin avqust ayında yeniləşmişdir.

Üz qabığının dizaynı: Jak Vandflü (Jacques Wandfluh), Studio Infographie, İsveçrə

İsveçrədə Presses Centrales de Lausanne şirkəti tərəfində çap olunub.

EUROPEAN COMMISSION

Humanitarian Aid

Bu sənəd Avropa Birliyinin maliyyə dəstəyi ilə nəşr edilmişdir.

Burada qeyd olunan fikirlər heç bir halda Avropa Birliyinin rəsmi mövqeyini əks etdirmir.

Ön söz

“Hər insanın vətəndaşlıq almaq hüququ var. Heç kəs əsassız olaraq vətəndaşlığından məhrum edilə bilməz”. Bu qısa ifadə ilə 1948-ci ilin Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 15-ci maddəsi hər bir ölkədə hər insanın Dövlətlə qanuni əlaqəsini təmin edir. Vətəndaşlıq və ya milli mənsubiyyət (bu terminlərdən, adətən beynəlxalq hüquqda olduğu kimi, eyni dərəcədə hazırkı nəşrdə istifadə olunacaq) insana özünüeyniləşdirmə hissi yaradır, həmçinin insanların Dövlət tərəfindən müdafiəsini, habelə bir çox vətəndaş və siyasi hüquqlarını təmin edir. Vətəndaşlıq əbəs yerə “hüquq əldə etmək hüququ” adlandırılırmır.

Vətəndaşlığın verilməsi, verilməsindən imtina və ya itirilməsinə dair beynəlxalq qanunlar sistemində baxmayaraq, bütün dünyada milyonlarla insanın vətəndaşlığı yoxdur. Onlar vətəndaşlığı olmayan şəxslərdir. Vətəndaşsızlıq bir çox səbəblərin nəticəsi ola bilər, bunlara hüquq normalarının toqquşması, ərazinin verilməsi, nikah haqqında qanunlar, inzibati təcrübə, ayrı-seçkilik, doğulduqda qeydiyyatın aparılmaması, vətəndaşlıqdan məhrum etmə (Dövlət insanı vətəndaşlığından məhrum etdikdə) və vətəndaşlıqdan imtina (şəxs Dövlətin müdafiəsindən imtina etdikdə) daxildir.

Vətəndaşlığı olmayanların çoxu məcburi köçürülmənin qurbanıdır. Öz evlərini tərk etməyə məcbur olan insanlar daha həssas və vətəndaşsızlığa məruz qaladırlar, xüsusilə onların köçürülməsi sərhədlərin dəyişdirilməsi ilə müşayiət olunursa və ya bu hadisələr onların köçməyindən sonra baş veribse. Və əksinə, vətəndaşlığı olmayan və ya vətəndaşlığından məhrum edilmiş şəxslər çox vaxt adətən yaşadıkları yeri tərk etməyə məcbur olurlar. Vətəndaşsızlığın qaçqınların vəziyyəti ilə məhz bu əlaqəsinə görə vətəndaşsızlığın qarşısının alınması və azaldılmasına nəzarəti BMT-nin Baş Məclisi BMT-nin Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığına (BMT QAK) həvalə edib.

Son məlumatlara əsasən dünyada on bir milyona yaxın vətəndaşlığı olmayan insan var. Lakin, bu rəqəm yalnız “fərz ediləndir”. Vətəndaşlığı olmayan şəxslərin sayı barədə müfəssəl məlumatın yığılması xeyli çətinləşdirilir, vətəndaşsızlıq konsepsiyası bir çox ölkələr tərəfindən mübahisə edildikdən, hökumətlər vətəndaşlığı olmayan şəxslərin sayı barədə məlumatı çox həvəssiz açıqlayırlar, beynəlxalq təşkilatlar isə vətəndaşsızlıq problemini o qədər də gərgin saymırlar.

Lakin, son illərdə beynəlxalq ictimaiyyət o faktı yaxşı anlamağa başlayıb ki, insan hüquqlarına hörmət insanların kütləvi surətdə ölkələrini tərk etmələrinin və köçürülmələrin qarşısını almağa kömək edir. Analoji olaraq, beynəlxalq müqavilələrdə olan prinsiplər nöqtəyi-nəzərindən başa düşülür ki, Dövlətlər vətəndaşsızlıq problemlərini həll etməyə borcludurlar. Hakimiyyət orqanları (həm formaca, həm də təcrübədə) qəbul etməlidirlər ki, onlar müəyyən ölkə ilə həqiqi bağlılığını göstərə

biləcək şəxsləri vətəndaşlıqdan məhrum edə bilməzlər (və yaxud verilməsindən imtina edə bilməzlər).

Parlament üzvləri ən yaxşı beynəlxalq hüquqa uyğun əsassız olaraq vətəndaşlıqdan məhrum etmənin qarşısını alacaq, apatrid ola biləcək şəxslərə vətəndaşlığın verilməsini təmin edəcək, həmçinin, artıq vətəndaşlığı olmayan şəxs olan insanlara müdafiəni təmin edə biləcək milli qanunvericilik qəbul etməklə vətəndaşlığı olmayan şəxslərin sayını azalda və ya bu problemi tamamilə həll edə bilərlər.

Hazırkı təlimatda vətəndaşlığın olmaması və ya məhrum etmə ilə əlaqədar bir sıra məsələlər təqdim edilir, bu problemlərin həlli yolları və vətəndaşsızlığın humanitar aspektlərini gözdən qaçırmamaqla parlament üzvlərinin görə biləcəyi tədbirlər təklif olunur. Ümid edirik ki, bu təlimat parlament üzvləri üçün bütün dünyada milyonlarla kişi, qadın və uşaqların talelərinə mənfi təsir edən bu problemin azaldılması və tam aradan qaldırılması üçün faydalı olacaq.

Antoniu Quterriş
BMT-nin Qaçqınlar üzrə Ali
Komissarı

Anders B. Conson
Parlamentlərarası İttifaqın
Baş Katibi

Mündəricat

Minnətdarlıq	2
Ön söz	3
Giriş	6
Fəsil 1: Vətəndaşlıq almaq hüququnun beynəlxalq hüquqi bazası və vətəndaşsızlığın azaldılması	9
Fəsil 2: Vətəndaşlığı olmayan şəxslərin müəyyən edilməsi və müdafiəsi	22
Fəsil 3: Vətəndaşsızlığın səbəblərinin aradan qaldırılması.....	37
Fəsil 4: BMT QAK-ın rolu	56
Fəsil 5: Parlament üzvləri nə cür kömək göstərə bilərlər	63
Əlavə 1: Vətəndaşlığı Olmayan Şəxslərin Statusuna dair 1954-cü il Konvensiyasına Üzv Ölkələr	70
Əlavə 2: Vətəndaşsızlığın Azaldılmasına dair 1961-ci il Konvensiyasına Üzv Ölkələr.....	72
Əlavə 3: Konvensiyalara Qoşulma üzrə Model Sənədlər.....	73
Əlavə 4: BMT QAK-ın nümayəndəlikləri	75
BMT QAK və PAİ haqqında qısa məlumat	87

GİRİŞ

Bu və ya digər ölkənin vətəndaşları olduğumuz bizlər vətəndaşlıqla əlaqədar hüquq və vəzifələri adi şey kimi qəbul edirik. Çoxlarımız uşaqlarını məktəbə qoya, xəstələndikdə tibbi yardım ala, lazım olduqda iş axtara və nümayəndələrini dövlət orqanlarına seçə bilərik. Biz hiss edirik ki, yaşadığımız ölkə bizə də məxsusdur, və biz hansı sa böyük varlığa mənsubiyyətimizi hiss edirik, nəinki ayrı-ayrı şəxslər kimi.

Bəs vətəndaşlığı olmayanların həyatı necədir? Vətəndaşlığı olmadıqda insan yaşadığı ölkədə səsvermədə iştirak edə, yol bileti ala, nikahını qeydiyyatla sala bilmir. Bəzi hallar vətəndaşlığı olmayan və doğulduqları və ya əvvəllər yaşadıkları ölkədən xaricdə olan şəxslər müvafiq ölkə onların öz ərazisinə qayıtmaq hüquqlarından imtina etdikdə uzun müddətli həbsə məruz qala bilərlər. Çox vaxt ölkə ilə qanuni əlaqələrini sübut edə bilməyən şəxslər hətta əsas hüquqlardan – təhsil hüququ, tibbi yardım almaq hüququ və işləmək - məhrum olurlar.

“Yaşadığın ölkədə “Yox” eşitmək, doğulduğun ölkədə “Yox” eşitmək, valideynlərim olan ölkədən “Yox” eşitmək, daim “Sən bizimki deyilsən” eşitmək! Mən özümü heç kim hiss edirəm, mə hətta bilmirəm nə üçün yaşayıram. Vətəndaşlıqsız sən hər zaman özünü lazımsız hiss edirsən ”.

Lara, əvvəllər vətəndaşlığı olmayan şəxs

BMT QAK-ın 2003-cü ildə keçirdiyi vətəndaşsızlıqla əlaqədar araşdırma təsdiq etdi ki, dünyada heç bir region vətəndaşsızlığa gətirə biləcək problemlərdən azad deyil. Lakin, dünyada apatridlərin dəqiq sayı məlum deyil. Çox vaxt dövlətlə dəqiq məlumat vermək istəmərlər və yaxud verə bilmirlər; yalnız bəzilərinde vətəndaşlığı olmayan şəxslərin qeydiyyatını aparmaq üçün mexanizmlər vardır. Bundan başqa, dövlətlərdən ərazilərində yaşayan apatridlərin dəqiq sayını dərc etmək aydın şəkildə tələb olunmur. BMT QAK-ın qiymətləndirməsinə əsasən bütün dünyada milyonlarla insanın faktiki olaraq vətəndaşlığı yoxdur.

İlk dəfə XX əsrin ikinci yarısında ümumdünya problemi kimi qəbul olunmuş vətəndaşsızlıq Dövlətlər arasında ayrı-ayrı insanların hüquqi eyniləşdirilməsinə dair fikir ayrılığının, Dövlətin varisliyi, cəmiyyətdə ayrı-ayrı insan qruplarının uzun müddətli izolə olunması və müxtəlif şəxslərin və ya qrupların vətəndaşlıqdan məhrum edilməsinin nəticəsi ola bilər. Adətən vətəndaşsızlıq beynəlxalq münasibətlərdə radikal dəyişikliklər

dövləri ilə əlaqələndirilir. Milli sərhədlərin dəyişdirilməsi, şübhəli siyasi məqsədlərə çatmaq üçün milli liderlərin siyasi sistemlə manipulyasiyası və/və ya mənfi münasibətdən əziyyət çəkən irqi, dini və ya etnik azlıqların kənar və ya izolə edilməsi üçün vətəndaşlığın verilməsindən imtina və ya məhrum etmə dünyanın bütün regionlarında apatridlərin yaranmasına gətirib çıxarır. Son 20 il ərzində vətəndaşlıqdan məhrum edilmiş və ya vətəndaşlıq almaq imkanı olmayan şəxslərin sayı getdikcə artırdı. Bu vəziyyət olduğu kimi qalarsa, hüquqların davamlı pozulması nəticədə bu problemlərdən əziyyət çəkən şəxslərin köçməsinə gətirib çıxara bilər.

“Vətəndaşlıqdan məhrum edilmək, sivilizasiyanın nailiyyətlərindən məhrum olmaq deməkdir. Bu primitiv, mağara həyatına qayıtmaq kimidir... İnsan bütün keyfiyyətlərini itirir, halbuki, başqalarının onu bu keyfiyyətlərə görə özlərinə bərabər sayırlar. O, iz qoymayıb, dünyaya heç nə buraxmayıb yaşaya və ölə bilər.”
Xanna Erendt, Totalitarizm tarixçisi

Hazırkı təlimatın məqsədi parlament üzvlərinə vətəndaşlıq və vətəndaşsızlığı nizamlayan beynəlxalq prinsipləri müfəssəl şəkildə göstərməkdən ibarətdir. Beynəlxalq hüquq Dövlətlərə vətəndaşlarının ilkin məcmusunun müəyyən edilməsi məsələlərində və vətəndaşlığın alınması, itirilməsi və saxlanılması sahəsində geniş imkanlar yaradır. Lakin, XX əsr ərzində bərqərar olmuş humanitar prinsiplər bu azadlığı, o, vətəndaşsızlığa gətirib çıxarırsa və/və ya ayrışkıllıqla təcib edilirsə, məhdudlaşdırılır.

Dövlətlərin vətəndaşsızlıqla bağlı problemlərin həlli ilə əlaqədar bir-biri ilə əməkdaşlıq etmələrinə baxmayaraq, yenə də əvvəlki kimi bütün dünyada milyonlarla insanın vətəndaşlığı yoxdur. Hazırkı təlimatda beynəlxalq hüquq, xüsusilə, Vətəndaşlığı Olmayan Şəxslərin Statusuna dair 1954-cü il Konvensiyası tərəfindən müdafiə olunan apatridlərin hüquq və vəzifələri müzakirə olunur (BMT QAK-ın səylərinə baxmayaraq, 2008-ci il 31 iyul tarixinədək 1954-cü ilin Konvensiyasını yalnız 63 ölkə ratifikasiya edib və ya qoşulub, müqayisə üçün isə qaçqınların statusuna dair 1951-ci il Konvensiya və/və yaxud 1967-ci il protokolunu isə 147 ölkə ratifikasiya edilib və ya qoşulub). Təlimatda, həmçinin, vətəndaşsızlığın səbəbləri və hakimiyyət tərəfindən daxili qanunvericiliyin vətəndaşsızlığa gətirməmək şərti ilə istifadə etmələri müzakirə edilir.

BMT QAK vəzifələrinə apatridlərin sayının azaldılması və onlara vətəndaşlığın alınmasında köməkliliyin göstərilməsi daxil olan agentlik-

dir. Təlimatda BMT QAK-ın bu vəzifələrini necə yerinə yetirdiyi göstərilir. Burada parlament üzvlərinin ölkə hakimiyyətini vətəndaşsızlığa dair beynəlxalq müqavilələrə qoşulmağa sövq etmək və ictimaiyyəti vətəndaşsızlıqla əlaqədar problemlər barədə məlumatlandırmaq üçün ölkə qanunvericiliyinin təhlili və - ehtiyac olduqda – yenidən baxılması əsasında apatridlərin sayını azaltmaq məqsədi ilə istifadə edə biləcəyi praktiki tədbirlər təklif olunur.

Təlimatda, həmçinin, vətəndaşsızlıqla bağlı uzadılmış vəziyyətin müvafiq ölkə rəhbərliyinin siyasi iradəsi, vətəndaş cəmiyyətinin iştirakı və beynəlxalq ictimaiyyətin köməyi əsasında müsbət həlli nümunələri göstərilir. Bu müsbət nümunələr onu göstərir ki, hökumət, cəmiyyət və beynəlxalq ictimaiyyət bir məqsədə çalışanda apatridlər, axır ki, “hüquq əldə etmək hüququ”-nu ala bilərlər.

I FƏSİL

Vətəndaşlıq almaq hüququnun beynəlxalq hüquqi bazası və vətəndaşsızlığın azaldılması

Vətəndaşlıq məsələsi çox incə məsələdir. Bu müstəqilliyin və ölkənin özünü ifadə formasıdır. Buna görə, təəccüblü deyil ki, vətəndaşlıqla bağlı fikir ayrılıqları Dövlətin daxilində və Dövlətlərarası gərginliyə və münaqişələrə gətirib çıxara bilər, çox vaxt da gətirib çıxarır. XX əsr ərzində həm apatridlərin sayının artması, həm də insan hüquqlarının onların pozulması ilə əlaqədar getdikcə daha çox dərk edilməsi müşahidə olunurdu. Bu səbəbdən vətəndaşlıq məsələlərinə dair beynəlxalq qanunvericilik iki istiqamətdə inkişaf etmişdir: artıq vətəndaşlığı olmayanlara müdafiənin və köməyin göstərilməsi, və vətəndaşsızlığın səbəblərini aradan qaldırmağa və ya, ən azı, məhdudlaşdırmağa çalışmaqdır.

Bu və ya digər şəxsin müəyyən ölkənin vətəndaşı olub olmadığını kim müəyyən edir?

Prinsipetibarilə, vətəndaşlıq məsələləri hər ölkənin daxili yurisdiksiyasına aiddir. Lakin, Dövlətin daxili qərarlarının tətbiqi digər Dövlətlərin analoji hərəkətləri və ya beynəlxalq hüquqla məhdudlaşdırıla bilər.

1923-cü il Tunis və Mərakeş vətəndaşlığına dair Konsultativ rəydə *Beynəlxalq Daimi Ədalət Məhkəməsi göstərmişdir*:

“Bu məsələnin həllinin ölkənin tamamilə daxili yurisdiksiyasına aid olması – nisbi məsələdir; bu beynəlxalq münasibətlərin inkişafından asılıdır”.

Həqiqətdə, Daimi Məhkəmə bildirmişdir ki, prinsipcə vətəndaşlıq məsələləri Dövlətin daxili yurisdiksiyasına aiddir. Lakin buna baxmayaraq, Dövlətlər digər Dövlətlərə münasibətdə üzərlərinə götürdükləri, beynəlxalq hüquq tərəfindən müəyyən edilmiş öhdəliklərə riayət etməlidirlər.

Bu mövqe yeddi il sonra Milli Qanunvericiliklər arasında ziddiyyətlərə dair bəzi məsələlər üzrə Haaqa Konvensiyasında öz təsdiqini tapmışdır. Bir sıra Dövlətlər 1930-cu il Vətəndaşlıq haqqında Haaqa Konvensiyasının hazırlanması prosesində 1923-cü il Daimi Palatanın Konsultativ Rəyinə dair öz fikirlərini bildirmişdirlər. Dövlətlərin çoxu Konsultativ rəyi Dövlətin vətəndaşlıq məsələlərinə dair qərarlarının bu dövlətdən xaricdə, xüsusilə bu qərarların digər dövlətlərin vətəndaşlığına

aid qərarları ilə ziddiyyət yaratdıqda tətbiqinin məhdudlaşdırılması sayıblar.

Millətlər Liqasının Assambleyasının himayəsi altında qəbul edilmiş 1930-cu il Haaqa konvensiyası beynəlxalq ictimaiyyətin hamı üçün vətəndaşlığı təmin etməyin ilkin cəhdi olmuşdur. Konvensiyanın 1-ci maddəsində göstərilir:

“Hər Dövlət öz qanunu vasitəsi ilə onun vətəndaşı olduğu şəxsləri müəyyən edir. Bu qanun digər dövlətlər tərəfindən onun beynəlxalq qanunvericiliyə, beynəlxalq ənənəyə və vətəndaşlığa dair hüququn ümumi prinsipləinə uyğun gəlidiyi dərəcədə qəbul edilir”.

Başqa sözlə desək, Dövlətin kimin onun vətəndaşı olduğunu müəyyən etmək hüququnu həyata keçirdiyi konsepsiya, beynəlxalq hüququn müddəalarına uyğun olmalıdır. XX əsr ərzində bu müddəalar insan hüquqlarının Dövlət suverenliyində üstün olduğu istiqamətdə inkişaf etdirdilər.

1948-ci ilin Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 15-ci Maddəsi bildirir:

“Hər insanın vətəndaşlıq almaq hüququ var. Heç kəs əsassız olaraq vətəndaşlıqdan və ya vətəndaşlığını dəyişmək hüququndan məhrum edilə bilməz”.

Bu hüquq şəxs və Dövlət arasında həqiqi və effektiv əlaqəyə əsaslanır. İlk dəfə bu əlaqənin vətəndaşlığın əsası kimi qəbul edilməsi halı Beynəlxalq Məhkəmə tərəfindən 1955-ci ildə baxılmış Nottebom işi (Nottebohm Case) olmuşdu. Bu işlə bağlı qərarında Məhkəmə bildirmişdir:

“Dövlətlərin təcrübəsinə, arbitraj və məhkəmə orqanlarının qərarı və mütəxəssislərin rəyinə uyğun olaraq, vətəndaşlıq, mahiyyətçə əsasında sosial mənsubiyyət, qarşılıqlı hüquq və vəzifələrlə birgə mövcudiyət, maraq və hisslər olan bağlayıcı hüquqi bənddir”.

Doğulma, yaşama və/və ya mənşə faktından məlum olan həqiqi və effektiv əlaqə hazırda bir yaxın keçmişdə qəbul olunmuş Vətəndaşlıq haqqında 1997-ci il Avropa Konvensiyası kimi vətəndaşlığa dair beynəlxalq sənədlərdə olduğu kimi bir çox ölkələrin vətəndaşlıq haqqında qanunvericiliyində yer almışdır.

Vətəndaşlıq, həmçinin Amerikaarası İnsan Hüquqları Məhkəməsi tərəfindən aşağıdakı kimi müəyyən edilir:

“şəxs və müəyyən Dövlət arasında olan və şəxsi Dövlətlə loyallıq və sadıqlıq münasibətləri ilə bağlayan, eyni zamanda ona Dövlət tərəfindən diplomatik müdafiəni təmin edən siyasi və hüquqi əlaqə”

(Kastilyo-Petrussi və digərləri Peruya qarşı, 1999-cu ilin may ayında çıxarılmış Qərar, AAÍHM [ser. C] № 52 1999-cu il)

Qaçqın və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquqları necə qorunur? Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 15-ci maddəsində hər insanın vətəndaşlıq almaq hüququ olduğunun göstərilməsinə baxmayaraq, burada onun hüququ olduğu dəqiq vətəndaşlıq göstərilməyib. İnsanlar vətəndaşlıqla bağlı minimal hüquqlardan məhrum olmamaq üçün beynəlxalq ictimaiyyət iki əsas müqavilə bağlamışdır: Qaçqınların statusuna dair 1951-ci il Konvensiyası və Vətəndaşlığı olmaya şəxslərin statusuna dair 1954-cü il Konvensiyası.

Qaçqınların statusuna dair 1951-ci il Konvensiyası ilə vətəndaşsızlıq problemi arasında əlaqə varmı?

İkinci Dünya Müharibəsi bitdikdən sonra yeni yaranmış BMT-nin üzv dövlətləri qarşısında duran ən mühüm məsələ müharibə nəticəsində qaçqın və yaxud vətəndaşlığı olmayan şəxs olmuş milyonlarla insanın taleyi idi. BMT-nin İqtisadi və Sosial Şurasının (ECOSOC) qərarı ilə 1949-cu ildə xüsusi komitə yaradılmışdır. Bu komitənin vəzifələrinə qaçqınların və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin statusuna dair Konvensiyanın hazırlanması və vətəndaşsızlığın aradan qaldırılması üzrə təkliflərə baxılması daxil idi.

Keçirilmiş iş nəticəsində Komitə üzvləri Qaçqınların statusuna dair Konvensiyanın və Konvensiyaya vətəndaşlığı olmayan şəxslərə həsr olunmuş Əlavə Protokolun layihəsini hazırlamışdılar. Komitə vətəndaşsızlığın aradan qaldırılması yollarına tam şəkildə əsas ona görə baxmayıb ki, bu məsələ ilə yeni yaradılmış Beynəlxal Hüquq Komissiyası məşğul olacaqdı. Tarixən, həm qaçqınlar, həm də vətəndaşlığı olmaya şəxslər köməyi və müdafiəni BMT QAK-dan əvvəl olan beynəlxalq təşkilatlardan alırdılar. Vətəndaşsızlıq üzrə Protokolun layihəsi qaçqınlar və vətəndaşlığı olmayan şəxslər arasında bu əlaqəni əks etdirməli idi. Lakin, qaçqınların gərgin vəziyyəti və Beynəlxalq Qaçqın Təşkilatının planlaşdırılmış buraxılması səbəbindən 1951-ci ildə keçirilmiş səlahiyyətli nümayəndələrin Konfransında hər iki məsələ müzakirə edilməli olduqda apatridlərin vəziyyətinin detallı təhlilinə

kifayət qədər vaxt qalmamışdı. Buna görə 1951-ci il Konfransında Qaçqınların statusuna dair Konvensiya qəbul edilmişdir. Vətəndaşlığı olmayan şəxslərin məsələlərinə dair Protokolun müzakirəsi isə təxirə salınmışdı.

Qaçqınların Statusuna dair 1951-ci il Konvensiyasına müvafiq olaraq, vətəndaşlığı olmayan qaçqınlar qaçqın kimi müdafiə olunmalıdırlar, ona görə ki, irqi, dini və ya milli səbəblərdən, müəyyən sosial qrupa mənsubiyyət və ya siyasi baxışlar əsasında vətəndaşlığın verilməsindən imtina şəxsin qaçqın kimi qəbul edilməli olduğunu göstərir.

Vətəndaşlığı olmayan şəxslərin statusuna dair 1954-cü il konvensiyası nəyi nəzərdə tutur?

Əvvəlcədən Qaçqınların statusuna dair 1951-ci il Konvensiyasına əlavə kimi hazırlanan Vətəndaşlığı olmayan şəxslərə dair Protokol və 1954-cü il Konvensiyası oldu. 1954-cü il Konvensiyası vətəndaşlığı olmayan şəxslərin statusunun nizmlanması və yaxşılaşdırılması və ayrı-seçkilik olmadan vətəndaşlığı olmayan şəxslərin əsas hüquq və vəzifələrin təmin edilməsi üçün nəzərdə tutulan əsas beynəlxalq alətdir. (bax Əlavə 1. Konvensiyaya üzv ölkələrin siyahısı).

Bu Konvensiyanın müddəaları çox şeydə Qaçqınların Statusuna dair 1951-ci il Konvensiyasının müddəaları ilə oxşardı. Konvensiyaya qoşulma Dövlətin ərazisində doğulmuş və burada uzun müddət yaşayan şəxslərə vətəndaşlığın verilməsini əvəz etmir. Vətəndaşlığı olmayan şəxsə verilən hüquqların genişliyindən asılı olmayaraq, onlar vətəndaşlığın alınmasının ekvivalenti deyillər. 1954-cü il Konvensiyası vətəndaşlığı olmayan şəxsin dəqiq anlayışını verir: "qanuna əsasən heç bir Dövlət tərəfindən vətəndaş kimi nəzərə alınmayan şəxs" (vətəndaşlığı olmayan şəxsin de jure anlayışı)

Vətəndaş kimdir? Vətəndaşlığı olmayan şəxs kimdir?

Qanuna əsasən, vətəndaş statusu müəyyən şəxsin Dövlətin vətəndaşlıq məsələlərinə dair qüvvədə olan hüquqi sənədlərində göstərilən şərtlərdən asılı olaraq avtomatik olaraq vətəndaş sayılması və ya vətəndaşlığın müvafiq orqanlar tərəfindən qəbul edilmiş qərara əsasən şəxsə verilməsi deməkdir.

Bu cür sənədlərə Konstitusiya, prezidentin sərəncamı və ya vətəndaşlığın verilməsi haqqında akt daxil ola bilər. İnsanların çoxu yalnız bir Dövlətin qanununa əsasən vətəndaş sayılırlar – adətən şəxsin doğulduğu Dövlətin (jus soli) və ya onun doğulduğu vaxt valideynlərinin vətəndaşı olduqları Dövlətin qanunlarına əsasən(jus sanguinis).

İnzibati qaydalar hakimiyyət orqanlarına vətəndaşlıq verməkdə hərəkət azadlığı verdiyi hallarda vətəndaşlıq almaq istəyən şəxs qanuna müvafiq olaraq, ərizəsinə baxılma və təsdiqləmə, və ona vətəndaşlığın verilməsi prosesi bitməyə qədər vətəndaş sayıla bilməz. Vətəndaşlığın verilməsi barədə ərizə verməli olan və qanunla bu cür ərizə verə bilən, lakin ərizələri rədd edilmiş şəxslər qanuna əsasən ölkənin vətəndaşları sayıla bilməz.

Avtomatik olaraq və ya Dövlətin qanunlarına uyğun olaraq individual qərar əsasında vətəndaşlıq almamış şəxslər de jure vətəndaşlığı olmayan şəxslər sayılırlar – bu insanlar müvafiq qanuna istinadən vətəndaşlığa malik deyillər.

Əksinə sübut olmadıqda, insan vətəndaş sayılır. Lakin, bəzən şəxsin həqiqi əlaqəsi olan Dövlətlər hansı birinin ona vətəndaşlıq verməli olduğu qərarına gələ bilmirlər. Bu şəxs, onun de jure vətəndaşlığı olmadığını göstərə bilmir, amma onun vətəndaşlığı yoxdur və o Dövlətin müdafiəsindən istifadə edə bilmir. Bu şəxslər de facto vətəndaşlığı olmayan şəxslər sayılır.

Konvensiyanın tərtibatçılarının şəxslərin de jure vətəndaşlığı olmayan (Avtomatik olaraq və ya Dövlətin qanunlarına uyğun olaraq individual qərar əsasında vətəndaşlıq almamış şəxslər) və de facto vətəndaşlığı olmayan şəxslərə (milliyətini müəyyən edə bilməyən şəxslər) ayırmalarına baxmayaraq onlar bu şəxslərin vəziyyətinin oxşarlığını qeyd etmişdirlər. Konvensiyanın yekun müddəasında de fakto vətəndaşlığı olmayan şəxslərin vəziyyəti müzakirə edilir və icrası məcburi olmayan tövsiyə verilir ki,

“Üzv Ölkələrin hər biri vətəndaşı olduğu müəyyən şəxsin müdafiədən imtina etdiyi səbəblərin həqiqi olduğu qəbul edildikdə, bu Konvensiyanın vətəndaşlığı olmayan şəxslərə münasibətdə nəzərdə tutduğu bu cür münasibəti bu şəxsə də göstərsinlər”.

Müəyyən şəxsin konvensiyada göstərilən hüquqlardan istifadə edə bilib-bilməməsi barədə hər Üzv Dövlət özü qərar verir. Zərurət yarandıqda BMT QAK-ın nümayəndəlikləri/ofisləri və ya baş qərargahdakı bölmələri müvafiq prosedurların hazırlanması və tətbiqində köməklik edə bilər. (Əlavə 4-də BMT QAK-ın nümayəndəliklərinin siyahısı verilir).

Vətəndaşlığı olmayan şəxs eyni zamanda qaçqın ola bilərmi?

De facto vətəndaşlığı olmayan şəxslər 1954-cü il Konvensiyasındakı vətəndaşlığı olmayan şəxs anlayışına daxil deyil. 1954-cü il Konvensiyasının tərtibatçıları həqiqi vətəndaşlığı olmayan bütün şəxslərin, yəni de facto vətəndaşlığı olmayan bütün şəxslərin qaçqın olduqlarını nəzərdə tutmuşdular (Konvensiyanın tərtibatçıları nəzərdə tutmuşdular ki, şəxs vətəndaşı olduğu ölkədən Dövlət tərəfindən təqib nəticəsində qaçandan sonra de facto vətəndaşlığı olmayan şəxs sayılır, və bu təqiblər həqiqi vətəndaşlığın olmamağı ilə əlaqədardır). Bu fərziyyəyə əsasən ilkin olaraq bir çox de facto vətəndaşlığı olmayan hesab olunan şəxslər, 1951-ci il Konvensiyasının müddəalarına müvafiq olaraq beynəlxalq himayə alırlar.

Lakin, de jure və ya de facto vətəndaşsızlıq mütləq təqib demək deyil (Qaçqınların statusuna dair 1951-ci il Konvensiyasına əsasən “təqibdən əsaslı qorxu” qaçqının müəyyən edilməsində vacib yer tutur). Lakin, vaxt keçdikcə məlum olur ki, de facto vətəndaşlığı olmayan şəxslər var ki, onlar da yaşadıkları ölkədə vətəndaşlıq ala bilmirlər, eyni zamanda qaçqın və ya de jure vətəndaşlığı olmayan şəxslər kimi səciyyələndirilə bilməzlər. Faktiki olaraq, BMT QAK-dan yardım alan vətəndaşlığı olmayan bütün şəxslər de jure və ya de facto vətəndaşlığı olmayan şəxs olmalarından asılı olmayaraq qaçqın deyillər və sığınacaq istəməzlər.

Vətəndaşsızlığın azaldılmasına dair 1961-ci il konvensiyası nəyi nəzərdə tutur?

1950-ci il avqust ayında ECOSOC öz qətnaməsində Beynəlxalq Hüquq Komissiyasına (BHK) vətəndaşsızlığın aradan qaldırılmasına dair beynəlxalq konvensiyanın və ya konvensiyaların hazırlanmasını tapşırırmışdı. BHK iki konvensiya layihəsi hazırlamışdır ki, bunların

ikisi də qanunların toqquşması nəticəsində yaranan vətəndaşsızlıq probleminə həsr olunmuşdur. Gələcəkdə vətəndaşsızlığın ləğv edilməsinə həsr olunmuş Konvensiyanın müddəaları gələcəkdə vətəndaşsızlığın azaldılmasına həsr olunmuş ikinci konvensiya layihəsində nəzərdə tutulmuş müddəalara nisbətən daha uzaqgedən idi. Bu məsələyə baxılması üçün çağırılmış konfransın iştirakçıları belə nəticəyə gəlmişlər ki, birinci layihə həddindən artıq radikaldır və vətəndaşsızlığın azaldılmasına dair Konvensiya layihəsi üzərində işlərini davam etməyi qərara almışdılar. Vətəndaşsızlığın azaldılmasına dair 1961-ci il Konvensiyası bu işin nəticəsi olmuşdur (Əlavə 2-də 1961-ci il Konvensiyasına qoşulmuş dövlətlərin siyahısı gətirilmişdir).

1961-ci il Konvensiyasının müddəaları doğulduqda vətəndaşsızlığın yaranmasının qarşısının alınmasına yönəlib, lakin onlar müəyyən şəraitdə vətəndaşlıqdan məhrum etmə və ya hazırda vətəndaşlığı olmayan bütün şəxslərə vətəndaşlığın retroaktiv verilməsi ehtimalını istisna etmirlər. Konvensiya, həmçinin, Konvensiyanın təsiri altına düşən şəxsin onun işinə baxılması və ona müvafiq hökumətə ərizə verməkdə köməklik etmək üçün müraciət edə biləcəyi orqanın yaranmasını da nəzərdə tuturdu. Daha sonra BMT-nin Baş Məclisi BMT QAK-a bu rolu təklif etdi.

PAİ və Üzv Dövlətlər apatridlərə beynəlxalq yardımın göstərilməsi zərurəti barədə qərar verdilər ona görə ki, şəxsə müəyyən Dövlətin vətəndaşlığının verilməsində rədd cavabı verildikdə, onun nə kifayət qədər maddi imkanları, nə də müvafiq Dövlətə vətəndaşlığın verilməsi üçün ərizə verməyə təcrübəsi və müəyyən ixtisası yoxdur. Çətin ola bilsin ki, başqa Dövlət bu cür şəxsin maraqlarına uyğun hərəkət edə biləcək bir müstəqil, beynəlxalq qurum yaratsın. Beynəlxalq təşkilat tərəfindən müvəkkillik, həmçinin, şəxsin beynəlxalq hüququn subyekti olduğunu sual altına qoymamağa imkan yaradır. Bundan başqa, bu cür fəaliyyətlə məşğul olan təşkilat nəticədə bu cür məsələlərdə təcrübə toplayır, və bu təcrübə yalnız fərdlərə məsləhət vermək üçün deyil, həmçinin, effektiv vətəndaşlıq almaq yolları və ümumilikdə vətəndaşsızlıq probleminin həlli üzrə təkliflər verməyə imkan yaradır.

Vətəndaşsızlığın azaldılması məqsədi ilə 1961-ci il Konvensiyası onu imzalamış Dövlətlərdən vətəndaşlığın alınması və ya itirilməsi məsələlərində müəyyən standartları əks etdirən milli qanunvericiliyi qəbul etmələrini tələb edir. Konvensiyanı imzalamış Dövlətlər arasında onun şərhinə və tətbiqinə dair fikir ayrılığı yarandıqda və bunun digər yollarla həlli mümkün olmadıqda, tərəflərdən birinin xahişi ilə məsələ baxılması üçün Beynəlxalq Məhkəməyə verilə bilər.

Konvensiyanın yekun müddəası çox şeydə 1954-cü il Konvensiyasının yekun müddəasındakı onu imzalamış Dövlətləri mümkün olduğu halda Konvensiyanın müddəalarını *de facto* vətəndaşlığı olmayan şəxslərə də aid etməyə sövq edən tövsiyə ilə oxşardı.

Bir dəfə mən iki sərhad arasında durmuşdum və ölkələrdən heç birinə düşə bilmirdim. Bu mənim həyatımda ən unudulmaz an idi! Mən olduğum ölkəyə də düşə bilmirdim, doğulduğum, böyüdüyüm və yaşadığımı ölkəyə də düşə bilmirdim! Mən hansına mənsub idim? Mən hələ də hava limanında keçirdiyim o qəmginlik hissini unuda bilmirəm.

Çen, əvvəllər vətəndaşlığı olmayan şəxs

İnsan hüquqları haqqında qanunvericilik vətəndaşlıq hüququnu necə təmin edir?

Vətəndaşlıq hüququna bir sıra başqa beynəlxalq sənədlərdə də baxılır. Ərdə olan Qadının Vətəndaşlığına dair 1957-ci il Konvensiyası Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin vətəndaşlıq hüququnu və vətəndaşlıqdan məhrum edilməmək hüququnu müəyyənləşdirən müddəalarını əks etdirir. Bu, həmçinin, “ümumi qarşılıqlı hörmətə və cinsi əlamətə görə ayrı-seçkilik olmadan hamının insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsinə çağırır”. Konvensiyanın ilk üç maddəsində arvadının vətəndaşlığına dair konkret müddəalar göstərilir:

Maddə 1 göstərir ki, “sazişə gələn hər bir dövlət razılaşırsın ki, onun vətəndaşlarından hər hansı birinin nə əcnəbi ilə nigaha daxil olması, nə nigahının pozulması, nə də nigah ittifaqı mövcud olduğu dövrdə ərin vətəndaşlığını dəyişməsi arvadın vətəndaşlığında avtomatik əksini tapmamalıdır”.

Maddə 2 göstərir ki, “sazişə gələn hər bir dövlət razılaşırsın ki, nə onun hər hansı bir vətəndaşının könüllü surətdə hansısa dövlətin vətəndaşlığını qəbul etməsi, nə öz vətəndaşlığından hansısa birinin vətəndaşlığından imtina etməsi bu vətəndaşın arvadının öz vətəndaşlığını saxlamasına mane olmamalıdır”.

Maddə 3 iki hissəyə bölünür və göstərir ki, “Sazişə gələn hər bir dövlət razılaşırsın ki, onun hər hansı bir vətəndaşının arvadı olan əcnəbi, öz xahişi ilə, xüsusi asanlaşdırılmış naturalizasiya qaydasında ərinin vətəndaşlığını qəbul edə bilər. Belə vətəndaşlıq dövlət

təhlükəsizliyinin və kütləvi asayişin mənafeyi xatirinə qoyulmuş məhdudiyyət obyektinə ola bilər". Həmçinin, göstərilir ki, "sazişə gələn hər bir dövlət razılaşıb ki, bu Konvensiya onun hər hansı bir vətəndaşının arvadı olan əcnəbinin hüquqi əsasda, yaxud öz xahişi ilə ərinin vətəndaşlığını qəbul etməsinə icazə verən hər hansı qanunvericiliyə və ya məhkəmə praktikasına toxunan şəkildə yozulmamalıdır.

İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsinə dair 1965-ci il Konvensiyası dövlətlərin üzərinə "hər insanın irqindən, dərisinin rəngindən, milliyətindən və ya etnik mənsubiyyətindən asılı olmayaraq qanun qarşısında hüquq bərabərliyini təmin etməyi", vətəndaşlıq hüququ daxil olmaqla, xüsusilə bir sıra əsas insan hüquqları sahəsində öhdəlik qoyur (Maddə 5).

Mülki və Siyasi Hüquqlar Haqqında 1966-cı il Beynəlxalq Paktın 24-cü maddəsində göstərilir ki,

"Hər bir uşaq irqi, dərisinin rəngi, cinsi, dili, dini, milli və ya sosial mənsubiyyəti, əmlak vəziyyəti və doğuşu əlamətinə görə heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilmədən, elə müdafiə tədbirləri hüququna malikdir ki, bu müdafiə tədbirləri, kiçik yaşlı vəziyyətində olduğuna görə, onun ailəsindən, cəmiyyətdən və dövlətdən tələb olunur".

"Hər bir uşaq doğulduqdan sonra dərhal qeydə alınmalı və ada malik olmalıdır".

"Hər bir uşaq vətəndaşlıq əldə etmək hüququna malikdir".

Paktın 26-cı maddəsi müəyyən edir ki, "Bütün insanlar qanun qarşısında bərabərdirlər və heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilmədən, qanunla bərabər müdafiə olunmaq hüququna malikdirlər. Bununla bağlı ayrı-seçkiliyin bütün növləri qanunla qadağan olunmalıdır və qanun istənilən əlamətə: irqi, dərisinin rəngi, cinsi, dili, dini, siyasi və digər əqidələri, milli və sosial mənsubiyyəti, əmlak vəziyyəti, doğuşu və ya digər halları ilə bağlı əlamətlərə görə ayrı-seçkiliyə qarşı bütün şəxslərə bərabər və səmərəli müdafiə təminatı verməlidir".

Qadınlara Qarşı Ayrı-Seçkiliyin Bütün Formalarının Ləğv Edilməsi Haqqında 1979-cu il Konvensiyasının 9-cü maddəsində müəyyən edilir:

"İştirakçı dövlətlər qadınlara, öz vətəndaşlığını əldə etmək, onu dəyişdirmək və ya saxlamaq sahəsində kişilərlə bərabər səviyyədə hüquqlar verirlər. Onlar əsasən bunu təmin edirlər ki, qadının nə xarici vətəndaşla nikah bağlaması, nə də ərinin nikah

dövründə öz vətəndaşlığını dəyişməsi, avtomatik olaraq onun öz vətəndaşlığını dəyişməsinə gətirib çıxarmasın, onu vətəndaşlığı olmayan şəxsə çevirməsin və ərinin vətəndaşlığını qəbul etməyə məcbur edə bilməsin”

“İştirakçı dövlətlər, öz uşaqlarının vətəndaşlığına münasibətdə qadınlara kişilərlə bərabər səviyyədə hüquqlar verirlər”.

Demək olar ki, bütün Dövlətlər tərəfində ratifikasiya edilmiş Uşaq hüquqlarına dair 1989-cu il Konvensiyasında, vətəndaşlığa dair iki vacib maddə var:

Maddə 2 müəyyən edir ki, *“İştirakçı dövlətlər onların yurisdiksiyası daxilində olan hər bir uşaq üçün bu Konvensiyada nəzərdə tutulan bütün hüquqlara hörmət bəsləyir və onları təmin edir, uşağın, onun valideynlərinin və ya qanuni qəyyumlarının irqindən, dərisinin rəngindən, cinsindən, dilindən, siyasi əqidəsindən və ya digər əqidələrindən, milli, etnik, yaxud sosial mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, səhhətindən və doğulduğu şəraitdən və ya hər hansı başqa hallardan asılı olmayaraq, heç bir ayrı-seçkiliyə yol vermirlər”*

Maddə 2 müəyyən edir ki, *“Uşaq doğulduqdan sonra dərhal qeydə alınır və doğulduğu andan ad və vətəndaşlıq almaq hüququna, habelə, mümkün olduğu dərəcədə, öz valideynlərini tapmaq və onlardan qayğı görmək hüququna malikdir”*. Bundan əlavə bu maddə müəyyən edir ki, *“İştirakçı dövlətlər bu hüquqların öz milli qanunvericiliyinə müvafiq sürətdə həyata keçirilməsini və öz öhdəliklərinin bu sahədə müvafiq beynəlxalq sənədlərə uyğun olaraq yerinə yetirilməsini təmin edirlər, bir şərtlə ki, uşaq vətəndaşlığı malik olmasın”*.

“Mən 1971-ci ildən düşərgədə yaşayıram və yaxın zamanlarda buradan uşaqlarımla birgə getməyi ümüd edirəm. Mən Banqladeş vətəndaşlarının istifadə etdiyi hüquqları əldə etmək istəyirəm. Biz burada layiqli həyat sürə bilmirik: mənim uşaqlarım bu düşərgədə yaxşı böyüyə bilmir, onlar təhsil almırlar, onlar təhsil almasalar gələcəkdə onlar yalnız az maaşlı işlə məşğul ola biləcəklər ”.
Syedaxa, Banqladeşdə vətəndaşlığı olmayan qadın

Vətəndaşlıq hüququna dair müddələri əks etdirən regional müqavilələr varmı?

Regional sənədlər vətəndaşlıq hüququnun hüquqi bazasını möhkəmləndirirlər. Amerika İnsan Hüquqları Konvensiyasının (1969) 20-ci maddəsi aşağıdakıları göstərir:

“Hər insanın vətəndaşlıq hüququ var. Hər insan hər hansı başqa dövlətin vətəndaşlığına hüququ olmadığıda ərazisində doğulduğu ölkənin vətəndaşlığını almaq hüququna malikdir. Heç kəs əsassız olaraq vətəndaşlıqdan və ya vətəndaşlığını dəyişmək hüququndan məhrum edilməməlidir”.

Bu müddəalar nəticədə Amerikaarası Məhkəmənin təcrübəsində təsdiq edilmişdir. Vətəndaşlığın verilməsinə dair şərtlərin Dövlətin daxili yurisdiksiyasına aid olduğunu təsdiq edərək, Məhkəmə, həmçinin müəyyən etdi ki:

“Baxmayaraq ki, vətəndaşlığın verilməsi və qəbul edilməsi ənənəvi olaraq hər Dövlət tərəfindən müstəqi olaraq həll edilən məsələdir, müasir inkişaf göstərir ki, beynəlxalq hüquq Dövlətlərin bu sahədə səlahiyyətlərinə müəyyən məhdudiyətlər qoyur. Dövlətin vətəndaşlığa dair məsələlərin həlli yolları isə, hazırda, artıq müstəsna olaraq onun yurisdiksiyasına aid ola bilməz”. (İnsan Hüquqları üzrə Amerikaarası, Konsultativ rəy “Kosta-Rika Konstitusiyasında naturalizasiyaya dair müddəalara əlavə və dəyişikliklər”, pp. 32-34; mətn 5 HRLJ 1984.)

Başqa cür desək, dövlətlər vətəndaşlıq məsələlərində öz qanunvericiliklərinə, xüsusilə onun vətəndaşsızlığa gətirə biləcək müddəalarına dair beynəlxalq rəyi nəzərə almalıdırlar.

1963-cü ildə Çoxvətəndaşlıq hallarının azaldılmasına və çoxvətəndaşlıq hallarında hərbi mükəlləfiyyət məsələlərinə dair Avropa Konvensiyası qəbul edilmişdir. Bu Konvensiya o vaxtlar bir çox qərbi Avropa ölkələri tərəfindən dəstklənən konsepsiya üzərində qurulmuşdur. Bu konsepsiyaya əsasən şəxsin bir neçə vətəndaşlığı olmağı arzu edilmir, və buna görə bu hallardan qaçmaq lazımdır. 1963-cü il Konvensiyasının yalnız çoxvətəndaşlıq məsələlərinə aid olduğundan, 1977-ci və 1993-cü illərdə ona əlaqədar məsələləri əhatə edən, vətəndaşlıq sahəsində konsepsiya və təcrübə dəyişiklikləri əks etdirən iki Protokol əlavə

edilmişdir. Məsələn, Konvensiyaya ikinci Protokol ikinci nəsil miqrantlara və qarışıq nikahda olan ər-arvada, həmçinin, onların uşaqlarına bir neçə vətəndaşlıq əldə etməyə imkan yaradır.

1997-ci ildə Vətəndaşlıq haqqında Avropa Konvensiyası qəbul edilmişdir – Avropa Şurası tərəfindən hazırlanmış daha bir regional sənəd. Bu sənəd 1930-cu il Haaqa Konvensiyasında vətəndaşlıq haqqında qanunlar arasında ziddiyətlər müzakirə ediləndən sonra daxili qanunvericilikdə və beynəlxalq hüquqda vətəndaşlıq məsələlərinə dair vahid mətnin hazırlanması zərurətindən yaranıb. Bu Konvensiya 1963-cü il Konvensiyasına dəyişiklik etmir, bundan əlavə, o, həm də əvvəl sitat gətirilmiş Konvensiya ilə razılaşıdırılır. Mahiyyətcə, 1997-ci il Konvensiyası fərqli vətəndaşlığı olan ər-arvada və onların uşaqlarına bir neçə vətəndaşlıq əldə etmək imkanı yaradır. Bundan əlavə, Konvensiyada vətəndaşlığın alınması, saxlanması, itirilməsi və bərpası məsələləri, prosesual hüquqlar, Dövlətin varisliyi kontekstində vətəndaşlıq, hərbi mükəlləfiyyət və vətəndaşsızlığın qarşısının alınması məsələləri müzakirə edilir. Vətəndaşlığı olmayan şəxsin tərifinə dair Konvensiyada Vətəndaşlığı olmayan şəxslərin statusuna dair 1954-cü il Konvensiyasına istinad edilir, yəni Vətəndaşlıq haqqında Avropa Konvensiyası yalnız *de jure* vətəndaşlığı olmayan şəxslərə aid edilir.

Avropanın yaxın keçmişdə əldə etdiyi Dövlətlərin varisliyinə dair təcrübəsi bir çox insanların yeni vətəndaşlıq almadan əvvəl vətəndaşlıqlarını itirməklə vətəndaşlığı olmayan şəxs olmaq riski altına düşməyi faktının qəbul edilməsinə gətirib. Ərazinin bir dövlətdən o birisinə verilməsi, dövlətlərin birləşməsi, dövlətlərin dağılması və ya ərazisinin hissəsinin və ya hissələrinin ayrılması nəticəsində Dövlətlərin varisliyi ilə əlaqədar vətəndaşsızlıqdan qaçmaq məqsədi ilə Avropa Şurası Dövlətlərin varisliyi ilə əlaqədar vətəndaşsızlıqdan qaçmaq haqqında Konvensiya qəbul etmişdir, hansında ki, bu problem xüsusi olaraq toxunulur. 2006-cı ilin mart ayının 15-də qəbul edilmiş Konvensiya vətəndaşlığa dair ümumi prinsiplərini dəqiqləşdirərək, Dövlətlərin varisliyi ilə əlaqədar vətəndaşsızlığın qarşısının alınmasına dair Konvensiya Dövlətlərin varisliyi hallarında vətəndaşsızlığın qarşısının alınmasının dəqiq qaydalarını özündə ehtiva edir. Protokolun 22 maddəsində varis dövlətlərin və əvvəlki dövlətlərin vəzifələri, sübut etmə qaydaları, doğulduqda vətəndaşsızlığın qarşısının alınması və vətəndaşlığı olmayan şəxslər tərəfindən vətəndaşlıq almaq prosedurunun asanlaşdırılması kimi məsələlər üzrə təcrübə tövsiyələri verilir.

1999-cu ildə Afrika Birliyi Təşkilatı (Afrika Birliyi) Uşağın rifah və firavanlığına dair Afrika xartiyasını qəbul etmişdir. Bu xartiya Uşaq Hüquqları Konvensiyasına oxşar hazırlanmış, ondan əvvəl qəbul edilmiş

müqavilənin ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi və uşağın maraqlarının üstünlüyü daxil olmaqla bəzi əsas prinsiplərinə şərik çıxır. Xartıyanın əsasən ad və vətəndaşlıq məsələlərinə həsr olunmuş 6-cı maddəsində göstərilir ki,

- Hər uşağın doğulduğu andan ad almaq hüququ var;
- Hər uşaq doğulandan dərhal sonra qeydiyyatata alınmalıdır;
- Hər uşağın vətəndaşlıq almaq hüququ var;

- Xartıyanın Üzv Dövlətləri onların konstitusion qanunvericiliyində Xartıyanın prinsiplərinin qəbul edilməsini təmin etməlidirlər. Bu prinsiplərə uyğun olaraq uşaq ona doğulduğu anda digər Dövlətin onun qanunlarına uyğun olaraq vətəndaşlıq verilməyibsə, ərazisində doğulduğu Dövlətin vətəndaşlığını alır.

Vətəndaşlığı olmayan şəxslərin müəyyən edilməsi və onların müdafiəsi

Vətəndaşsızlıq hallarının vətəndaşlıq haqqında milli qanunvericilik və Vətəndaşsızlığın azaldılmasında dair 1961-ci il Konvensiyasının və digər beynəlxalq sənədlərin reallaşması əsasında azaldılması sahəsində çoxsaylı cəhdlərə baxmayaraq, BMT QAK-ın hesablarına görə hazırda dünyada milyonlarla insan apatridirlər. BMT-də qəbul olunmuş Vətəndaşlığı olmayan şəxslərin statusuna dair 1954-cü il Konvensiyası vsətəndaşlığı olmayan şəxin anlayışını verir, bu cür şəxslərin eyniləşdirilməsini müəyyən etməyə imkan yaradır və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin əsas hüquq və azadlıqlarının ayrı-seçkilik olmadan təminatını tələb edir.

“Biz normal iş tapa bilmirik, ölkə ərazisində hərəkət edə bilmirik, biz limansız gəmilər kimi yiq. Təhsil və səhiyyə sistemlərinə çıxış da problemdir. Mən məktəbi bitirə və ya kollecə qəbul oluna bilmirdim. Mən yalnız özəl xəstəxanalarda müalicə ala bilərəm, dövlət xəstəxanaları mənim üçün bağlıdır”.
Abdulla, Birləşmiş Ərəb Əmirliklərində yaşayan vətəndaşlığı olmayan şəxs

Kimlər vətəndaşlığı olmayan şəxs sayılır?

1954-cü il Konvensiyasında vətəndaşlığı olmayan şəxs “qanun əsasında heç bir Dövlət tərəfindən vətəndaş kimi qəbul edilməyən şəxs” sayılır (Maddə 1). Bu sırf hüquqi anlayışdır. Burada vətəndaşlığın keyfiyyəti, vətəndaşlığın alınması yolu və ya vətəndaşlığa çıxış barədə heç nə deyilmir. Bu tərif yalnız Dövlətin vətəndaşlıq sahəsində ex lege və ya avtomatik olaraq kimin vətəndaş olduğunu müəyyən edən qanununa istinad edir.

Bu tərfi nəzərə alaraq insanın “vətəndaşlığı olmayan şəxs” kimi qəbul edilməsi üçün əksini sübut etməlidir ki, onun hər hansı müvafiq ölkə ilə hüquqi bağlılığı yoxdur.

Vətəndaşsızlıq faktını təsdiq etmək üçün Dövlət şəxsin əvvəllər əlaqəsi olduğu Dövlətlərin (doğulma vasitəsi ilə, əvvəlki adi yaşayış yeri, onun ərinin (arvadının) və ya uşaqlarının vətəndaşı olduğu Dövlət (Dövlətlər), valideynlərinin və ya nənə və babasının vətəndaşı olduğu Dövlət

(Dövlətlər)) vətəndaşlıq haqqında müvafiq qanunvericiliyinə baxmalı, bu Dövlətlərlə məsləhətləşməli, və lazım olduqda, zəruri təsdiqediciləri sənədləri tələb edə bilər. Dövlətlər müvafiq şəxsdən lazımi faktların və məlumatların axtarışında hərtərəfli əməkdaşlıq tələb etməlidirlər. Soğusu əsasında BMT QAK Dövlətlər arasında məsləhətləşmələrin aparılmasında köməklik edə və müvafiq qanunvericilik və onun müxtəlif Dövlətlərdə tətbiqi ilə əlaqədar texniki məlumat verə bilər.

Dövlətin məsul orqanlarından müvafiq şəxsin bu Dövlətin vətəndaşı olmadığını təsdiq edən sənədlər adətən vətəndaşsızlığın təsdiq edilməsinin etibarlı formasıdır. Lakin bu cür təsdiqi hər zaman almaq olmur. Şəxsin əslən olduğu ölkənin və ya əvvəl yaşadığı ölkənin müvafiq orqanları müəyyən şəxsin bu Dövlətin vətəndaşı olmadığını bildirən təsdiq edilmiş sənədlərin verilməsindən imtina edə və ya heç cavab verməyə bilərlər. Bəzi orqanlar özlərini ölkələri ilə hüquqi əlaqələri olmayan şəxslər barədə məlumat verməyə borclu saymırlar. Beləliklə, təxmin etmək olar ki, Dövlət müəyyən şəxsin onun vətəndaşı olduğunu təsdiqləməkdən imtina edirsə, imtina özü özlüyündə artıq təsdiq formasıdır, ona görə ki, Dövlətlər adətən vətəndaşlarına diplomatik müdafiəni təmin edirlər.

Fərd **1954**-cü il Konvensiyasının təsiri altından çıxıb bilirmi?

1954-cü il Konvensiyasının preambulasında deyilir ki, vətəndaşlığı olmayan qaçqınlar, Qaçqınların statusuna dair 1951-ci il Konvensiyasının təsiri altına düşürlər, buna görə 1954-cü il Konvensiyası onlara təsir göstərmir.

Vətəndaşlığı olmayan şəxslərin anlayışından əlavə 1954-cü il Konvensiyasının 1-ci maddəsi anlayışına uyğun gələnələrə baxmayaraq, müəyyən səbəblərə görə və ya onların artıq müəyyən hüquq sxemlərinin imkanlarından və ya beynəlxalq müdafiədən istifadə etdiklərinə görə, bu cür müdafiəyə ehtiyacı olmadığından və ya onların cinayət əməllərinə görə beynəlxalq müdafiədən istifadə etmək hüquqları olmadığına görə, Konvensiyanın tətbiq edilmədiyi bəzi şəxslərin anlayışını verir. Bu kateqoriyaya aiddir:

- hazırda Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qaçqınlar üzrə Ali Komissarından başqa BMT-nin orqan və ya müəssisələrinin müdafiəsindən və ya köməyindən istifadə edən şəxslər.

Fələstin qaçqınlarına yardım və bu sahədə iş üzrə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Yaxın Şərq Agentliyi hazırda bu müddəanın aid olduğu yeganə təşkilatdır.

- vətəndaşlıqla əlaqədar hüquq və vəzifələri yaşadıkları ölkənin səlahiyyətli hakimiyyət orqanları tərəfindən tanınan şəxslər

Bu o deməkdir ki, vətəndaşlığı olmayan şəxsin Dövlətdə qanuni yaşayışı və 1954-cü il Konvensiyasında verilən hüquqlardan daha çox hüquqları, xüsusilə həmin Dövlətin vətəndaşlarının istifadə etdiyi hüquqlara bərabər olan tam iqtisadi və sosial hüquqlar təmin edilmişdirsə, deportasiyadan və çıxarılmadan müdafiə edilirsə bu şəxsə münasibətdə Konvensiyanın tətbiqinə ehtiyac yoxdur. Baxmayaraq ki, o, faktiki olaraq vətəndaşlığı olmayan şəxsdir.

- beynəlxalq sənədlərdə müəyyən edildiyi kimi sülhə qarşı, hərbi cinayət və ya insanlığa qarşı cinayət törətmiş şəxslər;

- onlara sığınacaq vermiş ölkədən xaricdə və bu ölkəyə buraxılmamışdan əvvəl ağır qeyri-siyasi cinayət törətmiş şəxslər; və ya

- Birləşmiş Millətlər Təşkilatının məqsəd və prinsiplərinə zidd olan əməllər törətməkdə təqsirli bilinən şəxslər.

Fərd nə vaxt artıq vətəndaşlığı olmayan şəxs sayılır?

Vətəndaşsızlıq vəziyyəti şəxsin vətəndaşlıq aldığı anda bitir.

Həbəşistanda 2003-cü ilin dekabr ayında və Konqo Respublikasında 2004-cü ilin noyabr ayında qəbul olunmuş vətəndaşlıq haqqında qanunvericilik nəticəsində böyük sayda insanların vətəndaşlıqsız qaldığı iki uzadılmış vəziyyətə son qoyula bilər. Həbəşistan qanunvericiliyi Həbəşistanda yaşayan şəxslərə həbəş vətəndaşlığını almağa imkan verir, KDR-nin yeni qanunvericiliyi isə ölkə vətəndaşlarının məcmusunu müəyyən etməyə kömək edir.

Vətəndaşlığı olmayan şəxsin müəyyən edilmə qaydası necədir?

Baxmayaraq ki, 1954-cü il Konvensiyası apatridlərin anlayışını verir, o, vətəndaşlığı olmayan şəxslərin müəyyən edilməsi qaydasını təyin etmir. Buna görə, Dövlətlərin vətəndaşlığı olmayan şəxslərin müəyyən edilməsi qaydasını təyin edən qanunvericilik qəbul etmələri həm Dövlətlərin, həm də Konvensiyanın tətbiq edilə biləcəyi şəxslərin marağındadır. Bu cür qanunvericilik, həmçinin, bu məsələ üzrə qərarın kim tərəfindən qəbul ediləcəyini və fərdin vətəndaşlığı olmayan şəxs kimi tanınmasının nəticələrini müəyyən etməlidir.

Bəzi Dövlətlər vətəndaşsızlıqla əlaqədar ərizələri qəbul edəcək və bu məsələlər üzrə qərar qəbul edəcək dövlət orqanlarını təyin edən qanunvericilik qəbul ediblər. Məsələn, qaçqın və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə sığınacaq verilməsi ilə məşğul olan təşkilatlar, və ya Daxili İşlər Nazirliyi. Vətəndaşsızlığın tanınması qaydasını təyin edən xüsusi qanunvericiliyi olmayan digər Dövlətlər, onlara müraciət edən şəxslərin vətəndaşlığının olmamasını yoxlayan inzibati və məhkəmə orqanları yaradıblar. Lakin, daha çox Dövlətlərin bu məsələlər üçün işlənilmiş xüsusi proseduru yoxdur. Bir çox hallarda vətəndaşsızlıq məsələsi qaçqın statusunun müəyyən edilməsi zamanı ortaya çıxır. Bu halda, vətəndaşlığı olmayan şəxsi bu sistem daxilində “nəzərə alaraq”, ona humanitar və əlavə müdafiə göstərilir. Mahiyyətə, vətəndaşlığı olmayan şəxslər sığınacaq verilməsi üçün nəzərdə tutulmuş kanallarda istifadə etməli olduqları vəziyyətə düşə bilərlər. Ona görə ki, onlar üçün heç bir başqa mexanizm mövcud deyil.

Bəzi ölkələrdə vətəndaşlığı olmayan şəxslərin xüsusi tanınması proseduru mövcud deyil, lakin bu problem yaşayış yeri üzrə qeydiyyat zamanı və ya nəqliyyatdan istifadə sənədinin alınması üçün müraciət etdikdə və ya onların sığınacaq verilməsi haqqında ərizələri rədd edildikdə və ölkədə qalmaq üçün başqa əsaslar tələb olunduqda meydana gələ bilər.

Fransada vətəndaşsızlıq statusunun tanınması proseduru Fransanın Qaçqın və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin müdafiəsi İdarəsi (OFPRA) tərəfindən həyata keçirilir ki, bu İdarə vətəndaşlığı olmayan şəxslərə hüquqi və inzibati müdafiəni təmin edir. Ərizəçilər bilavasitə OFPRA-ya müraciət etməlidirlər.

İspaniyada Xaricilər haqqında qanun vətəndaşsızlıq statusunun müəyyən edilməsini kral dekretinin təyin etdiyi prosedur əsasında Daxili İşlər Nazirliyinə həvalə edir. Ərizəçilər polis bölməsinə və ya Sığınacaq verilməsi və qaçqın məsələlər üzrə İdarəyə (OAR) Müraciət edə bilirlər. Yoxlamaları bitirdikdə OAR müəyyən edilmiş proseduru həyata keçirir və bundan sonra əsaslandırılmış rəyini Daxili İşlər Nazirliyinə verir.

İtaliyada 1993-cü ildə bir il əvvəl qəbul edilmiş vətəndaşlıq haqqında qanuna əlavə və dəyişikliklərin edilməsinə dair fərmanın həyata keçirilməsi çərçivəsində Daxili İşlər Nazirliyi vətəndaşsızlıq statusunun müəyyən edilməsi üçün səlahiyyət almışdır.

Vətəndaşlığı olmayan şəxslərin müəyyən edilməsi üçün təyin edilmiş prosedur olmadıqda nə qədər vətəndaşsızlıq halının müəyyənləşdirilməmiş qaldığını və problemin miqyasını müəyyən etmək qeyri-mümkün olur.

Bunun üçün hansı sübutlar tələb olunur?

Adətən, ərizəçi “əslən olduğu ölkənin” – doğulduğu və ya ona sərhədi keçmək üçün sənəd verilən ölkənin - səfirliyi və ya konsulluğundan sənəd təqdim etməlidir ki, bu şəxs həmin ölkənin vətəndaşı deyil. Yuxarıda göstəriləni kimi, bu hər zaman mümkün deyil. Bütün sənədlər olmadıqda bəzi Dövlətlər, vətəndaşlıq haqqında müvafiq qanunların təhlili və ya şahidlər və ya başqa üçüncü tərəflərin bəyanatları kimi, başqa sübut formalarını qəbul edə bilirlər. Məlumat axtarışı müxtəlif dövlət orqanlarının, həmçinin müxtəlif Dövlətlərin müştərək səylərini tələb edə bilər.

Sənədin hazırlanması zamanı Dövlət arasında vətəndaşlığı olmayan şəxslərin müəyyən edilməsinə razılaşıdırılmış yanaşma mövcud deyildi. Vətəndaşsızlığı müəyyən edən sübutların amilləri müxtəlif Dövlətlərdə fərqlənə bildiyindən, bir ölkədə vətəndaşlığı olmayan şəxs kimi tanınan fərd, başqa ölkədə apatrid sayılmaya bilər.

2005-ci ildə BMT QAK Avropa Birliyi üzvləri olan ölkələrin 1954-cü il Konvensiyasının həyata keçirmələri barədə məruzəni dərc etmişdi. Burada bildirilirdi ki, AB-nin əksər ölkələri apatridlərin müəyyən edilməsi və onların vətəndaşlığı olmayan şəxslər kimi tanınması üçün konkret mexanizmlər yaratmamışlar; bunun yerinə, adətən, sığınacaq verilməsi ilə əlaqədar prosedurdan istifadə edilir. Nəticə etibarilə Avropa Birliyində vətəndaşsızlıq probleminin miqyasını müəyyən etmək mümkün deyil. Lakin, məruzəsinin hazırlanması prosesində BMT QAK Konvensiyanın yerli səviyyədə tətbiqinin faydalı təcrübəsini aşkar etmişdir. Bu təcrübə Avropa Birliyi ölkələrinin eyniləşdirmə və tanıma prosedurlarının uzlaşdırılmasında istifadə edilə və 1954-cü il Konvensiyasını Ratifikasiya etmiş Dövlətlər üçün rəhbər kimi xidmət edə bilər.

Fərdin vətəndaşlığı olmayan şəxs kimi tanınması barədə kim qərar qəbul edir?

Apatridlərin müəyyən edilməsi üçün vətəndaşsızlıq məsələlərində ixtisaslaşmış, ərizəni və onlarda göstərilən faktların təsdiq edən materialları qərəzsiz və obyektiv olaraq qiymətləndirə biləcək peşəkar işçilər təyin edilməlidir. Vətəndaşsızlıq faktının müəyyən edilməsinə cavabdeh orqanın mövcudluğu qərarlarda uzlaşmazlığı minimuma endirməyə, şəxslərin əslən olduqları ölkələr barədə məlumatların alınması və yayılması üçün təsirli tədbirlər görməyə, həmçinin, fəaliyyətinin istiqamətləndirilməsinə görə vətəndaşsızlıqla əlaqədar məsələlərdə təcrübənin toplanmasına imkan yaradır. Vətəndaşsızlıq statusunun müəyyən edilməsi qanunlar, tənzimləyici müddəalar və müxtəlif Dövlətlərin təcrübəsi haqqında məlumatların yığılması və təhlilini tələb edir. Hətta mərkəzi orqanın olmadığı halda belə, vətəndaşsızlıq statusuna dair qərar qəbul edən işçilər milli qanunvericilik və vətəndaşsızlıq məsələlərində təcrübəli olan dövlət orqanlarından, habelə başqa Dövlətlərdən olan kolleqaları ilə əməkdaşlıqdan faydalanacaqlar.

Fərdlər prosedurdan necə istifadə edə bilərlər?

1954-cü il Konvensiyası Dövlətlərin üzərinə ərizəçilərin onların vətəndaşlığı olmayan şəxslər kimi tanınmasına dair ərizələrinə baxılması müddətində ərazilərində qanuni yaşamalarına icazə verməyə öhdəlik qoymur. Lakin, fərd müvafiq Dövlətin ərazisində olduğundan onun vətəndaşlıq statusunun müəyyən edilməsi onun vəziyyətinin yeganə həlli yolu ola bilər. Fərd vətəndaşlığı olmayan şəxs kimi müəyyən edilmişdirsə və onun əvvəl yaşadığı ölkəyə qaytarılma şansı yoxdursa,

və ya bu cür ölkə mövcud deyilsə, bu halda yeganə həll yolu onun bu Dövlətin ərazisinə buraxılması və onun bu ərazidə qanuni olması üçün bu və ya digər icazənin verilməsi ola bilər.

Fərd onun vətəndaşlığı olmayan şəxs kimi tanınması üçün ərizə verdiyi halda və ya hakimiyyət orqanlarının onun apatrid olub-olmadığını müəyyən etmək üçün addımlar atdıqda prosesin bitirilməsinə qədər fərdin müvəqqəti olaraq ölkədə olmasına icazə verilməsinə ehtiyac ola bilər. Konvensiyada fərdin onun vətəndaşlığı olmayan şəxs kimi tanınması barədə ərizəsinə baxılma müddətində qanuni olaraq ölkə ərazisində olmağa icazənin verilməsinə dair göstərişlər yoxdur. Bu cür prosedurların həyata keçirilməsi təcrübəsi konkret Dövlətlərdən asılıdır.

Lazımi hüquq proseduru prinsipinə əsasən ərizəçiyə aşağıdakılar daxil olmaqla müəyyən zamanətlər verilməlidir:

- ərizəçinin iştirakı ilə ərizəyə fərdi baxılmasına hüququnun olması;
- ərizəyə obyektiv baxılması hüququ;
- ərizəyə baxılma prosedurunun müəyyən müddəti;
- ərizəçinin başa düşdüyü dildə prosedur barədə məlumata çıxış;
- hüquqşünas və tərcüməçi xidmətləri;
- məxfilik və məlumatın qorunması hüququ;
- həm qərar, həm də əsasında onun qəbul olunduğu səbəblərlə tanışlıq; və
- qəbul olunmuş qərarın qanuniliyinə etiraz etmək imkanı.

Onların vətəndaşlığı olmayan şəxs kim tanınması xahişi ilə müraciət edən bəzi ərizəçi kateqoriyaları, xüsusilə, müşayiətsiz yetkinlik yaşına çatmayan uşaqlar üçün ayrı prosedurlar tələb edən xüsusi ehtiyaclar ola bilər. Bura inzibati prosedur zamanı müşayiətsiz yetkinlik yaşına çatmayan uşağın maraqlarını təmsil edəcək və yaranan problemlərin həllində ona kömək edəcək himayəçinin təyin edilməsi daxil ola bilər.

Ölkədə icazəsiz olan vətəndaşlığı olmayan şəxslər həbsə məruz qala bilərlərmi?

Adətən, vətəndaşlığı olmayan şəxslər həbsə məruz qalmamalıdır.

Vətəndaşlığı olmayan şəxslərin çox vaxt milli şəxsiyyət vəsiqəsi və ya

pasport kimi şəxsiyyətlərini təsdiq edən sənədləri olmur. Hətta əvvəl olduğu ölkə müəyyən edilsə belə, o ölkə, bu şəxsləri qəbul etməyə dərhal razılaşmır. Bu hallarda həbsdən istifadə etməməyə çalışmaq və yalnız insan hüquqları sahəsində beynəlxalq hüquqa uyğun olan milli qanunvericiliyə əsaslanaraq şəxsi həbs etmək lazımdır. Hər şeydən əvvəl, həbsə olan alternativlərin tətbiq edilə bilməyəcəyi barədə dəqiq göstərişlərin olduğu hallar istisna olmaqla, alternativləri nəzərdən keçirmək lazımdır.

Müvafiq ölkədə olmağa icazəsi olmayan apatridlər yalnız bütün mümkün alternativ variantlar nəzərdən keçiriləndən sonra həbs edilə bilirlər. həbs barədə müstəsna qərar verildiyi halda, hakimiyyət orqanları bu həbsin əsaslı və qoyulan məqsədlərə cavab verib-vermədiyini müəyyənləşdirməlidirlər. Həbs mütləq hesab edildiyi halda ayrı-seçkilik olmadan və yalnız minimal müddətdə həyata keçirilməlidir. BMT QAK müvafiq sorğuya cavab olaraq bu məsələ üzrə lazımi məsləhətlər verə bilər.

Əsassız saxlanılma məsələləri üzrə İşçi Qrup.

BMT-nin İnsan Hüquqları Komissiyası 1985-ci ildən başlayaraq, dünya ictimaiyyətinin narahatlığına səbəb olan əsassız saxlanılma məsələsini öyrənir. Bu Komissiya, ayrı-seçkiliyin qarşısının alınması və azlıqların müdafiəsi üzrə Alt-Komissiyaya bu problemin dəqiq araşdırılmasını və bu təcrübənin azaldılması üzrə tövsiyələrin hazırlanmasını tapşırırmışdı. Eyni zamanda, azadlıqdan məhrum edilmiş bütün şəxslərə zəmanətlərin verilməsi ilə əlaqədar narahatlıq 1988-ci il dekabr ayında BMT-nin Baş Məclisi tərəfindən Hər hansı formada saxlanma və ya həbsə məruz qalmış bütün şəxslərin müdafiəsi Prinsiplərinin məcmusunun qəbul olunmasında ehtiva olundu. 1990-cı ildə yuxarıda göstərilən Alt-Komissiyanın məruzəsində göstərilən tövsiyələrin yerinə yetirilməsi məqsədi ilə, İnsan hüquqları Komissiyası əsassız saxlanılma məsələləri üzrə İşçi Qrup yaratmışdı. Daha sonra İşçi Qrup həbs etmə və həbsdə saxlanılmanı tənzimləyən aşağıdakı prinsipləri işləyib hazırlamışdı:

Prinsip 1

Sərhəddə və ya qeyri-qanuni keçmə hallarında milli ərazinin daxilində dindirilmə üçün saxlanılan sığınacaq axtaran şəxs və ya immiqrant ən azı şifahi formada, və onun üçün başa düşülən dildə onun sərhədi keçməsinə və ya ölkə ərazisində müvəqqəti olmasına icazənin verilməsindən imtinanın xarakteri və səbəbləri barədə məlumatlandırılmalıdır.

Prinsip 2

Həbsdə olarkən, sığınacaq axtaran şəxs və ya immiqrantın cəmiyyətlə əlaqə saxlamaq hüququ olmalıdır, həmçinin, telefon, faks və elektron poçtdan istifadə etməklə və hüquqşünasla, konsulluq nümayəndələri və qohumlarla əlaqə saxlamaq.

Prinsip 3

Həbsdə olan sığınacaq axtaran şəxs və ya immiqrant gecikdirilmədən məhkəmə və ya digər hakimiyyət orqanları qarşısında durmalıdır.

Prinsip 4

Həbsdə olan sığınacaq axtaran şəxs və ya immiqrant onun adı, saxlanılma səbəbləri və saxlanılma barədə səlahiyyətli orqanın qərarı, həmçinin, həbs edilmə və azad edilmə vaxtı olan nömrələnmiş və tikilmiş vərəqləri olan jurnala imza atmalıdır, və ya bu şəxsə münasibətdə prosedur zəmanətlərini təmin edən başqa vasitələr tətbiq edilməlidir.

Prinsip 5

Həbsdə saxlanılan sığınacaq axtaran şəxs və ya immiqrant orada işləyən daxili qaydalar barədə və tətbiq olunduqda onların pozulmasına görə intizam tədbirləri barədə, həmçinin, cəmiyyətlə əlaqə saxlamaq hüququndan məhrum edilmənin mümkünlüyü və bu tədbiri müşayiət edən qarantiyalar barədə məlumatlandırılmalıdır.

Prinsip 6

Qərar lazımi səlahiyyətləri olan hökumət nümayəndəsi tərəfindən qəbul edilməli və qanunla müəyyən edilmiş qanunçuluq meyarlarına əsaslanmalıdır.

Prinsip 7

Həbsdə saxlanılmanın minimal müddəti qanunla müəyyən edilir və saxlanılma heç bir halda müddətsiz və ya uzunmüddətli olmamalıdır.

Prinsip 8

Həbsə alma haqqında qərar yazılı surətdə sığınacaq axtaran şəxs və ya immiqrantın başa düşdüyü dildə, görülən tədbirin əsaslandırılması ilə verilməlidir; orada sığınacaq axtaran şəxs və ya immiqrantın görülən tədbirin qanuniliyi barədə gecikdirilmədən qərar verməli və müvafiq halda şəxsin azad edilməsi barədə qərar verməli məhkəmə instansiyasına müraciət edə bilməsinin şərtləri göstərilməlidir.

Prinsip 9

Saxlanılma yeri xüsusilə bu məqsəd üçün nəzərdə tutulmuş dövlət müəssisəsi olmalıdır. Praktiki cəhətdən bu mümkün olmadıqda sığınacaq axtaran şəxs və ya immiqrant cinayət törətməyə görə həbs edilən şəxslərdən ayrı saxlanılmalıdır.

Prinsip 10

BMT-nin Qaçqınlar Üzrə Ali Komissarlığının (BMT QAK), Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsinin (BQXK) və müvafiq hallarda lazımi şəkildə səlahiyyətləndirilmiş qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələrinə həbsdə saxlanılma yerlərinə lazımi qaydada çıxış təşkil olunmalıdır.

Vətəndaşlığı olmayan şəxs kimi tanınan fərdlərin hansı hüquq və vəzifələri var?

Statusundan və müəyyən ölkədə olmalarının xarakterindən asılı olmayaraq, bütün şəxslərə aid olan əsas insan hüquqları mövcuddur. Onlara, məsələn, işgəncələrin tətbiqinin qadağan edilməsi və ayırı-seçkili-

yin yolverilməzliyi prinsipi daxildir. Mahiyyətə, 1954-cü il Konvensiyası bu müddəaların vətəndaşlığı olmayan şəxslərə “ irq, din və ya yaşadığı ölkə əlamətinə görə heç bir ayrı-seçkilik olmadan” tətbiqini təsdiqləyir (maddə 3).

Vətəndaşlığı olmayan şəxs ərazisində olduğu ölkənin qanun və qaydalarına riayət etməlidir (Maddə 2). Bu tələbə riayət edilməsini nəzərə alaraq, Konvensiyanın 7(1) maddəsi vətəndaşlığı olmayan şəxslərə təmin edilməli əsas müdafiə səviyyəsini müəyyən edir. Burada göstərilir ki, Konvensiyanın daha üstün münasibət göstərdiyi hallar istisna olmaqla “Razılığa gələn dövlət onlara adi digər əcnəbilərə olduğu kimi münasibət göstərməlidir”

1954-cü il Konvensiyasında göstərilən hüquqların əksəriyyətinə gəldikdə, apatridlər ən azı xaricilərin əldə etdikləri hüquq və imtiyazlara çıxışı olmalıdır, xüsusilə, ödənişli iş almaq (Maddə 17, 18 və 19), dövlət təhsili almaq (Maddə 22), yaşayış yeri (Maddə 21) və hərəkət azadlığı (Maddə 26). Digər konkret hüquqlarla əlaqədar üzv Dövlətlərə ərazisində qanuni yaşayan vətəndaşlığı olmayan şəxslərə vətəndaşları üçün təmin etdiyi standartlarla müqayisə edilə biləcək müraciət standartları ilə təmin etməlidir, xüsusilə, din azadlığı (Maddə 4), müəllif və sənaye hüquqları (Maddə 14), məhkəməyə müraciət etmək hüququ (Maddə 16), hökumət yardımı (Maddə 23) əmək qanunvericiliyi və sosial təminat (Maddə 24) sahəsində.

Apatrid sayılan insanlar şəxsiyyəti təsdiq edən sənəd və yol sənədi ala bilərlərmi?

Konvensiya üzv Dövlətlər tərəfindən ərazisində olan qüvvədə olan yol sənədləri olmayan bütün vətəndaşlığı olmayan şəxslərə şəxsiyyəti təsdiq edən sənədlərin verilməsini nəzərdə tutur. 28-ci maddəyə əsasən üzv Dövlətlər ərazisində qanuni yaşayan vətəndaşlığı olmayan şəxslərə, milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş məqsədləri üçün başqa şey tələb olunursa, yol sənədləri verməlidirlər.

Bu cür sənədin verilməsi vətəndaşlığın verilməsi demək deyil, fərdin statusunu dəyişmir və diplomatik müdafiə hüququnu vermir.

28-ci maddənin ikinci hissəsində Dövlətlərə ərazisində yaşayan, hətta yaşayışı qeyri-qanuni olan, bütün vətəndaşlığı olmayan şəxslərə yol sənədlərinin verilməsini təklif edir. Konvensiyaya əsasən Dövlətlərə ərazisində olan vətəndaşlığı olmayan o şəxslərə nəqliyyatdan istifadə sənədlərini vermək təklif olunur ki, onlar qanuni yaşadıkları ölkədən yol sənədlərini ala bilsinlər. Bu müddəa çox vacibdir, ona görə ki,

vətəndaşlığı olmayan şəxslərin çoxlarının qanuni yaşadığı ölkəsi olmaya bilər. Yol sənədləri bir tərəfdən vətəndaşlığı olmayan şəxslərin eyniləşdirilməsinə səbəb olur, digər tərəfdən isə onlara müvafiq Dövlətin ərazisinə girmək imkanını yaradır.

Yol sənədləri xüsusilə təhsil almaq, iş axtarmaq, müalicə və ya köçmək məqsədi ilə xaricə getmək istəyən vətəndaşlığı olmayan şəxslərə vacibdir. Konvensiyaya Əlavəyə əsasən Razılığa gələn hər Dövlət başqa Dövlətlər tərəfindən verilmiş nəqliyyatdan istifadə sənədlərini tanımalıdır. BMT QAK bu cür sənədlərin verilməsinə dair texniki tövsiyələr edə bilər.

Vətəndaşlığı olmayan şəxs kimi tanınan fərdi Dövlət ölkədən çıxara bilərmi?

Konvensiyanın müddəalarına əsasən ölkədə qanuni yaşayan vətəndaşlığı olmayan şəxslər bunun milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş məqsədlərinə görə tələb olduğu hallar istisna olmaqla ölkədən çıxarılmır. Ölkədən çıxarılma, milli təhlükəsizlik baxımından başqası tələb olduğu hallar istisna olmaqla, müvafiq hüquq proseduruna əsasən həyata keçirilməlidir. Buna görə vətəndaşlığı olmayan şəxsə ittihamlara cavab verməyə, müvafiq sübutlar gətirməyə, vəkil xidmətlərindən istifadə etmək və apelyasiya hüququnu əldə etmək üçün imkan yaradan prosedur qərarları həyata keçməlidir.

Konvensiyanın yekun müddəasında göstərilir ki, ölkədən çıxarılmama (nonrefoulement) ümumi qəbul olunmuş prinsipdir. Çıxarılmama, şəxsin onun üçün təqib təhlükəsi olan əraziyə qaytarılmaması prinsipi, aydın şəkildə bir neçə beynəlxalq müqavilələr tərəfindən təsdiq və interpretasiya edilir, bunlara BMT-nin Qaçqınların Statusuna dair Konvensiyasının 33-cü maddəsi, İşgəncə və digər qəddar və qeyri-insani rəftara qarşı Konvensiyanın 3-cü maddəsi və Mülki və siyasi hüquqlara dair Beynəlxalq Paktın 7-ci maddəsi, həmçinin, insan hüquqlarına dair bir neçə regional sənəd də daxildir.

Çıxarılmamanın qadağan edilməsi beynəlxalq hüquq prinsipi sayıldığından Konvensiyanı hazırlayanlar onu Konvensiyanın *de jure* vətəndaşlığı olmayan şəxslərin statusunu tənzimləyən maddələrinə daxil edilməsini artırıqlar.

Çıxarılma barədə yekun qərar verildikdə Konvensiya Dövlətlərə müvafiq şəxsə başqa ölkəyə girməyə razılıq almaq üçün kifayət olan müddətin verilməsini təklif edir.

Vətəndaşlığı olmayan şəxslər kimi tanınanlara hansı naturalizasiya növü əlçatan olmalıdır?

Konvensiyanın üzv Dövlətlərindən vətəndaşlığı olmayan şəxslərin mümkün maksimal dərəcədə assimilyasiyasını və naturalizasiyasını asanlaşdırmaq xahiş olunur. (Bu halda “assimilyasiya” sözü müvafiq şəxslərin konkret mənsubiyyətini itirməsi deyil, onların ölkənin iqtisadi, sosial və mədəni həyatına inteqrasiyası deməkdir.) Xüsusilə, onlardan naturalizasiya prosesinin tezləşdirilməsi, mümkün olduqda rüsumların və digər xərclərin azaldılması, üçün bütün səylərini göstərmələri xahiş olunur.

Timor-Leste (Şərqi Timor) İndoneziyadan müstəqilliyini bəyan etdikdən sonra İndoneziyada yaşayan Şərqi Timorda olan bütün insanlara öz seçimləri ilə könüllü olaraq İndoneziya vətəndaşlığını saxlamaq və ya Şərqi Timorun vətəndaşlığını əldə etmək təklif olunmuşdur. Şərqi Timorun vətəndaşlığını əldə etdikdə onlar İndoneziyada yaşayış hüququ olan xarici qismində qala biləcəkdilər.

Bir sıra ölkələrdə vətəndaşlıq haqqında qanunvericilik naturalizasiya xahişi ilə müraciət edən qaçqınlar və vətəndaşlığı olmayan şəxslər üçün ölkədə qanuni olma üçün qısaldılmış müddət nəzərdə tutur.

Daxili qanunvericilikdə Vətəndaşlıq haqqında 1997-ci il Avropa Konvensiyasına qoşulmuş ölkənin ərazisində adi və qanuni olaraq yaşayan xaricilərin naturalizasiyasına imkan yaradan müddələrin olmasını təklif edən, Konvensiya daha sonra bu tövsiyəni göstərmişdir. Bundan başqa, ECN naturalizasiya haqqında ərizə vermək üçün tələb olunan minimal yaşayış müddətini 10 ildən artıq olmaması ilə məhdudlaşdırır. Konvensiya, həmçinin, Dövlətlərə vətəndaşlığı olmayan şəxslər və qaçqınlar üçün tezləşdirilmiş naturalizasiya prosedurlarını tətbiq etməyi tövsiyə edir.

Konvensiyanın yekun müddəasının əhəmiyyəti nədədir?

Yekun müddəa bütün Razılığa gələn Dövlətlərə, həmçinin, onlar şəxsin vətəndaşı olduğu Dövlətin müdafiəsindən imtina etməyinin səbəblərini mühüm saydıqda, bu cür şəxslərə Konvensiyanın apatridlərə olan münasibətin göstərilməsi imkanına diqqətlə yanaşmalarını tövsiyə edir. Bu tövsiyə *de facto* vətəndaşlığı olmayan şəxslərin maraqlarına uyğun daxil edilmişdir. Bu şəxslərin hələ də vətəndaşlığı var, lakin onlar, adətən, vətəndaşlıqla əlaqədar üstünlüklərdən, ilk növbədə Dövlətin

müdafiəsindən istifadə etmirlər.

Vətəndaşlığı olmayan şəxslərin ən yaxşı müdafiə yolları hansılardır?

Vətəndaşlığı olmayan şəxslərin ən effektiv müdafiə yolu, ilk növbədə vətəndaşsızlığı qeyri-mümkün edən qanunvericiliyin hazırlanmasıdır (bax Fəsil 3, burada Vətəndaşsızlığın azaldılmasına dair 1961-ci il Konvensiyası və onunla əlaqədar Dövlətin vətəndaşsızlığın azaldılması və tam aradan qaldırılması üçün görə biləcəyi tədbirlər müzakirə edilir).

Lakin, vətəndaşsızlıq problemi tam aradan qalxmayana qədər, vətəndaşlığı olmayan şəxslər kimi tanınan fərdlərin müdafiəyə ehtiyacı var. Vətəndaşlığı olmayan şəxslərin statusuna dair 1954-cü il Konvensiyasına qoşulma, həmçinin, müvafiq qanunvericiliyin qəbul edilməsi vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquq və vəzifələrinə riayət olunmasını təmin edəcəkdir.

Yuxarıda göstəriləyi kimi, 1954-cü il Konvensiyası fərdin vətəndaşlığını dəyişmir, eyni olaraq Dövlətlərin üzərinə qaçqın olmayan vətəndaşlığı olmayan şəxsləri ərazisinə qəbul etməyə öhdəlik qoymur. 1954-cü il Konvensiyasının müddələrinin tətbiqi vətəndaşlığın verilməsini əvəz etmir. Bunun mümkün olduğu bütün hallarda, Dövlətlər ərazilərində yaşayan vətəndaşlığı olmayan şəxslərin assimilyasiyasını və naturalizasiyasını qanunvericiliyə və vətəndaşlıq məsələlərinə dair təcrübəyə əsasən asanlaşdırmalıdır. Problemin bu cür həlli yerli inteqrasiya adı altında məlumdur.

2005-ci ildə Qırğızıstan və Türkmənistan hökumətləri Tacikistandan olan çoxsaylı vətəndaşlığı olmayan qaçqınlara, onlara sığınacaq verən ölkədə normal həyata başlaya bilmələri üçün tezləşdirilmiş formada vətəndaşlıq almaq üçün imkan yaratmışdılar.

Bəzi müstəsna hallarda vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquqi statusu onların yaşadıkları ölkədə qaydaya salına bilər. Bu cür şəxslərə uyğun həll yolu başqa ölkəyə köçürülmə ola bilər. Baxmayaraq ki, Dövlətlər tərəfindən tətbiq edilən köçürülmə amillərinə vətəndaşsızlıq halları daxil deyil (köçürülmə adətən qaçqınlara münasibətdə tətbiq edilir), BMT QAK-ın İcra Komitəsi Dövlətlərdən tətbiq etdikləri amilləri genişləndirmək və onlara vətəndaşlığı olmayan şəxsləri daxil etməyə çağırırdı. İcra Komitəsinin № 95 (2003) sayılı Rəyində deyilir:

“(İcra Komitəsi) Dövlətlərə vətəndaşsızlıq problemlərinin həlli sahəsində BMT QAK-la əməkdaşlıq etməyi və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin vəziyyətinin hazırda yaşadıkları ölkədə və ya onların keçmişdə yaşadıkları hər hansı başqa ölkədə həll edilə bilmədiyi və təhlükəli qaldığı halda köçürülmə üçün yerlərin ayrılması imkanlarını müzakirə etməyi tövsiyə edir...”

BMT QAK vətəndaşlığı olmayan şəxslərin inteqrasiyası və köçürülməsi məsələlərində Dövlətlərə tövsiyələr verə və köməklik edə bilər.

III FƏSİL

Vətəndaşsızlığın səbəblərinin aradan qaldırılması

Vətəndaşsızlıq bir çox amillərin nəticəsi ola bilər. Aşağıda vətəndaşsızlığın bəzi əsas səbəbləri və Dövlətlər tərəfindən, xüsusilə vətəndaşlıq haqqında qanunların təhlili zamanı, bu cür vəziyyətdən qaçmaq məqsədi ilə atıla biləcək təcrübi addımlar müzakirə edilir.

Texniki səbəblər

Qanunlar arasında ziddiyyət

Bir Dövlətin qanunlarının digər Dövlətin qanunları arasında ziddiyyət yarandıqda da problemlər ortaya çıxa bilər, nəticədə şəxs bu Dövlətlərdən heç birinin vətəndaşlığını ala bilmir. Hər iki qanun lazımi qaydada hazırlanmış ola bilər, lakin onlar birlikdə tətbiq edildikdə problemlər yaranır. Məsələn, fərdin doğulduğu A Dövləti yalnız mənşə əsasında (jus sanguinis) vətəndaşlıq verir, lakin fərdin valideynləri B Dövlətinin vətəndaşıdır. Digər tərəfdən isə B Dövləti müstəsna olaraq şəxslərə doğulduğu yer əsasında (jus soli) vətəndaşlıq verir, lakin fərd A Dövlətində doğulub. Beləliklə fərd vətəndaşlığı olmayan şəxs olur.

Bu problemdən necə qaçmaq olar:

- 1930-cu il Haaqa Konvensiyasının müəyyən etdiyi kimi, hər Dövlət – öz qanunvericiliyinə əsasən – onun vətəndaşı olan şəxsləri müəyyən edir. Digər dövlətlər tərəfindən tanınan bu qanunvericilik vətəndaşlığa dair beynəlxalq konvensiyalara, beynəlxalq təcrübəyə və ümumi qəbul olunmuş hüquq prinsiplərinə uyğun olmalıdır. Beləliklə, vətəndaşlığa aid qanunların ziddiyyətini həll etmək üçün Dövlətlər hər zaman daimi yenilənən qanunlar toplusuna malik olmalı və onların praktiki tətbiqini bilməlidirlər.

- Vətəndaşsızlığın azaldılmasına dair 1961-ci il Konvensiyası göstərir ki, vətəndaşlıq aşağıdakı hallarda verilməlidir:

- Dövlətin ərazisində doğulmuş şəxslərə doğulduqda qanunun qüvvəsi ilə;

- Dövlətin ərazisində doğulmuş şəxslərə milli qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qaydalara uyğun müəyyən yaş həddinə çatdıqda qanunun qüvvəsi ilə;

- Dövlətin ərazisində doğulmuş şəxsin müraciəti əsasında (müraciət aşağıda göstərilən bir və ya bir neçə şərtə uyğun ola bilər: ərizələrin verilmə müddəti, yaşayışa dair müəyyən tələblər, cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmədiyi və/və ya fərdin daimi vətəndaşsızlıq vəziyyətində olması);

- Doğulduqda anası Dövlətin vətəndaşı olduğu nikahda doğulmuş uşağa;

- Mənşəyinə əsasən, fərd yaşına və ya yaşayışa dair tələblərə görə ərazisində doğulduğu Razılığa gələn Dövlətin vətəndaşlığını ala bilmədikdə (müraciət aşağıda göstərilən bir və ya bir neçə şərtə uyğun ola bilər: ərizələrin verilmə müddəti, yaşayışa dair müəyyən tələblər və/və ya fərdin daimi vətəndaşsızlıq vəziyyətində olması);

- Razılığa gələn Dövlətin ərazisində tapılan atılmış uşaqlara;

- Başqa ərazidə doğulmuş şəxslərə doğulduqda qanunun qüvvəsi ilə, valideynlərindən birinin onun doğulduğu anda Razılığa gələn Dövlətin vətəndaşı olduğu halda

- Milli qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq, müraciət vasitəsi ilə başqa ərazidə doğulmuş şəxslərə, valideynlərindən birinin onun doğulduğu anda Razılığa gələn Dövlətin vətəndaşı olduğu halda (müraciət aşağıda göstərilən bir və ya bir neçə şərtə uyğun ola bilər: ərizələrin verilmə müddəti, yaşayışa dair müəyyən tələblər, milli təhlükəsizliklə əlaqədar cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmədiyi və/və ya fərdin daimi vətəndaşsızlıq vəziyyətində olması);

- Bir çox Dövlətlər vətəndaşlarının əzəli məcmusunu və doğulduqda vətəndaşlığın verilməsi qaydasını müəyyən etdikdə qanunvericiliklərində jus soli və jus sanguinis prinsiplərini uzlaşdırırlar. İkili vətəndaşlığı qəbul etməyən Dövlətlər müəyyən yaşa çatdıqda fərdə və ya onun valideynlərinə bir vətəndaşlıq seçmək imkanını yaratmalıdırlar.

Vətəndaşlıqdan imtina ilə əlaqədar qanunlar arasında ziddiyyət.

Bir çox Dövlətlərin vətəndaşlıq haqqında qanunları başqa vətəndaşlığı əldə etmədən və ya onun əldə ediləcəyi barədə zəmanət olmadan vətəndaşlığından imtina etməyə imkan verir. Bu cür vəziyyət çox vaxt vətəndaşsızlığa gətirib çıxarır. Bu məsələyə həsr olunmuş qanunlar arasında ziddiyyət belə bir halda yarana bilər ki, bir Dövlət fərdin başqa vətəndaşlıq almayana qədər vətəndaşlığından imtina etməyinə icazə

vermir, eyni zamanda isə digər Dövlət fərdə əvvəlki vətəndaşlığından imtina etməyə qədər öz vətəndaşlığını vermir. Bəzi hallarda fərddən, yaşadığı Dövlətdə vətəndaşlıq almaq məqsədi ilə müraciət edə bilməsi üçün başqa ərazidə vətəndaşlığından imtina etməyi tələb olunur. Bunun nəticəsində, fərd təzə vətəndaşlıq alana qədər vətəndaşlığı olmayan şəxsə çevrilir.

Bu problemdən necə qaçmaq olar:

- 1961-ci il Konvensiyasına əsasən vətəndaşlığın itirilməsi və ya ondan imtina başqa vətəndaşlığın əvvəlcədən alınması və ya alınması barədə zamanətlə şərtləndirilməlidir. Naturalizasiya olunmuş şəxslər barəsində istisnalar ola bilər, onlar tələb olunan qaydalar və müddətlər barədə məlumatlı olduqları halda uzun illər xaricdə yaşayaraq vətəndaşlıqlarını saxlamaq iddiasında deyillər. Bu halda naturalizasiya olunmuş şəxs Razılığa gələn müvafiq Dövlətə verdikləri ərizə əsasında vətəndaşlıq almış şəxsdir, və bu şəxsin ərizəsi rədd edilə də bilərdi. vətəndaşlığın itirilməsi yalnız qanuna müvafiq olaraq və bütün prosedur qaydalarına uyğun həyata keçirilir. Bura iş məhkəmədə və ya digər müstəqil orqanda ədalətli baxılması da daxildir.

- Vətəndaşlıq haqqında qanunvericilik vətəndaşın başqa vətəndaşlıq almadan və ya bu cür vətəndaşlığın alınacağı barədə müvafiq orqanlardan yazılı sübut almadan vətəndaşlığından imtina edə bilməyəcəyinə şərait yaratmalıdır.

- Bəzi Dövlətlər qanunvericiliklərinə vətəndaşlığını itirmiş və təzə vətəndaşlıq almamış şəxslərin əvvəlki vətəndaşlıqlarını bərpa edə biləcəyini təmin edən müddəalar daxil ediblər.

- İkili və ya çox vətəndaşlığı qəbul etməyən dövlətlərdə vətəndaşlıq haqqında qanunvericilik təmin etməlidir ki, başqa vətəndaşlıqdan imtina edilməsi və ya vətəndaşlığın alınması və ya saxlanılmasının ilkin şərti olaraq itirilməsi tələbi vətəndaşlıqdan bu cür imtina və ya onun itirilməsi mümkün olmadıqda işləməsin. Məsələn, qaçqınlardan gəldikləri ölkəyə qayıtmaları və ya həmin ölkənin hakimiyyət orqanlarına vətəndaşlıqdan imtina etmək üçün müraciət etmələri tələb edilməməlidir.

Faydalı təcrübə: Ukrayna

1944-cü ildə 200 mindən artıq Krım tatarları faşist işğalçıları ilə əməkdaşlıqda ittiham edilərək Krımdan SSRİ-nin müxtəlif regionlarına deportasiya edilmişdilər. Çoxları Özbəkistan Sovet Sosialist Respublikasına (ÖSSR) sürgün edilmişdir. İyirmi il sonra SSRİ-nin Ali Sovetinin Rəyasət Heyətinin Sədri Krım tatarlarına qarşı ittihamların əsassız olduğunu və tatarların Krım yarımadası daxil olmaqla SSRİ-nin hər bir yerində məskunlaşa bildiklərini bəyan etmişdir.

Lakin Krıma qayıtmış tatarlar qeydiyyat, işə düzəlmə, yaşayış yeri və torpağın alınması ilə əlaqədar problemlərlə üzləşdilər. 1987-ci ildə SSRİ-nin Nazirlər Şurası Krım tatarlarının repatriasiyasını yarımadanın daxili hissəsində yalnız 8 rayonla məhdudlaşdıran qərar qəbul etmiş və bununla onların Krımın daha məhsuldar və inkişaf etmiş cənub sahilində doğma yerlərinə qayıtmalarını qadağan etmişdir. İki ildən sonra, Ali Sovet məcburi “deportasiyaya məruz qalmış xalqların hüquqlarının məhdudlaşdırılmasının qanunazidd” olmasını bəyan etdikdən sonra Krıma repatriantların kütləvi axını başladı.

1991-ci ilin dekabr ayında SSRİ dağıldıqdan sonra dövlətlərin varisliyi ilə əlaqədar, ərazi sərhədlər və vətəndaşlıq daxil olmaqla gözlənilmədən mürəkkəb siyasi və hüquqi problemlər meydana gəldi.

Hazırda tərkibinə Krımın ərazisi daxil olan Ukrayna, Ukrayna SSR-nin varisi oldu. Ukraynanın vətəndaşlıq haqqında birinci qanununa (1991) əsasən keçmiş SSRİ-nin vətəndaşları olan və, Krım daxil olmaqla, 1991-ci il 24 avqust müstəqilliyin elan edildiyi günə qədər, Ukrayna ərazisində daimi yaşayan şəxslər avtomatik olaraq (ex lege) mənşələrindən, sosial statusundan, irqindən, milliyyətindən, cinsindən, təhsilindən, ana dilindən, siyasi baxışlarından və dinindən asılı olmayaraq Ukrayna vətəndaşı oldular. Göstərilən şəxslərin avtomatik olaraq Ukrayna vətəndaşı olmaqlarına yeganə məhdudiyyət başqa Dövlətin vətəndaşlığının olması və ya Ukrayna vətəndaşı olmaq istəyinin olmamağından ibarət idi. Hətta müstəqilliyin əldə edilməsi və vətəndaşlıq haqqında yeni qanunun qüvvəyə minməsi arasında olan müddətdə - üç ay sonra – Ukraynada qeydiyyatda düşən şəxslər də avtomatik olaraq Ukrayna vətəndaşlığını aldılar. 150 minə yaxın Krım tatarı qanunun bu müddəalarına əsasən Ukrayna vətəndaşlığını aldılar.

Vətəndaşlıq haqqında yeni qanunun qüvvəyə minməsindən sonra (noyabr 1991-ci il) Ukraynaya qayıtmış təqribən 108 min Krım tatarı Ukrayna vətəndaşlığını almaqda yeni problemlərlə üzləşdilər. 28 minə qədər insan vətəndaşlıq haqqında qanunvericiliyin qüvvəyə minməsindən əvvəl başqa ölkələrdə daimi sakin statusundan imtina edərək de jure vətəndaşlığı olmayan şəxslərə çevrildilər. 80 min insan daha vətəndaşlıq haqqında qanunvericilik qüvvəyə minəndən sonra əvvəl yaşadıkları ölkədə qeydiyyatlarını saxlayaraq o ölkələrin de jure vətəndaşları oldular. Nəticədə, Ukrayna vətəndaşlığı onlara avtomatik olaraq verilməmişdir. Onlara Ukrayna vətəndaşlığının fərdi naturalizasiya vasitəsi ilə təklif olunmasına baxmayaraq, Ukrayna vətəndaşlığını almaq istəyən repatriantların çoxu bu prosedurların ciddi tələblərinə uyğun deyildilər. Buraya Ukraynada beş il müddətində yaşamaq, kifayət qədər gəlirin olması və Ukrayna dilini bilmək tələbi daxildi.

Bu problemləri həll etmək məqsədi ilə BMT QAK, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı (ATƏT) və Avropa Şurası tərəfindən Ukrayna hökumətinə vətəndaşlıq haqqında qanuna dəyişikliklərin edilməsi təklif edilmişdir. BMT QAK Ukrayna Pasport və Naturalizasiya idarəsinin əməkdaşlarının tədrisini və onlara texniki dəstəyin verilməsini təklif etmişdir, həmçinin, vətəndaşlıq məsələlərinə dair KİV kampaniyası təşkil etmişdir. Yerli QHT-lər BMT QAK-ın rəhbərliyi altında ərizəçilərə Ukrayna vətəndaşlığının alınmasına dair hüquqi məsləhət verirdilər və ayrı-ayrı şəxslərə Ukrayna hökumətinə qarşı məhkəmə işlərində nümayəndəlik edirdilər.

Vətəndaşsızlığın azaldılması və nəticədə aradan qaldırılması məqsədi ilə Ukrayna Parlamenti BMT QAK-la məsləhətləşmələri əsasında vətəndaşlıq haqqında qanunun qüvvədə olduğu ilk on il ərzində yeddi dəfə qanuna əlavə və dəyişikliklər etmişdir. 1997-ci ilin may ayında qanundan ərizəçinin dil bilməsi və gəliri barədə tələblər çıxarılmış, əvvəllər deportasiya edilmiş şəxslərin nəvə-nəticələrinə isə onların əcdadlarının Krımdan olmaları əsasında vətəndaşlıq almaları icazə verilirdi. Bu müsbət dəyişikliklər nəticəsində, de jure vətəndaşlığı olmayan şəxs olan 28 minə yaxın repatriant Ukrayna vətəndaşlığını əldə etmişdir.

Bu əlavə və dəyişikliklərin vətəndaşlığı olmayan şəxslərin problemlərinin həllində böyük irəliləyişə nail olmaq imkanını yaratmalarına baxmayaraq, ikili vətəndaşlığa konstitusion qadağa daxil olmaqla Ukrayna vətəndaşlığını almaqda başqa əngəllər qalmaqda idi. Məsələn, Krıma qayıtmazdan əvvəl de jure Özbəkistan vətəndaşı olmuş repatriantlar Ukrayna vətəndaşlığını almamışdan əvvəl formal olaraq Özbəkistan vətəndaşlığından imtina etməli idilər. Lakin bunun üçün 100 ABŞ dolları məbləğində rüsum ödəmək, Kiyevdə Özbəkistan səfirliyinə getmək və əksər hallarda bir ildən çox çəkən inzibati prosedurdan keçmək lazım idi.

BMT QAK və ATƏT iki ölkə arasında danışıqlarda vasitəçi kimi çıxış etdilər. Bu danışıqlar 1998-ci ildə vətəndaşlığın dəyişdirilməsi prosedurunun sadələşdirən ikitərəfli sazişin qəbul edilməsi ilə nəticələndi. Özbəkistan vətəndaşlığından imtinaya görə rüsum almamağa və vətəndaşlıqdan imtina barədə ərizələrin Ukrayna Daxili İşlər Nazirliyinin Pasport İdarəsinin əməkdaşları tərəfindən yığılıb Özbəkistan hökumətinə verilməsinə razılıq verdi. BMT QAK narahatlığına cavab olaraq, Özbəkistan vətəndaşlığından imtina ilə eyni zamanda Ukrayna vətəndaşlığını almaq imkanının yaradan inzibati prosedur qəbul olunmuşdu. Bu da ərizəçilərin inzibati prosedurların keçirilməsi müddətində vətəndaşlığı olmayan şəxslərə çevrilməsinin qarşısını almağa imkan yaratdı. Göstərilən ikitərəfli sazişin qüvvədə olduğu üç il müddətində Özbəkistandan olan 80 minə yaxın repatriant Ukrayna vətəndaşlığı almışdı. Daha sonra Belarus (1999), Qazaxıstan (2000), Tacikistan (2001) və Qırğızıstan Respublikaları ilə (2003) ikitərəfli sazişlər bağlanmışdır.

2001-ci ilin yanvar ayında Ukrayna Parlamenti vətəndaşsızlığın qarşısının alınması üçün əlavə tədbirlər müəyyən edən yeni qanun qəbul etmişdir. Digər müddəalarla birləşərək 2005-ci ildə yenidən baxılan qanun ərizəçilərə Ukrayna vətəndaşlığını aldıqdan sonra bir il ərzində başqa ölkələrin vətəndaşlıqlarından imtina etməyə və vətəndaşlıqdan imtinaya görə rüsum Ukraynada minimal aylıq əmək haqqından çox olduqda vətəndaşlıqdan imtina edilməsinin formal qaydalarına riayət etməməyə icazə verir.

Xüsusilə uşaqlara aid qanunlar və təcrübə

Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakta (MSHBP) və

Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiyaya (UHK) əsasən bütün uşaqlar doğulduqları yerdən asılı olmayaraq doğulduqdan dərhal sonra qeydiyyatla alınmalıdırlar. Bütün uşaqların vətəndaşlıq almaq hüquqları var. Uşağın vətəndaşlığı müvafiq Dövlətin qanunlarına əsasən müəyyən edilir və bütün Dövlətlər uşağın doğulduğu yer və onun valideynləri barədə məlumat istəyirlər. Doğum faktının sübutu olmadan, yəni doğum haqqında şəhadətnamə olmadan uşağın şəxsiyyətini müəyyən etmək, demək olar ki, mümkün deyil, bununla da o, vətəndaşlıq almaq hüququndan məhrum edilir.

Bu problemdən necə qaçmaq olar:

- Dövlətlər UHK-nın 24-cü maddəsinə və MSHBP-nın 7-ci maddəsinə əsasən doğumun sistematik qeydiyyatını təmin etmək üçün müvafiq yerli hakimiyyət orqanlarını lazımı vasitələrlə təmin etməlidirlər. Zərurət yarandıqda onlara beynəlxalq ictimaiyyət, xüsusi ilə UNİCEF tərəfindən dəstək verilə bilər.

- Uşağın doğulmasının qeydiyyatı zamanı Dövlət mübahisəli vətəndaşlıq hallarını aşkar etməli və əks halda, uşaq apatrid olacaqsansa, öz vətəndaşlığını verməlidir. Vətəndaşsızlığın azaldılmasına dair 1961-ci il Konvensiyasına qoşulduqdan sonra, Konvensiyanın müvafiq müddəaları milli qanunvericiliyə daxil edilməlidir. Bu müddəalar hətta Dövlət 1961-ci il Konvensiyasına qoşulmadığı halda belə milli qanunvericiliyə daxil edilməlidir.

- Vətəndaşlıq haqqında qanunvericilikdə uşağın doğulduğu ölkənin vətəndaşlığını almağı barədə müddəalar olmalıdır. Bu uşaq doğulduqda onun vətəndaşlığının müəyyən edilməsində səhv buraxıldığı hallarda vətəndaşsızlığın qarşısını almağa imkan yaradır.

- Milli qanunvericiliyə əsasən nikahdan kənar doğulmuş uşaqlar üçün nikahda doğulmuş uşaqlar kimi vətəndaşlığın doğulduqda verilməsi maksimal dərəcədə əlçatan olmalıdır.

Bir çox ölkələrdə qadınlar öz vətəndaşlıqlarını uşaqlarına verə bilməzlər, hətta uşaq anasının vətəndaşı olduğu Dövlətin ərazisində doğulduqda, atasının isə vətəndaşlığı olmadığı halda belə. Bu halda uşaq vətəndaşlığı olmayan şəxsə çevrilir.

Bu problemdən necə qaçmaq olar:

- Ərdə olan Qadının Vətəndaşlığına dair 1957-ci il Konvensiyası və Qadınlara Qarşı Ayri-Seçkiliyin Bütün Formalarının Ləğv Edilməsi

Haqqında 1979-cu il Konvensiyasına əsasən qadınlar kişilərlə bərabər hüquqlara malik olmalıdırlar. Bu, həmçinin, onların uşaqlarının vətəndaşlığına da aiddir. Bu prinsiplərin həyata keçirilməsi qadınların onlara qarşı ayrı-seçkiliyə və uşağın, atasının vətəndaşlığı olmadığı halda, vətəndaşsızlığa məruz qalmamağa şərait yaradır.

- Dövlətlər milli qanunvericiliklərinə cinsi əlamətə görə ayrı-seçkiliyi qadağan edən müddəalar daxil etməlidirlər.

Yetim və atılmış uşaqların çox vaxt təsdiq edilmiş vətəndaşlığı olmur. Nikahdan kənar doğulmuş uşaqlarda vətəndaşlıq almaq imkanından məhrum edilə bilərlər.

Bu problemdən necə qaçmaq olar:

- Dövlətin ərazisində tapılan atılmış uşaqlara bu Dövlətin vətəndaşlığı verilməlidir. Bu prinsip bir çox ölkələrin vətəndaşlıq haqqında qanunvericiliyində və vətəndaşlığa dair beynəlxalq sənədlərdə əksini tapmışdır.

- Uşağın vətəndaşlığının müəyyən edilməsində onun maraqlarına üstünlük verilməlidir.

Bəzi Dövlətlərin övladlığa götürmə təcrübəsi vətəndaşsızlığa gətirə bilər, əgər, məsələn, uşaqlar valideynlərinin vətəndaşlığını almaq imkanına malik olmadıqda.

Bu problemdən necə qaçmaq olar:

- Dövlətlər milli qanunvericilik tərəfindən xaricdə beynəlxalq qanunvericiliyə uyğun olaraq həyata keçirilən övladlığa götürmənin tanınmasını təmin edən müddəaları qanunvericiliklərinə daxil etməlidirlər. Uşaqların övladlığa götürməsinə dair 1967-ci il Avropa Konvensiyası Dövlətlərə vətəndaşlarının övladlığa götürdüyü uşaqlarına vətəndaşlığın verilməsini asanlaşdırmağı tövsiyə edir.

İnzibati təcrübə

Vətəndaşlığın alınması, bərpası və itirilməsi ilə əlaqədar bir çox inzibati və prosedür məsələlər mövcuddur. Fərdin vətəndaşlıq almaq hüququ olsa da belə - hətta o vətəndaşlığın alınması barədə ərizə ilə müraciət edibsə də - həddindən artıq yüksək rüsumlar, riayət edilə bilməyən müddətlər, və/ və ya tələb olunan sənədlərin onların (ərizəçilərin) əvvəllər vətəndaş olduğu Dövlətin mülkiyyətində olduğundan təqdim

edilməsinin mümkünsüzlüyü vətəndaşlıq almaqda maneələr yaradır.

Bu problemdən necə qaçmaq olar:

- Vətəndaşlığın alınması, saxlanması, itirilməsi, bərpası və təsdiq edilməsi barədə ərizələrə ağılabatan müddətdə baxılmalıdır.
- Həmçinin, Dövlətlərin varisliyi hallarında adi və qanuni olaraq ərazisində yaşayan əhalisi daxil olmaqla, Vətəndaşlığı avtomatik olaraq (ex lege) alınmasının və ya itirilməsinin qeydiyyatı üçün and içmə ilə yazılı sübutların gətirilməsi tələb edilməməlidir. Baxmayaraq ki, Dövlətlərə adətən vətəndaşlıqla bağlı bütün yazılı sənədlərin saxlanması tövsiyə edilir.
- Vətəndaşlığın alınması, saxlanması, itirilməsi, bərpası və təsdiq edilməsinə görə rüsumlar və bununla bağlı inzibati və məhkəmə fəaliyyəti ağılabatan olmalıdır.

Xüsusilə qadınlara aid qanunlar və təcrübə

Bəzi Dövlətlər qadın bu Dövlətin vətəndaşı olmayan kişiyə ərə getdikdə avtomatik olaraq qadının vətəndaşlığını dəyişirlər. Qadın avtomatik olaraq vətəndaşlıq almadıqda və ya onun əri vətəndaşlığı olmayan şəxs olduqda vətəndaşlığı olmayan şəxs ola bilər.

Qadın, həmçinin, ərinin vətəndaşlığını əldə etdikdən sonra onun nikahı pozulduqda və vətəndaşlıq itirildikdə, onun əvvəlki vətəndaşlığı isə avtomatik olaraq bərpa edilmədikdə vətəndaşlığı olmayan şəxsə çevrilə bilər.

Bu problemlərdən necə qaçmaq olar:

- Ərdə olan qadının vətəndaşlığı haqqında 1957-ci il Konvensiyası və Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğvinə dair 1979-cu il Konvensiyası qadınlara vətəndaşlığın alınması, dəyişdirilməsi və saxlanması məsələlərində kişilərlə yanaşı bərabər hüquqların verilməsini qarşılarına məqsəd qoyurlar. Bu konvensiyalarda göstərilən prinsiplərə əsasən ərin vətəndaşlığı onun arvadının vətəndaşlığını avtomatik olaraq dəyişməməli, onu vətəndaşlığı olmayan şəxs etməməli və ya onun vətəndaşlığını qəbul etməyə məcbur etməməlidir.
- Qadınların kişilərlə bərabər hüquqları olmayan və nikaha daxil olarkən avtomatik olaraq vətəndaşlığını itirəcək və ya qadının nikaha daxil olarkən vətəndaşlığından imtina etməyə məcbur olduğu Ölkələr

vətəndaşlıq haqqında qanunvericiliklərinə nikahı pozulmuş qadınlara avtomatik olaraq əvvəlki vətəndaşlığını sadə ərizə nəticəsində bərpa etmək imkanını yaradan müddəaları daxil etməlidirlər.

Vətəndaşlığın avtomatik itirilməsi.

Bəzi Dövlətlər ölkəni tərk etmiş və ya xaricdə yaşayan şəxslərin vətəndaşlığını avtomatik olaraq ləğv edir. Şəxsin ölkəni cəmi bir neçə ay müddətində tərk etdiyində vətəndaşlıqdan məhrum etmə çox vaxt pis inzibati təcrübə ilə əlaqədardır. Beləliklə, şəxs bu dövlətin müvafiq orqanlarında müntəzəm qeydiyyatdan keçmədikdə vətəndaşlıqdan məhrum edilmə mümkünlüyü barədə məlumatlandırılır. Bu şəxs doğum və ya mənşə əsasında deyil naturalizasiya əsasında vətəndaşlığını əldə edibse, hətta müntəzəm qeydiyyatdan keçmə də şəxsə vətəndaşlıqdan məhrum edilməyəcəyinə zəmanət vermək üçün kifayət olmaya bilər. Vətəndaşsızlıq çox vaxt bu cür təcrübənin birbaşa nəticəsi olur.

Bu problemdən necə qaçmaq olar:

- Vətəndaşsızlığın azaldılmasına dair 1961-ci il Konvensiyasının 7(3) maddəsi göstərir ki, fərd ölkədən getdiyinə, xaricdə yaşadığına, qeydiyyatdan keçmədiyinə görə və analoji səbəblərdən vətəndaşlığını itirməməli və beləliklə vətəndaşlıqdan məhrum edilməməlidir. Konvensiyada naturalizasiyalaşmış, xaricdə ardıcıl olaraq yeddi ildən artıq yaşayan vətəndaşlara münasibətdə bu müddəaya istisnalar vardır. Bu şəxslər müvafiq orqanlarda vətəndaşlıqlarını saxlamaq istəklərini təsdiqləməlidirlər. Dövlətlər naturalizasiyalaşmış vətəndaşları bu sahədə apardıqları siyasətləri barədə həm ölkə daxilində həm də xaricində məlumatlandırmalıdırlar (konsulluq şöbələri vasitəsi ilə).

- Vətəndaşlıq haqqında Avropa Konvensiyası kimi daha sonra qəbul olunmuş sənədlər Dövlətlərə vətəndaşı onun daimi xaricdə yaşadığı səbəbindən, həmin şəxs nəticədə vətəndaşlığı olmayan şəxsə çevrilirsə, vətəndaşlıqdan məhrum etməyə icazə vermir.

Dövlətlərin varisliyi ilə əlaqədar səbəblər

Ərazinin verilməsi və ya müstəqilliyi.

Beynəlxalq sənədlərdə və prinsiplərdə yalnız qismən müzakirə edilən ərazinin verilməsi və ya müstəqilliyi uzun müddət ərzində vətəndaşsızlığın səbəbi olmuşdu. Dövlətin ərazisində və ya suverenliyində mühüm dəyişikliklər baş verəndə, məsələn, Dövlət müstəmləkəlik metropoliyasından müstəqillik əldə etdikdə, Dövlət

dağılıqda, süquta uğramış Dövlətin yerində yeni varis-Dövlət (Dövlətlər) yarandıqda və ya Dövlət müəyyən müddətdən sonra bərpa olunduqda, milli qanunvericilik və təcrübə qaçılmaz olaraq dəyişilir. Bu hadisələrdən hər biri vətəndaşlıq haqqında yeni qanun və fərmanların və /və ya yeni inzibati prosedurların qəbul olunmasına təkan verir. Bu halda fərdlər yeni qanunvericiliyə/fərmana və ya inzibati prosedurlara müvafiq olaraq vətəndaşlıq əldə edə bilməyərək və ya onlar qüvvədə olan qanunun və təcrübənin yeni şərhə əsasında vətəndaşlıqdan məhrum edildikdə vətəndaşlığı olmayan şəxslərə çevrilə bilər.

Bu problemlərdən necə qaçmaq olar:

- Vətəndaşsızlığın azaldılmasına dair 1961-ci il Konvensiyasının 10-cu maddəsi göstərir ki, ərazinin verilməsi nəticəsində Razılığa gələn Dövlətlər vətəndaşsızlıq hallarının yaranmamasını təmin etməlidirlər. Dövlətlər ərazilərin bu cür verilməsi hallarında vətəndaşsızlıq hallarının yaranmamasını təmin edən müddəaları özündə ehtiva edən iki və ya çoxtərəfli müqavilələr bağlamalıdırlar. Bu cür müqavilələr olmadıqda Dövlətlər əks halda vətəndaşlığı olmayan şəxslərə çevrilə biləcək fərdlərə vətəndaşlıq verməlidirlər.

- Təcrübədə əhəli adətən müəyyən əraziyə bağlıdır; lakin bəzi beynəlxalq müqavilələr, konstitusion müddəalar və milli qanunvericilik də, həmçinin varis Dövlətlərin vətəndaşlıqları arasından seçim imkanını yaradırlar.

- Varislik haqqında müqavilələrə, həmçinin, Dövlətlərin dağılmasının və ya bölünməsinin vətəndaşlığa təsirinə dair müddəalar da daxil edilə bilər.

- Varis Dövlətlərə dair vətəndaşlıq sahəsində beynəlxalq hüquq kodlaşdırılması və hazırlanması ehtiyacına cavab olaraq BMT-nin Beynəlxalq Hüquq Komissiyası (BHK) BMT-nin Baş Məclisinin 55/153 2001 qətnaməsində olan bu məsələ üzrə maddə layihələrini hazırlamışdır. Maddə layihələri bildirir ki,

- Bütün maraqlı Dövlətlər Dövlətlərin varis olmaları tarixinə sələf Dövlətin vətəndaşları olan şəxslərin varislik nəticəsində vətəndaşlığı olmayan şəxslərə çevrilməmələri üçün müvafiq tədbirlər görməlidirlər;

- Varislik aktının təsiri altına düşən ərazidə daimi yaşayış yeri olan şəxs varislik aktının qəbul edilmə tarixinə varis Dövlətin vətəndaşlığını almış şəxs sayılır;

- Varis Dövlət başqa Dövlətin ərazisində daimi yaşayan şəxslərə öz vətəndaşlığını, əks halda vətəndaşlığı olmayan şəxs olacağı hallar istisna olmaqla, onların istəklərinə qarşı verməyəcək;
- Fərdlərin iki və ya daha çox Dövlətin vətəndaşlığını almaq imkanı olduqda, maraqlı Dövlətlər onların vəziyyətini nəzərə alacaqlar. Hər bir maraqlı Dövlət müvafiq Dövlətlə müəyyən bağlılığı olan şəxslərə, əks halda vətəndaşlığı olmayan şəxs olacağına, həmin Dövlətin vətəndaşlığını seçmək hüququ verməlidir;
- Maraqlı Dövlətlər maraqlı şəxsləri heç bir əsasla ayrı-seçkilik vasitəsi ilə vətəndaşlığını saxlamaq və ya almaq və ya seçim hüququndan məhrum etməməlidirlər.
- Vətəndaşlıq haqqında Avropa Konvensiyası və Vətəndaşsızlığın dövlətlərin varisliyi nəticəsində qarşısının alınmasına dair Konvensiyasına 1961-ci il Konvensiyasının müddəaları və BHK tərəfindən hazırlanmış maddə layihələrində göstərilən prinsiplər da-xildir. Avropa Konvensiyasında bütöv bir fəsil Dövlətlərin varisliyi və vətəndaşlığa həsr olunub. Burada dörd əsas prinsip vurğulanmışdır:
  - Maraqlı şəxs və Dövlət arasında həqiqi və effektiv əlaqə;
  - Varislik aktının bağlandığı tarixə maraqlı şəxsin adi yaşamağı;
  - Maraqlı şəxsin istəyi; və
  - Maraqlı şəxsin ərazi mənşəyi.

Bundan başqa Vətəndaşlıq haqqında Avropa Konvensiyası qeyd edir ki, sələf Dövlətin vətəndaşları olmayan, varis Dövlətin ərazisində daimi yaşayan və varis Dövlətin vətəndaşlığını əldə etməyən şəxslər bu Dövlətdə qalmaq və vətəndaşları kimi həmin sosial və iqtisadi hüquqlardan istifadə etmək hüququna malik olmalıdırlar.

- Vətəndaşsızlığın dövlətlərin varisliyi nəticəsində qarşısının alınmasına dair Konvensiyasına Dövlətlərin varisliyi hallarında vətəndaşlığa dair dəqiq sübut qaydaları daxildir (maddə 8):

“Varis Dövlət onun varis olmağı nəticəsində vətəndaşlığı olmayan şəxs olmuş və bu cür şəxslərin standart tələblərə uyğunluğunun yersiz olduğu hallarda vətəndaşlığın verilməsi üçün vacib olan sübuta dair adi tələblərin yerinə yetirilməsini tələb etməməlidir.

Varis Dövlət varislik aktının bağlandığı tarixə qədər onun ərazisində adi olaraq yaşayan və ya onun varis olmağı nəticəsində vətəndaşlığı olmayan şəxs ola biləcək şəxslərdən söhbət getdikdə başqa vətəndaşlığın

alınmamasının sübutunu tələb etməməlidir”.

8-ci maddənin birinci paragrafı vətəndaşlığın alınmasında sübut etmə şərti ilə bağlı standart tələblərin yerinə yetirilməsinin fərd üçün qeyri-mümkün və ya artıq dərəcədə çətin olduğu halları müzakirə edir. Bəzi hallarda fərdin onun mənşəyini təsdiq edən bütün sənədləri təqdim etməyə imkanı olmaya bilər. (məsələn, vətəndaşlıq aktlarının qeydiyyatı arxivi məhv edilibsə). Bəzən, yaşayış yerinin qeydiyyatı aparılmırsa, yaşayış yeri barədə sənədli sübutlar gətirmək də qeyri-mümkün olur. Göstərilən müddəə, həmçinin, bu cür hallara aiddir ki, fərd tələb olunan sübutları gətirə bilər, lakin bu düşüncəsiz olardı. Məsələn, bu halda sübutların təqdim edilməsi ərizəçinin səhhəti və həyatını təhlükə altına atır. Sübutların gətirilməsini çətinləşdirən hallar hər zaman Dövlətlərin varislik aktı ilə birbaşa əlaqədar deyillər. Onlar varislik aktından əvvəl və ya sonra baş vermiş hadisənin nəticəsi ola bilər. (məsələn, sələf Dövlətin rejimində vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının arxivi məhv edilmişdirsə və ya müəyyən sənədlər əhalinin bəzi kateqoriyalarına verilmirdisə). Bu hallar bu cür sübutların olmasının böyük ehtimalı və/və ya müstəqil ifadələr varis Dövlətin vətəndaşlığını almaq üçün tələb olunan şərtlərin yerinə yetirilməsində kifayət sayıla bilər.

8-ci maddənin ikinci paragrafı sələf Dövlətin mövcudluğunu itirdiyi və bunun nəticəsi olaraq bütün vətəndaşların öz vətəndaşlıqlarını avtomatik olaraq itirdiyi hallara aiddir. Əgər varis Dövlət çoxvətəndaşlılığı qəbul etmir və ya vətəndaşlıqların sayını məhdudlaşdırırsa, həmin Dövlət maraqlı şəxsədən başqa vətəndaşlıq almadığı və ya vətəndaşlığı olmayan şəxs olduğu barədə sübutlar tələb edə bilər. Başqa vətəndaşlığın olmamağı və ya vətəndaşsızlıq barədə sübutların tələbini çox vaxt yerinə yetirmək mümkün deyil. Ona görə ki, bu digər Dövlətlərin əməkdaşlığa hazırlığından asılıdır. Varislik nəticəsində maraqlı şəxsin vətəndaşlığı olmayan şəxsə çevrilmək təhlükəsi mövcud olduqda, varis Dövlət bu şəxsə vətəndaşlıq verməzdən əvvəl başqa vətəndaşlıq almadığı və ya vətəndaşlığı olmayan şəxs olduğu barədə sübutlar tələb etməməlidir. Bu qayda üstünlük təşkil edən fikir üzərində qurulub ki, vətəndaşsızlığın azaldılması dünya ictimaiyyəti üçün prioritetdir, eyni zamanda bir neçə vətəndaşlıq almaq və ya onlardan imtina etmək hər Dövlətin fərdi şəkildə həll etdiyi məsələdir.

Bu müddəalar, ərazisində çoxvətəndaşlılıq hallarının azaldılmasına çalışan Dövlətin başqa Dövlətlərlə əməkdaşlığına və vətəndaşlığın alınması və itirilməsinə dair məlumat mübadiləsinə əngəl yaratmır. Çoxvətəndaşlılıq problemi Milli qanunlar arasında ziddiyyətlərə dair bəzi məsələlər haqqında 1930-cu il Haaqa Konvensiyasında və fərdin könüllü olaraq başqa vətəndaşlıq aldığıda, vətəndaşlığın avtomatik itirilməsi

imkanını nəzərdə tutan Avropa Konvensiyasının 7.1.a maddəsində yer almış başqa vətəndaşlığın tanınmaması barədə müddəa əsasında həll edilə bilər. Dövlət, həmçinin, maraqlı şəxsdən başqa vətəndaşlığı olmadığı və olmayacağı barədə yazılı bəyanat tələb edə bilər. Bu, Dövlətə, nəticədə maraqlı şəxsin yalan bəyanat verdiyi aşkarlandığı halda öz vətəndaşlığını ləğv etməyə imkan yaradacaq.

Faydalı təcrübə: Çexiya Respublikası

1 yanvar 1993-cü il tarixində, əvvəllər Çexoslovakiya adlanan Dövlət dağıldıqda, hər iki varis Dövlət - Çexiya Respublikası və Slovakiya Respublikası – hər ölkənin vətəndaşlarının ilkin məcmusunu müəyyən etmiş vətəndaşlıq haqqında yeni qanunlar qəbul etdi və əsasında onların vətəndaşlığının verildiyi proseduru müəyyən etdilər. Lakin hər iki qanun məcmusu Çexoslovakiyanın 1969-cu ildə qəbul olunmuş vətəndaşlıq haqqında qanunu əsasında hazırlanmışdı və bu səbəbdən yeni reallıqlara uyğun deyildilər.

İki yeni yaradılmış Dövlətin vətəndaşlıq haqqında qanunlarına əsasən 1954-cü ilə qədər anadan olmuş şəxslər, yəni Çexoslovakiya Sosialist Respublikasının federativ dövlətə çevrildiyi tarixə qədər 15 və daha çox yaşı olan şəxslər bu dövlətlərin ərazisində doğulublarsa onların vətəndaşları olurdular (jus soli). 1954-cü ildən sonra doğulmuş şəxslər ya jus soli əsasında (qarıxıq çex/slovak vətəndaşlığı olan valideynlərdən olan şəxslər adətən doğulduqları yerdən asılı olaraq vətəndaşlıq alırdılar) və ya valideynlərinin vətəndaşlığı əsasında (jus sanguinis) – hər iki valideynin vətəndaşlığı eyni olduqda, bu Dövlətlərin vətəndaşı olurdular.

Nəticədə, ömür boyu Çexiya Respublikasında yaşayanların çoxu Slovakiya vətəndaşlığı aldılar və əksinə. Çexiya Respublikasında yaşayan etnik azlıq olan qaraçıların əksəriyyəti hüquqi cəhətdən çıxılmaz vəziyyətə düşdülər, ona görə ki, onların çoxu Slovakiya ərazisində doğulmuş və ya onların əcdadları Slovakiyada doğulmuşdular.

Slovakiyanın vətəndaşlıq haqqında qanunu Çexoslovakiyanın bütün keçmiş vətəndaşları üçün vətəndaşlıq almaq hüququnu məhdudlaşdırmırdı, lakin Çexiya Respublikasının vətəndaşlıq haqqında yeni qanunu əsasında Çexiya vətəndaşlığının verilə biləcəyi sərt tələblər qoymuşdu. Çexiya vətəndaşlığını almaq üçün şəxs aşağıdakı şərtlərə uyğun gəlməli idi:

- Federasiyanın dağılmağından əvvəl iki il ərzində Çexiya Respublikasının ərazisində daimi yaşamalması və qeydiyyatda olması;

- Slovakiya vətəndaşlığını almaq hüququ olmamalı; və
- Son beş il ərzində qəsdən törədilmiş cinayətlə bağlı barəsində məhkəmə hökmü olmamalıdır.

1990-cı illərin əvvəllərində Çexiya və Slovakiya hökumətləri qanunların ziddiyyəti nəticəsində yaranmış minlərlə vətəndaşsızlıq hallarının həlli üçün BMT QAK-a müraciət etmişlər. BMT QAK bu ölkələrə məlumatın toplanması üçün iki missiya göndərmiş və vətəndaşlıq haqqında qanunvericilik məsələlərinə dair hökumətlərlə məsləhətləşmələr keçirmişdi.

1996-cı ildə BMT QAK Praqada vətəndaşlıq məsələlərinə dair Məsləhət Mərkəzinin açılmasına kömək etdi. Mərkəz, Çexiya Respublikası ilə uzunmüddətli və həqiqi bağlılığın olmasına baxmayaraq, vətəndaşlığı olmayan şəxslərə çevrilmiş Çexoslovakiyanın keçmiş vətəndaşlarına hüquqi və sosial məsələlərdə məsləhətlər verir. Bir il ərzində Mərkəz 6000 min insana yardım etmiş, 900 uşaq daxil olmaqla 3500-dən artıq insan çex həbsxanalarına salınmış, 2000-dən artıq insan vətəndaşlıqlarını müəyyən edə və ya vətəndaşlıq hüququnu həyata keçirə bilmirdilər.

BMT QAK-ın və Avropa Şurasının tövsiyələrinə riayət edərək, Çexiya hökuməti tədricən vətəndaşlığın alınmasına olan məhdudiyətləri azaltmışdı. 1996-cı ilin aprel ayında Çexiyanın qanunverici məclisi vətəndaşlıq haqqında qanuna əlavə və dəyişikliklər qəbul etdi, bunlara görə Daxili İşlər Nazirliyi öz mülahizələrinə əsasən Çexiya Respublikasında daimi yaşayan və yaşadıqları faktın rəsmi təsdiqi olan Slovakiya vətəndaşı olan şəxslərə münasibətdə məhkəmə hökmünə dair müddəanı ləğv etmək imkanını yaradır.

1999-cu ildə Çexiya Respublikasının qanunverici məclisi daha bir dəyişiklik qəbul etdi ki, bu sonradan Çexiya Respublikası olan ərazidə daimi yaşayan, lakin daimi qeydiyyatı olmayan Çexoslovakiyanın keçmiş vətəndaşlarına Çexiya Respublikasının vətəndaşı olmaq imkanını yaradırdı. Bu əlavəyə əsasən, yuxarıda göstərilən şəxslər əmək müqavilələri və ya yaşayış yerinin icarə müqavilələri və/və ya şahid ifadələri əsasında yaşadıqları faktı təsdiq edə bilirdilər. Tədricən BMT QAK-ın, ictimai təşkilatların və Çexiya hökumətinin birgə səyləri nəticəsində Federasiyanın dağılmasından sonra Çexiya Respublikasının ərazisində daimi yaşayan Çexoslovakiyanın bütün keçmiş əhalisinə Çexiya Respublikasının vətəndaşlığına məhdudiyətsiz çıxış təmin edilmişdir.

Ayrı-seçkilik və ya vətəndaşlıqdan əsassız məhrumetmə ilə əlaqədar səbəblər

Ayrı-seçkilik.

Vətəndaşlığın verilməsi və verilməsindən imtina məsələlərində Dövlətlərin hərəkət azadlığını məhdudlaşdıran əsas prinsiplərdən biri, irqi ayrı-seçkiliyin qadağan edilməsidir. Bu prinsip İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsinə dair Konvensiyada və bir çox başqa sənədlərdə əks etdirilir. İrqi ayrı-seçkiliyin ləğvi üzrə BMT-nin Komitəsi 1 oktyabr 2004-cü il tarixli ayrı-seçkiliyə dair ümumi tövsiyələrində göstərmişdir ki, " irq, dərisinin rəngi, mənşə, milliyət və etnik mənşə əsasında vətəndaşlıqdan məhrum etmə Dövlətlərin öhdəliklərinin, xüsusilə, ayrı-seçkilik olmadan vətəndaşlıq vermə öhdəliyinin pozulmasıdır".

Lakin, hərdən bəzi şəxslər müəyyən Dövlətin, bu Dövlətlə sıx bağlılığının olmasına baxmayaraq, vətəndaşlığını ala bilmirlər. Başqaları üçün bu əlaqənin mövcudluğu vətəndaşlıq almaq üçün kifayət ola bilər. İrq, dərisinin rəngi, etnik mənşə, din, cins, siyasi baxışlar və digər amillərə görə ayrı-seçkilik açıq-aşkar və ya qədsiz qanunlarda və ya onların tətbiqində baş verə bilər. Qanunları, onlara qabaqcadan müəyyən münasibət bildiren ifadələr daxil olduqda və ya onların tətbiqi ayrı-seçkiliyə gətirib çıxarıdıqda, ayrı-seçkilik adlandırmaq olar.

Bu problemdən necə qaçmaq olar:

- Vətəndaşlığa dair ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi prinsipinin konstitusiyaya və vətəndaşlıq haqqında qanunlara daxil edilməsi və inzibati və məhkəmə qərarlarının əsasında bu prinsipin həyata keçirilməsi vacibdir.

- Dövlətlər, həm ölkə daxilində, həm də başqa Dövlətlərlə əməkdaşlıqda, hər bir uşağın doğulduqda vətəndaşlıq almaq imkanı olması üçün bütün zəruri tədbirləri görməlidirlər. Bu müddəaya görə nikahda olan valideynlərdən olan uşaqlar, nikahdan kənar doğulan uşaqlar, və vətəndaşlığı olmayan valideynlərdən olan uşaqlar vətəndaşlıq almağa bərabər hüquqları var.

- Ərdə olan qadının vətəndaşlığına dair 1957-ci il Konvensiyası və Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğvinə dair 1979-cu il Konvensiyası qadınlara vətəndaşlığın alınması, dəyişdirilməsi və saxlanılması məsələlərində kişilərlə yanaşı bərabər hüquqların

verilməsini qarşılarına məqsəd qoyurlar. Bu konvensiyalarda göstərilən prinsiplərə əsasən ərin vətəndaşlığı onun arvadının vətəndaşlığını avtomatik olaraq dəyişməməli, onu vətəndaşlığı olmayan şəxs etməməli və ya onun vətəndaşlığını qəbul etməyə məcbur etməməlidir.

Vətəndaşlıqdan məhrum etmə və imtina

Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi göstərir ki, heç kəs əsassız olaraq vətəndaşlıqdan məhrum edilə bilməz. 1961-ci il Konvensiyası və Vətəndaşlıq haqqında 1997-ci il Avropa Konvensiyası Dövlətlərin vətəndaşlıqdan məhrum etmə təşəbbüsünü ciddi şəkildə məhdudlaşdırır. Hər növ bu cür vətəndaşlıqdan məhrum etmə hərtərəfli prosedur zamanətləri ilə müşayiət edilməli və vətəndaşsızlığa gətirməməlidir

Vətəndaşlıqdan məhrum etmə adətən, Dövlətin ayrı-seçkilik təcrübəsini həyata keçirdikdə baş verir. Bundan sonra isə şəxs adətən ölkədən deportasiya edilir.

Bu problemdən necə qaçmaq olar:

- Beynəlxalq hüququn əsas prinsipi ondan ibarətdir ki, bu cür məhrum etmə vətəndaşsızlığa gətirdikdə, heç kəs vətəndaşlığından məhrum edilə bilməz.
- Vətəndaşsızlığın Azaldılmasına dair 1961-ci il Konvensiyası bir neçə istisna halları müəyyən edir:
- vətəndaşlığın yalan məlumatların verilməsi və ya fırıldaq vasitəsilə alınması;
- xaricdə yaşamağın nəticəsində vətəndaşlığın itirilməsi (yuxarıda bax);
- Dövlətə sadıq olmaq öhdəliyi ilə uyğun gəlməyən hərəkətlər və ya Dövlətin həyati vacib maraqlarına xələl gətirə biləcək şəxsi hərəkətlər və digər Dövlətə xidmətlərin göstərilməsinə birbaşa qadağanın pozulması (bunlar Konvensiyanın imzalanması anında qanunda göstərilirdiyi halda) və ya;
- Başqa Dövlətə sadıqlıq andı və ya sadıqlıyın başqa formal bəyan edilməsi və ya müvafiq Dövlətə sadıqlıqdən imtina (bunlar Konvensiyanın imzalanması anında qanunda göstərilirdiyi halda).

1961-ci il Konvensiyasına üzv Dövlətlər yuxarıda göstərilən əsaslarla,

yalnız onlar aşkar şəkildə Konvensiyanın imzalanması, onun ratifikasiyası və ya ona qoşulma anında qanunda göstərilədiyi halda və onların qanunvericiliklə uzlaşdığı və işə ədalətli baxılması hüququ kimi, hərtərəfli prosedur zəmanətləri ilə müşayiət olduğu halda, fərdi vətəndaşlıqdan məhrum edə bilərlər. Razılığa gələn Dövlət müəyyən şəxsi və ya şəxslər qrupunu irqi, etnik, dini və siyasi əsaslarla vətəndaşlıqdan məhrum edə bilməz.

- Vətəndaşlıq haqqında 1997-ci il Avropa Konvensiyası, bu cür hərəkətlər vətəndaşsızlığa gətirib çıxarırsa, Dövlətlərin vətəndaşlıqdan məhrum etmə məsələlərində imkanlarını daha çox məhdudlaşdırır. Konvensiyaya əsasən vətəndaşlıqdan məhrum etmə yalnız onun səhv və ya yalan məlumatların verilməsi nəticəsində alındığı halda əsaslı olur. Lakin, vətəndaşlıqdan məhrum etmə vətəndaşsızlığa gətirmirsə, Dövlət aşağıdakı hallarda vətəndaşını vətəndaşlıqda məhrum edə bilər:

- könüllü olaraq başqa vətəndaşlığın alınması;
- başqa dövlətin silahlı qüvvələrində könüllü xidmət etmə;
- dövlətin həyati maraqlarına ciddi zərərin verilməsi nəticəsində;
- adətən xaricdə yaşayan vətəndaş və Dövlət arasında həqiqi bağlılığın olmadığına;
- vətəndaşlığın avtomatik olaraq alınması üçün Dövlətin daxili qanunvericiliyinə uyğun zəruri tələblərin yerinə yetirilməməsi (yalnız yetkinlik yaşına çatmayanlara tətbiq edilir);

Razılığa gələn Dövlətlər yuxarıda göstərilən əsaslarla, yalnız onlar aşkar şəkildə Konvensiyanın imzalanması, onun ratifikasiyası və ya ona qoşulma anında qanunda göstəriləndiyi halda və onların qanunvericiliklə uzlaşdığı və işə ədalətli baxılması hüququ kimi, hərtərəfli prosedur zəmanətləri ilə müşayiət olduğu halda, fərdi vətəndaşlıqdan məhrum edə bilirlər. Razılığa gələn Dövlət müəyyən şəxsi və ya şəxslər qrupunu irqi, etnik, dini və siyasi əsaslarla vətəndaşlıqdan məhrum edə bilməz.

Ərazinin verilməsi (Maddə 10)

Müqavilələr ərazinin verilməsi nəticəsində vətəndaşsızlıq hallarının yaranmamasını təmin etməlidirlər. İmzalanmış müqavilələr olmadıqda Dövlət (Dövlətlər) əks halda vətəndaşlığı olmayan şəxslərə çevrilə biləcək fərdlərə vətəndaşlıq verməlidirlər.

Beynəlxalq təşkilat (Maddə 11)

Konvensiya, BMT çərçivəsində Konvensiyanın təsiri altında düşdüyünü hesab edən şəxslərin onların tələblərinə baxılması və müvafiq hakimiyyət orqanı tərəfindən onların işinə baxılması üçün müraciət edilməsində onlara köməklik göstərilməsi xahişi ilə müraciət edə biləcəyi müəssisənin yaradılmasına çağırır. Baş Məclis bu öhdəliyi BMT QAK-ın üzərinə qoymuşdu.

Mübahisələrin həllinə dair (Maddə 14)

Razılığa gələn Dövlətlər arasında başqa üsulla həll edilə bilməyən mübahisələr, mübahisə edən Tərəflərdən hər hansı birinin tələbi ilə Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinə verilir.

Yekun müddə

Yekun müddə de facto vətəndaşlığı olmayan şəxslərə mümkün olduğu qədər de jure vətəndaşlığı olmayan şəxslər kimi baxılmasını tövsiyə edir, bu da onlara vətəndaşlıq almaq imkanını yaradacaq.

IV FƏSİL

BMT QAK-ın rolu

BMT QAK fəaliyyətinin 1950-ci ildə başlanğıcından vətəndaşsızlıq problemləri və vətəndaşlığı olmayan şəxslərlə məşğul olur. Bu müəssisə BMT-nin qaçqınların müdafiəsi və fəlakət vəziyyətindən çıxış yollarını axtarmaqda dəstək Mandatına malikdir. Bütün bu illər ərzində BMT QAK-ın köməklik etdiyi qaçqınlardan çoxu həm də vətəndaşlığı olmayan şəxslər olublar. Keçmiş onilliklər ərzində Dövlət tərəfindən müdafiənin itirilməsi (və ya bu cür müdafiədən imtina) və vətəndaşlığı itirilməsi (və ya vətəndaşlığın verilməsindən imtina) arasında aydın əlaqə nümayiş etdirilmişdir. İndiki zamanda vətəndaş olmağın və vətəndaşlıqla əlaqədar hüquqlarını həyata keçirə bilmənin, məcburi köçürülmənin qarşısını ala bildiyi faktı ümumi qəbul olunmuş sayılır.

BMT QAK vətəndaşsızlıq probleminin həllində necə iştirak edirdi?

Keçmiş illər ərzində BMT QAK-ın inkişafı ilə birlikdə, vətəndaşsızlıq hallarının azaldılmasında və apatridlərə köməyin göstərilməsində onun rolu da artırdı. BMT QAK-ın vətəndaşsızlıq sahəsində fəaliyyəti beynəlxalq müqavilələrə, BMT-nin Baş Məclisinin qətnamələrinə və təşkilatın şəxsi konsultativ orqanın – Ali Komissarın Proqramının İcraçı Komitəsinin (İcraçı Komitə) tövsiyələrinə uyğun həyata keçirilir.

Vətəndaşlığı olmayan şəxslərə dair 1954-cü il Konvensiyasının lazımı tətbiqinə nəzarətə dair orqanın yaradılması barədə müddəalar yoxdur. Lakin, Vətəndaşsızlığın azaldılmasına dair 1961-ci il Konvensiyasının 11-ci maddəsi “hazırkı Konvensiya əsasında müəyyən üstünlüklər tələb edən şəxslərin, onların tələblərinə baxılması və müvafiq hakimiyət orqanı tərəfindən onların işinə baxılması üçün müraciət edilməsində onlara köməklik göstərilməsi xahişi ilə müraciət edə biləcəyi müəssisənin” yaradılmasına çağırır. 1975-ci ildə Konvensiya qüvvəyə minəndə BMT-nin Baş Məclisi bu funksiyanı BMT QAK-ın üzərinə qoymuşdu. Təşkilatın vəzifələri sonrakı qətnamələrdə dəqiqləşdirilmişdir.

1995-ci ildə Ali Komissarın Proqramının İcraçı Komitəsi vətəndaşsızlıqla əlaqədar geniş məsələlər dairəsi üzrə rəhbər müddəaları təsdiq etmişdir. Bu müddəalar vətəndaşsızlığın qarşısının alınması və azaldılması və apatridlərin müdafiəsi barədə Rəydə göstərilmişdir (Rəy № 78), (İcraçı Komitəyə ECOSOC tərəfindən onların qaçqın problemlərinə göstərdikləri maraq əsasında seçilmiş - 2008-ci il 31 iyul tarixinə 76 – ölkənin

nümayəndələri daxildir). İcraçı Komitənin vətəndaşsızlıq məsələlərinə dair 1995-ci il Rəyi “QAK-ı apatridlərin maraqlarına uyğun fəaliyyətlərini davam etməyə çağırır” və “QAK-ın dövlətlərin Vətəndaşlığı olmayan şəxslərin statusuna dair 1954-cü il Konvensiyasına qoşulmalarında fəal dəstək verməsini xahiş edir”. İcraçı Komitənin Rəyi, həmçinin, vətəndaşsızlığın qarşısının alınmasını və azaldılmasını məlumatın yayılması və əməkdaşların və məmurların peşəkar tədrisi vasitəsi ilə fəal dəstəkləməsini, və digər maraqlı təşkilatlarla əməkdaşlığın genişləndirilməsini” xahiş edir.

1996-cı ildə BMT-nin Baş Məclisi, həmçinin Ali Komissarı vətəndaşlığı olmayan şəxslərin maraqlarına uyğun işi davam etməyə, 1954 və 1961-ci il Konvensiyalarına riayət edilməsinə və yeni üzvlərin qoşulmasına dəstək verməyə çağıran qətnaməni (A/RES/50/152) qəbul etmişdir. Qətnamə, həmçinin, BMT QAK-dan “maraqlı Dövlətlərə vətəndaşlıq barədə qanunvericiliyin hazırlanması və həyata keçirilməsi ilə əlaqədar texniki və məsləhətçi xidmətlərinin göstərilməsini” xahiş edir.

Həmin Qətnamədə Baş Məclis “Dövlətləri vətəndaşsızlığın azaldılması və qabaqcadan vətəndaşlıq alınmadan vətəndaşlıqdan və ya onun verilməsindən imtina etmək imkanını yaradan müddəaların çıxarılması məqsədi ilə, beynəlxalq hüququn əsas prinsiplərinə uyğun olaraq, vətəndaşlıq haqqında qanunlar qəbul etməyə, eyni zamanda Dövlətin vətəndaşlığın verilməsini, ondan imtina və itirilməsini nizamlayan qanunlarını qurmaq hüquqlarını tanımağa çağırır”.

BMT QAK-ın İcraçı Komitəsi tərəfindən (Rəy № 92 [LIII] a) təqdir edilən və 2002-ci ildə BMT Baş Məclisi tərəfindən dəstəklənən Müdafiə Proqramında vətəndaşsız şəxslərin köçürülməsinin və qaçqınların yaranmasının səbəblərindən biri olduğu qəbul edilir. BMT QAK tərəfindən keçirilən beynəlxalq müdafiə üzrə Qlobal məsləhətləşmələrin nəticəsi olan Müdafiə proqramına məqsəd və vəzifələrin müəyyən edilməsi və qaçqınların beynəlxalq müdafiəsinin gücləndirilməsi üçün tələb olunan fəaliyyətlərin siyahısı daxildir. Bu sənəd, Dövlətlərin, hökumətlərarası və qeyri-hökumət təşkilatlarının geniş əndişə və təklif sahələrini əks etdirir və konkret hərəkətlər üçün rəhbərdir. Vətəndaşsızlıq problemini həlli burada şəxslərin məcburi köçürülməsinin qarşısının alınmasının və onların vətəndaşlıq hüququnun həyata keçirilməsinin əsas yollarından biri kimi göstərilir.

İşçilərinin uzun illər ərzində hərəkətsiz qalan apatridlərin yolverilməz böyük sayı barədə narahatçılığı bildirərək İcraçı Komitə 2004-cü ildə BMT QAK-ı yaranan vəziyyətdə həll yollarının axtarılması üçün müvafiq Dövlətlərlə iş üzrə daha fəal rol oynamağa çağırır. İcraçı Komitə

həmçinin, BMT QAK tərəfindən Dövlətlərə texniki və operativ köməyin göstərilməsinin zəruriliyini təsdiq etdi.

Daha sonra, 2005-ci ildə qəbul olunmuş insan hüquqları və vətəndaşlıqdan əsassız məhrum etməyə dair Qətnamədə (E/CN.4/2005/L.58), BMT-nin İnsan hüquqları üzrə Komissiyası BMT QAK-ı bu məsələ üzrə məlumat toplamağı davam etməyə və həm hesabatlarında, həm də yerlərdə fəaliyyətində vətəndaşlıqdan məhrum etmə probleminin həlli yollarını təklif etməyə çağırır.

BMT QAK vətəndaşsızlıq problemini həll etmək üçün nə edir?

BMT QAK hökumətlərə vətəndaşlıq haqqında qanunvericiliyin hazırlanması və həyata keçirilməsində köməklik edir və hökumət orqanları əməkdaşlarının tədrisini həyata keçirir. 2003-cü ildən 2005-ci ilədək müddətdə BMT QAK 40-dan çox Dövlətə vətəndaşlıq haqqında yeni qanunların tətbiqində və köhnə qanunvericiliyə yenidən baxılmasında köməklik etmişdir. BMT QAK vətəndaşlıq haqqında qanunvericiliklərin konstitusion müddəalarına dair şərhlərini əhalisinin əksər hissəsi vətəndaşlığı olmayan və vətəndaşlığı müəyyən edilməmiş şəxslərdən ibarət olan Dövlətlərə təklif edirdi.

BMT QAK vətəndaşlıq haqqında qanunvericiliyin əhalinin köçürülməsinə gətirməməsi və orada vətəndaşsızlıq yarada biləcək müddəaların olmamasını təmin etmək məqsədi ilə parlamentlərlə işləyir. (Bax Əlavə 4, BMT QAK-ın bütün dünya üzrə nümayəndəliklərinin siyahısı).

Müdafiə Planına əsasən BMT QAK vətəndaşsızlığın azaldılması və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquqlarının təmin edilməsinə dair BMT-nin üzv Dövlətlərinin həyata keçirdiyi tədbirlərin ilkin araşdırılmasına başlamışdır. Araşdırma göstərdi ki, vətəndaşsızlıq dünyanın bütün regionlarında mövcuddur və həm beynəlxalq həm də milli səviyyədə qanunvericilikdə və siyasi təcrübədə ciddi problemlər qalmaqdadır. BMT QAK 74 Dövlətin cavabları əsasında, geniş məsələlər dairəsi üzrə rəhbər müddəalar hazırlamışdır.

BMT QAK, həmçinin, ərazilərində uzun müddət yaşayan apatridlərə vətəndaşlığın verilməsi sahəsində Dövlətlər tərəfindən vətəndaşlığın verilməsi üzrə həyata keçirilən kampaniyaları dəstəkləyirdi.

BMT QAK həmçinin, vətəndaşlığı olmayan şəxslərə də müvafiq Dövlətlərlə ayrı-ayrı apatridlərin və ya onların qrupları üçün həll yollarının axtarılması məqsədi ilə məsləhətləşmələr keçirməklə birbaşa dəstək verir. BMT QAK, əks təqdirdə şəxslərin apatrid olacaqları hal-

larda, Dövlətləri müvafiq şəxsin hüquqi statusunun müəyyən edilməsinə və Dövlət və şəxs və ya qrup arasında qanuni əlaqələrin tanınmasına çağırır.

Vətəndaşlığın verilməsi barədə qərarı gözləmə müddətində apatridlər yaşadıkları ölkədə minimal hüquqlardan istifadə edə bilirlər. BMT QAK vətəndaşlığı olmayan şəxslərə minimal hüquq və vəzifələr müəyyən edən Vətəndaşlığı olmayan şəxslərin statusuna dair 1954-cü il Konvensiyasına riayət etməyə çağırır və Dövlətlərə, vətəndaşlığı olmayan şəxslərin müdafiəsi və onlara köməyin göstərilməsi sahəsində proqramların keçirilməsində - zərurət yarandıqda və imkan daxilində - dəstək verir.

Digər hansı təşkilatlar BMT QAK-la əməkdaşlıq edir?

BMT Agentliklərindən vətəndaşsızlıq problemlərinin həlli sahəsində BMT QAK-la əsasən, BMT-nin İnsan hüquqları üzrə Ali Komissarının İdarəsi, BMT Uşaq Fondu (UNICEF) və BMT-nin Qadınlar üçün İnkişaf Fondu (UNIFEM) əməkdaşlıq edir. Vətəndaşsızlıq problemlərinin uzunmüddətli həlli zamanı, bəzi hallarda BMT QAK yaşayış yerinin, təhsilin və gəlir gətirəcək məşğuliyyət növlərinin təmin edilməsi sahəsində təcrid edilmiş icmaların ölkənin həyatına inteqrasiyasına və re-inteqrasiyasına kömək edən birgə proqramlar keçirməklə Beynəlxalq Əmək Təşkilatı (İLO), BMT-nin İnkişaf Proqramı (UNDP) və Dünya Ərzaq Proqramı (WFP) ilə əməkdaşlıq edir.

BMT-nin agentliklərindən əlavə, BMT QAK, həmçinin, BMT-nin vətəndaşlıq hüququnu təmin edən müvafiq müqavilələr əsasında yaradılmış İnsan Hüquqları üzrə Komitə, Uşaq Hüquqları üzrə Komitə, İrqi Ayır-seçkiliyin Aradan Qaldırılması üzrə Komitə və Qadınlara qarşı Ayır-seçkiliyin Aradan Qaldırılması üzrə Komitə kimi agentlikləri ilə də yaxından əməkdaşlıq edir.

BMT QAK Avropa Şurası, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı, Amerika Dövlətləri Təşkilatı, Ərəb Dövlətləri Liqası və İslam Konfransı Təşkilatı kimi regional təşkilatlarla da əməkdaşlıq edir. BMT QAK Avropa Şurasının Vətəndaşlıq üzrə Komitəsinin işində iştirak edir. Bu Komitə Vətəndaşlıq haqqında Avropa Konvensiyası və Dövlətlərin Varisliyi hallarında vətəndaşsızlığın qarşısının alınmasına dair Konvensiya kimi standartları müəyyən edən sənədləri işləyib hazırlayır.

Qeyri-hökumət təşkilatları da, həmçinin, yerlərdə BMT QAK-ın proqramlarını dəstəkləməklə və BMT-QAK-ın fəaliyyət planlarının hazırlanmasında BMT QAK-la yaxından əməkdaşlıq edirlər. 2005-ci ildə BMT QAK 770 partnyor təşkilatla saziş bağlayıb. Onlardan 424-ü

milli QHT olmaqla, 578 qeyri-hökumət təşkilatlarıdır

BMT QAK Parlamentlərarası İttifaqla (PAİ) da, parlament üzvlərinin vətəndaşsızlığa dair beynəlxalq hüquq normaları sahəsində məlumatlılığını artırmaq və onları vətəndaşsızlığın qarşısını almağa kömək edən çoxsaylı tövsiyələr və faydalı təcrübə ilə tanış etmək məqsədi ilə yaxından əməkdaşlıq edir. BMT QAK parlament üzvlərinə vətəndaşsızlığı aradan qaldırmağa kömək edən, eyni zamanda vətəndaşlığından məhrum edilmiş şəxslərin vətəndaşlıq hüququnu təmin edəcək vətəndaşlıq sahəsində qanunvericiliyi qəbul etmələrinə, həmçinin, vətəndaşsızlıq problemini yaratmadan ikili və ya çoxvətəndaşlılıq problemini həll edən müqavilələrin bağlanması üçün imkanlar yaradır.

Daxili İşlər Nazirliyi və İmmiqrasiya İdarəsinin Müfəttişi tərəfindən hazırlanmış inzibati prosedurlar sadə, qısa və ədalətliyə malikdir. Vətəndaşlığı olmayan şəxslər üçün iki fərqli prosedur nəzərdə tutulub:

- de facto vətəndaşlığı olmayan şəxslər (adətən Hindistanın 1982-ci il bəyanatından sonra qüvvəsini itirmiş hindistan pasportu olan şəxslər) Şri-Lanka vətəndaşlığını könüllü olaraq almaq niyyətlərini bəyan etməlidirlər. Bu adətən ailə başçısı tərəfindən edilir. Sonra müvafiq ərizə İmmiqrasiya idarəsi tərəfindən imzalanır. Ərizə təsdiq edildikdən sonra bütün ailə üzvlərinə vətəndaşlıq verilir.

- de jure vətəndaşlığı olmayan şəxslər yazılı ərizə verməli deyillər, lakin onlara xüsusi bəyannamə formasını doldurmaq tövsiyə edilir. Dövlət məmurları tərəfindən imzalandıqdan sonra bu bəyannamə gələcəkdə şəxsiyyəti təsdiq edən sənədlərin alınması prosedurunun asanlaşdıracağı.

Prosedurların hər ikisi pulsuzdur, onlar üçün müddətlər müəyyən edilməmişdir.

2003-cü ilin dekabr ayında BMT QAK və Seylon İşçilərinin Konqresi eyni zamanda 500 könüllü üçün seminar keçirmişdilər. Bu könüllülər sonradan bütün çay plantasiyaları regionu üzrə 50 səyyar mərkəzdə işləyirdilər. Tədris prosesində könüllülər vətəndaşsızlıq problemi ilə əlaqədar əsas faktlar, bu problemlə bağlı 1948-ci ildən sonra qəbul edilmiş müxtəlif qanunlar, yeni qanun və onun meyarları barədə məlumat alırdılar.

2003-cü il dekabr ayında 10 gün ərzində səyyar mərkəzlərin əməkdaşları vətəndaşlığın alınmasına dair müraciətlər qəbul edirdilər. BMT QAK bu kampaniyanı maliyyələşdirirdi və müraciətçilərin yüksək məlumatlılığını və qərarların könüllü olaraq qəbul edilməsini təmin etmək məqsədi ilə prosesin monitorinqini həyata keçirirdi. Ayın sonunda 190 minə yaxın ailə başçısı Şri-Lanka vətəndaşlığını almışdı. Bunlarda 80 minə yaxın şəxslərin əvvəl Hindistan pasportu olub, qalanları isə de jure vətəndaşlığı olmayan şəxslər olub.

2004-cü ilin iyul və avqust aylarında ölkənin şimal-şərqində analoji kampaniya keçirilmişdir. 2000-dən artıq insan vətəndaşlıq almaq üçün ərizə ilə müraciət edib və onlara vətəndaşlıq verilmişdir. Daha sonra tamillərin bir hissəsi öz dairələrində hökumət nümayəndəsi vasitəsi ilə müraciət edərək və ya paytaxt Kolomboda İctimai Təhlükəsizlik, Qanunçuluq və Asayiş Nazirliyinin Vətəndaşlıq Məsələləri üzrə Şöbəsinə birbaşa müraciət edərək vətəndaşlıq almışdılar.

BMT QAK-ın fəaliyyətini kim maliyyələşdirir?

BMT QAK, fəaliyyətinin demək olar ki, əksər hissəsinin könüllü ianələr hesabına maliyyələşən nadir təşkilatlardan biridir. BMT QAK-ın illik büdcəsinin təqribən iki faizi BMT-nin mütəmadi büdcəsindən ayrılır, qalan hissəsi isə hökumətlər, fərdlər və özəl şirkətlər tərəfindən könüllü olaraq ianə edilir.

2007-ci ilin sonuna əsasən BMT QAK-ın səlahiyyətində 31,7 mln insan vardı. BMT-QAK-ın büdcəsi həmin il 1,5 mlrd ABŞ dolları təşkil edirdi.

2007-ci ildə BMT QAK-ın maliyyəsinin 74 faizi on donor Dövlət tərəfindən ayrılmışdı. Bundan əlavə, 34,1 mln ABŞ dollarından artıq vəsait əsasən Avropa, Avstraliya, Yaponiya və ABŞ-ın özəl biznes şirkətlərindən alınmışdı. QHT-lər BMT QAK-ın illik büdcəsinə onun sifarişi ilə ayrı-ayrı proqramlar üçün müxtəlif yardım kampaniyaları keçirməklə tövhələrini verirlər. Son zamanlar özəl sektorun və QHT-lərin tövhəsi radio, televiziya, mətbuat və s. KİV-lər vasitəsilə ictimaiyyətin məlumatlandırılması üzrə məqsədyönlü səylər nəticəsində olduqca artmışdır.

V FƏSİL

Parlament üzvləri necə köməklik edə bilər

Parlament üzvləri onlara həm vətəndaşsızlıq hallarının azaldılmasında, həm də vətəndaşlığı olmayan şəxslərin beynəlxalq hüquqda nəzərdə tutulmuş hüquq və vəzifələrinin təmin edilməsinə kömək etmək imkanı yaradan nadir vəziyyətdədirlər. Buna müxtəlif vasitələrlə nail olmaq olar: milli qanunvericiliyə yenidən baxılması və onun beynəlxalq standartlara uyğunluğunun təmin edilməsi ilə, vətəndaşsızlığa dair 1954 və 1961-ci il Konvensiyalarına qoşulmaya dəstək olmaqla, vətəndaşsızlığın azaldılması və ya aradan qaldırılması və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin qarşılaşdıqları problemlərin həlli naminə mübarizə ilə.

Vətəndaşsızlıq haqqında milli qanunvericiliyin təhlili zamanı parlament üzvləri nəyə diqqət yetirməlidirlər.?

- Müəyyən ölkənin üzv olduğu müvafiq beynəlxalq və regional müqavilələri təhlil etmək lazımdır. Bundan əlavə, Dövlətin milli qanunvericiliyində istinad edilən müqavilə, konvensiya və deklarasiyaları təhlil etmək lazımdır, bu da öz növbəsində milli hüquq bazasına şərh verilməsinə kömək edəcək.
- Bir çox dövlətlər vətəndaşlıq haqqında müddəaları bir neçə müxtəlif hüquqi sənədlərə daxil etdiyindən, Konstitusiyanı və vətəndaşlıq haqqında qanunları, fərmanları və vətəndaşlıq haqqında qanunvericiliyə və qanunun şərhinə aydınlıq gətirə biləcək milli hüququn bütün mənbələrini təhlil etmək lazımdır.
- Dövlətin varis olduğu hallarda, ikitərəfli və çoxtərəfli sazişləri təhlil etmək lazımdır.
- Daxili hüquq sisteminin təhlili zamanı Dövlətin, vətəndaşlıqdan məhrum etmə, imtina və ya itirilməsi nəticəsində yaranan, vətəndaşsızlıqdan müdafiə tədbirlərinin görülməsini və sistemə tətbiqini təmin edib etməməyini müəyyənləşdirmək lazımdır.

Milli hüquq sisteminin təhlili zamanı aşağıdakı suallara cavab vermək lazımdır:

Vətəndaşlığın ALINMASINA dair

- Uşaq anasının vətəndaşlığını ala bilərmi? Xüsusilə, atasının vətəndaşlığı yoxdursa və ya atası yoxdursa?

- Doğulmanın qeydiyyatı üçün hansı prosedur nəzərdə tutulub? Bu prosedur praktikada tətbiq edilirmi? Dövlətin vətəndaşlığı haqqında qanunvericilik Dövlətin ərazisində doğulmuş şəxslərə vətəndaşlığın verilməsini nəzərdə tuturmu? Əks təqdirdə onlar apatrid olacaqlar.

- Ayrı-seçkiliyin yol verilməməsi prinsipi vətəndaşlıq haqqında norma-lara tətbiq edilirmi?

- Dövlətin varislik nəticəsində yarandığı halda, əvvəlki Dövlətin vətəndaşına vətəndaşlığın verilməsi imkanı müzakirə edildikdə, həmin şəxslə Dövlət arasında həqiqi və effektiv əlaqənin mövcudluğu, Dövlətin yaranması zamanı şəxsin daimi yaşayış yeri, onun iradəsi və doğulduğu yer nəzərə alınırımı?

Vətəndaşlığın İTİRİLMƏSİNƏ dair

- Ailə vəziyyətinin və ya digər sosial vəziyyətin dəyişdirilməsinə dair müddəalar vətəndaşsızlığın qarşısının alınmasını təmin edirmi?

- Vətəndaşlığın itirilməsi necə baş verir? Vətəndaşsızlığın qarşısının alınmasına dair tədbirlər nəzərdə tutulubmu?

- Vətəndaşlıqdan imtina başqa vətəndaşlığın olması və ya alınmasına zəmanətin olması ilə şərtlənirmi?

- Təbəliyə keçmə barədə başqa ölkəyə ərizənin verilməsi, həmin şəxsə vətəndaşlığın veriləcəyi barədə zəmanət verməyibsə, onun vətəndaş-lıq statusuna təsir edirmi?

- Vətəndaşlıqdan məhrum etmə nəzərdə tutulan hallarda, məhrum etmənin əsasları kifayət qədər dəqiq müəyyən edilirmi? Prosedur zəmanəti varmı?

Vətəndaşlığın BƏRPASINA dair

- Dövlətin ərazisində adi və qanuni olaraq yaşayan keçmiş vətəndaşlar üçün vətəndaşlığın sadələşdirilmiş bərpa proseduru varmı?

- Ailə vəziyyətinin və ya digər statusunun dəyişməsi nəticəsində vətəndaşlığını itirmiş şəxsin vətəndaşlığı bərpa edilə bilirmi? Bilərsə, bu bərpa avtomatik olaraq baş verir yoxsa, müvafiq şəxs vətəndaşlığı olmadığı müddətdə ərizə verməlidir? Prosedur zəmanəti varmı?

TƏƏBƏLİYƏ keçməyə dair

- Xarici şəxs təəbəliyə keçmə barədə ərizə verirsə, əvvəlki vətəndaşlığından imtina etdiyini rəsmi sübuta yetirməlidir? Yeni vətəndaşlığın alınmasından sonra onun köhnə vətəndaşlığından məhrum edilməsinə zəmanət verilməsi kifayət sayılırmı?

- Təəbəliyə keçmə prosesi və ona olan tələblər dəqiq müəyyən edilirmi?

- Məsələn, uzadılmış prosedur, rüsumların həddindən artıq yüksək olması, müraciət edənə ala bilmədiyi sənədlərin tələb edilməsi, müraciət edənə əməl edə bilmədiyi məhdud müddətlər kimi vətəndaşsızlığa gətirə biləcək inzibati təcrübə varmı?

Nəyə görə Dövlətlər Vətəndaşlığı olmayan şəxslərin statusuna dair 1954-cü il Konvensiyasına və Vətəndaşsızlığın azaldılmasına dair 1961-ci il Konvensiyasına qoşulmalıdırlar?

Milli səviyyədə vətəndaşsızlığa dair 1954 və 1961-ci il konvensiyalarına qoşulma:

- insan hüquqlarının və fərdlərin ləyaqətinin qorunmasını gücləndirir;
- fərdlər və Dövlətlər arasında həqiqi və effektiv əlaqənin qəbul edilməsini nümayiş etdirir;
- vətəndaşsızlıq vəziyyətində olan şəxslərin sabitlik və hüquqi eynilik hissini gücləndirir;
- milli müdafiəyə çıxışı təmin edir, hüquq və vəzifələri təmin edir; və
- milli həmrəylik və sabitliyi gücləndirir.

Beynəlxalq səviyyədə vətəndaşsızlığa dair 1954 və 1961-ci il konvensiyalarına qoşulma:

- vətəndaşsızlığın azaldılması və aradan qaldırılması işində beynəlxalq ictimaiyyətlə əməkdaşlığa sadıqlıyı nümayiş etdirir;
- ayrı-ayrı insanların və insan qruplarının sürgün edilməsinə beynəlxalq qadağanı gücləndirir;
- beynəlxalq əlaqələri və sabitliyi yaxşılaşdırır;

- insan hüquqlarına və humanitar standartlara sadıqlıyı nümayiş edir;
- səbəbləri aradan qaldırmaqla, insanların köçürülməsinin qarşısının alınmasına kömək edir;
- vətəndaşlığın alınması və saxlanması sahəsində beynəlxalq hüququn inkişafına kömək edir;
- BMT QAK-a Konvensiyalarda göstərilən prinsiplərə riayət edilməsi üçün beynəlxalq dəstəyin səfərbər etməsinə kömək edir, və
- vətəndaşlıqla bağlı mübahisələri həll etməyə kömək edir.

Dövlət Konvensiyaya necə qoşula bilər?

Dövlət 1954 və ya 1961-ci il Konvensiyalarına hər vaxt qoşulma barədə sənədin Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinə verilməsi yolu ilə qoşula bilər. Qoşulma barədə sənədi Dövlət Başçısı, Hökumət Başçısı və ya Xarici İşlər Naziri imzalamalı və sonra qoşulan ölkənin nümayəndəsi vasitəsi ilə BMT-nin Nyu-York şəhərindəki Baş Qərargahına verilməlidir (Qoşulma üzrə Model Sənədlər Əlavə 3-də göstərilmişdir).

Dövlət Konvensiyaların müddəalarına dair qeyd-şərt qoya bilərmiz?

Konvensiyanın ratifikasiyası və ya qoşulma zamanı Ölkədə yarana biləcək spesifik şəraiti nəzərə almaq məqsədi ilə Konvensiyalar razılığa gələn Dövlətlərə, tərəflərin ilkin fundamental saydığı müddəalar istisna olmaqla, Konvensiyaların bəzi müddəalarına dair qeyd-şərt qoymaq imkanı yaradırlar:

Vətəndaşlığı olmayan şəxslərin statusuna dair 1954-cü il Konvensiyası:

1-ci (anlayış / çıxma halları), 3-cü (ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi), 4-cü (din azadlığı), 16 (1) (məhkəmələrə çıxış) və 33-42-ci (yekun müddəalar) maddələr istisna olmaqla digər müddəalara qeyd-şərt qoymaq olar.

Vətəndaşsızlığın azaldılmasına dair 1961-ci il Konvensiyası:

yalnız 11-ci (müəssisə), 14-cü (mübahisələrin Beynəlxalq Məhkəməyə verilməsi) və 15-ci (razılığa gələn Dövlətlərin məsuliyyəti altında olan ərazilər) maddələrə qeyd-şərt qoymaq olar.

Hər konvensiyada yalnız məhdud sayda qeyd-şərt qoymaq olar.

Parlament üzvləri Konvensiyaların təsirli tətbiqini necə təmin edə bilərlər?

Hər iki Konvensiyanın təsirli tətbiqi üçün milli qanunvericilik qəbul edilməli və ya ona müvafiq əlavələr edilməlidir. Hər ölkənin hüquqi ənənələrini və ehtiyatlarını beynəlxalq öhdəliklərə uyğunlaşdırmaq məqsədi ilə BMT QAK dövlətlərə öz mütəxəssislərinin məsləhətlərini təklif edə bilər.

Parlament üzvləri öz Ölkələrinin hökumətlərini Konvensiyaya qoşulmağa sövq etmək üçün hansı təcrübə addımları ata bilərlər?

- Müəyyən Ölkənin Konvensiyalardan birinə və ya hər ikisinə qoşulub qoşulmadığını müəyyən etmək lazımdır.
- Ölkə Konvensiyalara hələ qoşulmayıbsa, bu barədə hökumətə yazılı, yaxud şifahi sorğu vermək və ya müvafiq təşəbbüslə çıxış etmək lazımdır.
- Ratifikasiya və ya qoşulma barədə ağlabatan müddətdə parlamentə təklif verilibsə, zəruri məlumatın təhlilindən sonra onun qəbuluna səs vermək lazımdır.
- Hökumət ağlabatan müddətdə təklifi parlamentin müzakirəsinə çıxarmadıqda, parlament prosedurundan istifadə edərək, gecikdirilmənin səbəbləri barədə hökumətə sorğu göndərmək və hökuməti təcili olaraq ratifikasiya /qoşulma prosesinə başlamağa sövq etmək lazımdır.
- Hökumət Konvensiyalardan biri və ya hər ikisini imzalayıb, lakin ratifikasiya prosesini gecikdirirsə, parlament prosedurundan istifadə edərək, gecikdirilmənin səbəbləri barədə hökumətə sorğu göndərmək və hökumətə bu prosesi tezləşdirməyi tövsiyə etmək lazımdır. Bu məqsədlə qanunvericilik təşəbbüsü hüququndan istifadə etmək olar.
- Hökumət Konvensiyanın ratifikasiyasına və qoşulmaya etiraz edirsə, bu mövqenin səbəblərini dəqiqliyi ilə təhlil etmək lazımdır. Zərurət olduqda şübhələrin və anlaşılmazlığın aradan qaldırılmasında kömək etmək və bu prosesin tezləşdirilməsi məqsədi ilə mövcud siyasi əlaqələrdən istifadə etmək lazımdır. Konvensiyaların ratifikasiyası və /və ya qoşulmaya dair məsələnin müsbət həlli üçün seçicilərin dəstəyindən istifadə etmək lazımdır.

- Başqa ölkələrin birləşməsi və ya dağılması nəticəsində yaranmış parlament üzvüsünüzə, əvvəlki Ölkələrin üzv olduğu sazişlər yeni dövlət üçün avtomatik olaraq qüvvəyə minmirlər. Yeni Dövlətlər həmin sənədlərə yeni Dövlət kimi qoşula bilirlər və yaxud əvvəlki dövlətin qoşulduğu sazişlərin müddəalarına öhdəlik götürmədiklərini bəyan edə bilirlər.

- Konvensiyaların ratifikasiyası və qüvvəyə minməsindən sonra parlamentin Konvensiyaların müddəalarına uyğun milli qanunvericiliyin qəbul etməsini təmin etmək lazımdır. Hökumət tərəfindən ağılabatan müddətdə qanun layihələrinin və ya əlavələrin parlamentdə müzakirəyə çıxarılması məqsədi ilə parlament prosedurundan istifadə etmək lazımdır.

- Hökumət ratifikasiya barədə sazişin təsir sahəsinə, onun məqsədləri və ya anlaşmanın bəyan edilməsinə qoyulan məhdudiyətlərlə müşayiət olunan təklifi parlamentin müzakirəsinə çıxarıbsa və siz bu cür məhdudiyətlərin əsassız olduğunu müəyyən etməsənizsə, ümumi məqsədlərin fraksiya və ya ikinci dərəcəli məqsədlərdən üstünlüyünü təmin etmək lazımdır.

- Hökumət tərəfindən təklif olunan sazişin təsir sahəsinə, onun məqsədləri və ya anlaşmanın bəyan edilməsinə qoyulan məhdudiyətlər artıq qüvvəsini itiribse, parlamentin sorğu prosedurundan istifadə edərək, həmin məhdudiyətlərin ləğvi üçün tədbirlər görmək lazımdır.

- Konvensiyaya qoşulma və /və ya Konvensiyada göstərilən prinsiplərə uyğun milli qanunvericiliyin hazırlanmasında məsləhət və köməyə ehtiyac yarandıqda, ölkəniz olan və ya ölkənizə aid olan BMT QAK-ın nümayəndəliyi ilə əlaqə yaratmaq lazımdır (Bax, Əlavə 4, BMT QAK-ın nümayəndəlikləri).

Parlament üzvləri vətəndaşsızlıq problemləri barədə məlumatlılığı necə artırabilir?

Milli qanunvericiliyin hazırlanmasına məsul olaraq parlament üzvləri onlara həm vətəndaşsızlığın azaldılması və ya aradan qaldırılması ilə mübarizə aparmaq, həm də vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquqlarının qorunmasına kömək etmək imkanı yaradan nadir vəziyyətdədirlər. Parlament üzvləri tək-cə beynəlxalq standartlara uyğun qanunların qəbul edilməsinə sövq etməməli, onlar həmçinin, seçicilərin dəstəyini qazanmalıdırlar. Vətəndaş cəmiyyəti yalnız vətəndaşsızlıqla əlaqədar problemi dərk etdikdə, bu problemlərin həllində parlament üzvləri yardım etməyə hazır olacaq.

Parlament üzvləri seçicilərinin qarşısında vətəndaşsızlıq problemlərinə və milli qanunvericiliyin hazırlanmasının vacibliyinə həsr olunmuş məruzələrlə çıxış edərək, vətəndaşsızlığın aradan qaldırılması zərurəti barədə qəzetlərdə məqalələr dərc etməklə, QHT-lər və digər vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları ilə işləyərək və mümkün olduqda vətəndaşsızlıqla bağlı fərdi problemlərin tezliklə həllinə nail olmaqla, bu problem barədə məlumatlılığını artırma bilirlər.

Parlament üzvləri azlıqların və əhalinin digər qruplarının Dövlətin ibarət olduğu vətəndaşlığın bir hissəsi olmaq hüququnu qorumaqla, və cəmiyyətlər arasında vətəndaşlığı olmayan şəxslərin vətəndaş kimi qəbul edilmələrinə gətirə biləcək dialoq qurmaqla vətəndaşsızlıq problemlərini həll edə bilirlər.

Parlament üzvləri bu sahədə beynəlxalq əməkdaşlığa necə köməklik edə bilirlər?

Beynəlxalq əməkdaşlıq bütün dünyada vətəndaşsızlıq hallarının azaldılmasının vacib amilidir. Parlament üzvləri onların hökumətlərinin vətəndaşsızlığın azaldılması və ya aradan qaldırılmasına yönəlmiş bütün beynəlxalq səylərdə və vətəndaşsızlıqla bağlı fərdi problemlərin tezliklə həllinə yönəlmiş səylərdə tam şəkildə iştirakını təmin etməlidirlər.

Parlament üzvləri vətəndaşlıqla bağlı qanunvericiliyin regional səviyyədə müzakirəsi məqsədi ilə, qonşu ölkələrin parlament üzvlərini dəvət edə bilirlər. Ölkələr arasında vətəndaşlığa dair qanunvericiliyin ahəngləşdirilməsi vətəndaşsızlıq hallarının azaldılması üçün yaxşı vasitədir.

Əlavə1

Vətəndaşlığı Olmayan Şəxslərin Statusuna dair 1954-cü il Konvensiyasına Üzv Ölkələr

Qüvvəyə minmə tarixi: 6 iyun 1960-cı il

Üzv Ölkələrin ümumi sayı (15 avqust 2008-ci il tarixinə): 63

Ölkə	İmza	Ratifikasiya (r) Qoşulma (q) Varislik (v)
Albaniya		23 iyun 2003 q
Əlcəzair		15 iyul 1964 q
Antiqua və Barbuda		25 oktyabr 1988 v
Argentina		1 iyun 1972 q
Ermənistan		18 may 1994 q
Avstraliya		13 dekabr 1973 q
Avstriya		8 fevral 2008 a
Azərbaycan		16 avqust 1996 q
Barbados		6 mart 1972 v
Belçika	28 sentyabr 1954	27 may 1960 r
Beliz		14 sentyabr 2006 a
Boliviya		6 oktyabr 1960 q
Bosniya və Herseqovina		1 sentyabr 1993 v
Botsvana		25 fevral 1969 v
Braziliya	28 sentyabr 1954	13 avqust 1996 r
Çad		12 avqust 1999 q
Kolumbiya	30 dekabr 1954	
Kosta Rika	28 sentyabr 1954	2 noyabr 1977 r
Xorvatiya		12 oktyabr 1992 v
Çexiya Respublikası		19 iyul 2004 q
Danimarka	28 sentyabr 1954	17 yanvar 1956 r
Ekvador	28 sentyabr 1954	2 oktyabr 1970 r
El Salvador	28 sentyabr 1954	
Fici		12 iyun 1972 v
Finlandiya		10 oktyabr 1968 q
Fransa	12 yanvar 1955	8 mart 1960 r
Almaniya	28 sentyabr 1954	26 oktyabr 1976 r
Yunanistan		4 noyabr 1975 q
Qvatemala	28 sentyabr 1954	28 noyabr 2000 q
Qvineya		21 mart 1962q
Vatikan	28 sentyabr 1954	
Honduras	28 sentyabr 1954	
Macarıstan		21 noyabr 2001q
Monteneqro (Cernoqoriya)		23 oktyabr 2006 s
İrlandiya		17 dekabr 1962q
İsrail	1 oktyabr 1954	23 dekabr 1958 r
İtaliya	20 oktyabr 1954	3 dekabr 1962 r
Kiribati		29 noyabr 1983 v

Vətəndaşlığı Olmayan Şəxslərin Statusuna dair
1954-cü il Konvensiyasına Üzv Ölkələr (davamı)

Ölkə	İmzalanma	Ratifikasiya (r) Qoşulma (q) Varislik (v)
Koreya Respublikası		22 avqust 1962 q
Latviya		5 noyabr 1999 q
Lesoto		4 noyabr 1974 v
Liberiya		11 sentyabr 1964 q
Liviya Ərəb Respublikası		16 may 1989 q
Lixtenşteyn	28 sentyabr 1954	
Litva		7 fevral 2000 q
Lüksemburq	28 oktyabr 1955	27 iyun 1960 r
Keçmiş Yuqoslaviya Respublikası Makedoniya Madaqaskar*		18 yanvar 1994 v [20 fevral 1962 q]
Meksika		7 iyun 2000 q
Niderland	28 sentyabr 1954	2 aprel 1962 r
Norvec	28 sentyabr 1954	19 noyabr 1956 r
Filippin	22 iyun 1955	
Rumıniya		27 yanvar 2006 a
Ruanda		4 oktyabr 2006 a
Seneqal		21 sentyabr 2005 a
Sent-Vinsent və Qrenadin		27 aprel 1999 v
Slovakiya		3 aprel 2000 q
Sloveniya		6 iyul 1992 v
İspaniya		12 may 1997 q
Svaziland		16 noyabr 1999 q
İsveç	28 sentyabr 1954	2 aprel 1965 r
İsveçrə	28 sentyabr 1954	3 iyul 1972 r
Trinidad və Tabaqo		11 aprel 1966 v
Tunis		29 iyul 1969 q
Uqanda		15 aprel 1965 q
Birləşmiş Krallıq	28 sentyabr 1954	16 aprel 1959 r
Uruqvay		2 aprel 2004 q
Yuqoslaviya Federativ Respublikası		12 mart 2001 v
Zambiya		1 noyabr 1974 v
Zimbabve		1 dekabr 1998 v

(Footnotes)

* 2 aprel 1965-ci il tarixində Baş Katib Madaqaskar Hökumətindən
Konvensiyaya üzvlükdən çıxma barədə xəbərdarlıq almışdır.

Üzvlükdən çıxma 2 aprel 1966-cı il tarixində qüvvəyə minmişdir.

Əlavə 2

Vətəndaşsızlığın Azaldılmasına dair 1961-ci il Konvensiyasına Üzv Ölkələr

Qüvvəyə minmə tarixi: 13 dekabr 1975-ci il

Üzv Ölkələrin ümumi sayı (15 avqust 2008-ci il tarixinə): 35

Ölkə	İmza	Ratifikasiya (r) Qoşulma (q) Varislik (v)
Albaniya		9 iyul 2003 q
Əlcəzair		18 may 1994 q
Avstraliya		13 dekabr 1973 q
Avstriya		22 sentyabr 1972 q
Azərbaycan		19 avqust 1996 q
Boliviya		6 oktyabr 1983 q
Bosniya və Herseqovina		13 dekabr 1996 q
Brazilya		25 oktyabr 2007 a
Kanada		17 iyul 1978 q
Çad		12 avqust 1999 q
Kosta Rika		2 noyabr 1977 q
Çexiya Respublikası		19 dekabr 2001 q
Danimarka		11 iyul 1977 q
Dominikan Respublikası	5 dekabr 1961	
Finlandiya		7 avqust 2008 a
Fransa	31 may 1962	
Almaniya		31 avqust 1977 q
Qvatemala		19 iyul 2001 q
İrlandiya		18 yanvar 1973 q
İsrail	30 avqust 1961	
Yeni Zenlandiya		20 sentyabr 2006 a
Kiribati		29 noyabr 1983 v
Latviya		14 aprel 1992 q
Lesoto		24 sentyabr 2004 q
Liberiya		22 sentyabr 2004 q
Liviya Ərəb Respublikası		16 may 1989 q
Niderland	30 avqust 1961	13 may 1985 r
Niger		17 iyun 1985 q
Norvec		11 avqust 1971 q
Rumıniya		27 yanvar 2006 a
Ruanda		4 oktyabr 2006 a
Seneqal		21 sentyabr 2005 q
Slovakiya		3 aprel 2000 q
Svaziland		16 noyabr 1999 q
Tunis		12 may 2000 a
Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığı	30 avqust 1961	29 mart 1966
Uruqvay		21 sentyabr 2001 a
İsveç		19 fevral 1969 q

Əlavə 3

Vətəndaşlığı Olmayan Şəxslərin Statusuna dair 1954-cü il Konvensiyasına Qoşulma üzrə Model Sənəd

Nəzərə alaraq ki, Vətəndaşlığı Olmayan Şəxslərin Statusuna dair Konvensiya Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ali Məclisi tərəfindən iyirmi səkkiz sentyabr min doqquz yüz əlli dördüncü il tarixində qəbul olunmuş və Konvensiyanın 35-ci Maddəsinə müvafiq olaraq qoşulma üçün açıqdır;

Və Nəzərə alaraq ki, göstərilən 35-ci maddənin 3-cü bəndində qoşulma barədə sənədin Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinə verilməsi yolu ilə Konvensiyaya qoşulmanın həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur;

Beləliklə, aşağıda imza edən [Dövlət Başçısı, Hökumət Başçısı və ya Xarici İşlər Naziri] [Ölkənin adı] Konvensiyaya qoşulması barədə məlumat verir;

İmzaladım _____ (yer) _____
(gün) _____ (ay) Min doqquz yüz _____ il tarixində.

[Dövlət möhürü və
Hökumət Başçısı və ya
Xarici İşlər Nazirinin imzası]

[Dövlət Başçısı və ya
vəzifəli şəxsin imzası, tələb
olunduqda]

Vətəndaşsızlığın Azaldılmasına dair
1961-ci il Konvensiyasına Qoşulma üzrə Model Sənəd

Nəzərə alaraq ki, Vətəndaşsızlığın Azaldılmasına dair Konvensiya Səlahiyyətli Nümayəndə tərəfindən otuz avqust min doqquz yüz altmış birinci il tarixində qəbul olunmuş və Konvensiyanın 16-cı Maddəsinə müvafiq olaraq qoşulma üçün açıqdır;

Və Nəzərə alaraq ki, göstərilən 16-cı maddənin 3-cü bəndində qoşulma barədə sənədin Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinə verilməsi yolu ilə Konvensiyaya qoşulmanın həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur;

Beləliklə, aşağıda imza edən [Dövlət Başçısı, Hökumət Başçısı və ya Xarici İşlər Naziri] [Ölkənin adı] Konvensiyaya qoşulması barədə məlumat verir;

İmzaladım _____ (yer) _____
(gün) _____ (ay) Min doqquz yüz _____ il tarixində.

[Dövlət möhürü və
vəzifəli şəxsin imzası, tələb
olunduqda]

[Dövlət Başçısı və ya
Hökumət Başçısı və ya
Xarici İşlər Nazirinin imzası]

Əlavə 4

BMT QAK-ın Nümayəndəlikləri

AVSTRALIYA

Avstraliyada BMT
QAK-ın Avstraliya,
Yeni Zelandiya,
Papua-Yeni Gvineya
və Sakit okeanın
cənubi hissəsi
üzrə regional
nümayəndəliyi.
15 Hunter Street
Yarralumla ACT 2600
Canberra
Tel.: +61 2 6273 2733
Faks:
+61 2 6273 6822

AVSTRİYA

Avstriyada
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
Vienna International
Centre (Building
J, 1st floor)
Wagramerstrasse 5
PO Box 550, 1400
Vienna Tel.:
+431 260604047
Faks: +43 1 2634115

AZƏRBAYCAN

Azərbaycanda
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
Bakı şəhəri,
Azərbaycan Əliyəv
küçəsi3
Tel.:
+99 412 92 1443
Faks:
+99 412 98 11 34

ALBANIYA

Albaniyada
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
Rruga "Donika
Kastrioti" Tirana
Tel.: +355 42 50 207
Faks: +355 42 28 492

ƏLCƏZAIR

Əlcəzairdə
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
Boite Postal 444
Hydra, Alger və ya
20 Rue Emile Payen
Hydra, Alger
Tel.: +213 21 69 1212
Faks: +213 21 69 2374

ANQOLA

Anqolada BMT QAK-
ın Nümayəndəliyi.
C.P. 1342
Luanda və ya
Rua Eduard
Mondlaine/SN
Luanda
Tel.: +244 2332 046
Faks: +244 2331 652

ARGENTİNA

BMT QAK-ın Cənubi
Amerikanın cənub
hissəsi üzrə Regional
Nümayəndəliyi.
Cerrito 836
10 Piso – 1010
Buenos Aires
Tel.: +54 11 4815 7870
Faks: +54 114815 4352

ERMƏNİSTAN

Ermənistanda
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
14 Petros Adamyán
Str.
Yerevan 375010
Tel.: +37 41 56 47 71
Faks:
+37 41 56 78 17

ƏFQANİSTAN

Əfqanıstanda
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
PO Box 3232,
Kabul və ya, 41
Jadı Solh (Peace
Avenue), Kabul
Tel.:
+92 51 922 11 25
Faks:
+92 51 282 05 11

BANQLADEŞ

Banqladeşdə
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
PO Box 3474
Dhaka 1000
Və ya, House N/E (N)
8, Road 90, Gulshan
2, Dhaka 1212
Tel.:
+8802 88 2 68 02
Faks:
+8802 88 2 65 57

BELARUSİYA

Belarusiyada
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
Prospekt Partizanskij
6 A, 6th fl oor
Minsk 220033
Tel.:
+375 172983335
Faks:
+375 172982369

BELÇİKA

BMT QAK-ın Belçika,
Lüksemburq və
avropa təşkilatları
üzrə Regional
Nümayəndəliyi.
Rue Van Eyck 11a
B-1050 Bruxelles
Tel.: +32 2 649 01 53
Faks: +32 2 627 17
30

BENİN

BMT QAK-ın
Benin, Burkina-
Fasoç Niger və
Toqo üzrə Regional
Nümayəndəliyi.
Boite Postale 08-
1066
Lot 01 Patte d'Oie
Cotonou
Tel.: +229 30 28 98
Faks: +229 30 28 90

BOLQARİSTAN

Bolqarıstanda
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
19 Denkoglu str,
1000 Sofi a
Tel.:

+359 2 98 02 453
Faks:
+359 2 98 01 639

**BOSNİYA VƏ
HERSEQOVİNA**

Bosniya və
Herseqovinada
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
UNIS
Building Fra Andjela
Zvizdovica 1 71000
Sarajevo
Tel.:
+387 33 666 160
FAKS:
+387 33 290 333

BOTSVANA

Botsvanada BMT
QAK-ın missiya
başçısının Ofisi.
PO Box 288
Gabarone
və ya UN House
– Plot 22 Khama
Crescent Gabarone
Tel.: +267 35 21 21
Faks: +267 57 09 96

BRAZİLİYA

Braziliyada
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
Setor Comercial
Norte
Quadra 02, Bloco
A 11th Floor – Ed.
Corporate Financial
Center CEP 70712-
901
Brasilia – DF
Tel.:

+55 61 3038 9272
Faks:
+55 61 3038 9279

BURUNDİ

Burundide BMT QAK-
ın Nümayəndəliyi.
B.P. 307, Bujumbara
və ya No. 1,
Avenuedu Large
4620 Bujumbara
Tel.:
+257 22 3245
Faks:
+257 22 95 23/24
19 87

BÖYÜK BRİTANIYA

Böyük Britaniyada
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
Stand Bridge House
138-142 Strand
London WC2R 1HH
Tel.:
+44 20 7759 8090
Faks:
+44 20 7759 8119

MACARİSTAN

Macarıstanda
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
Felvinci ut 27
1022 Budapest
Tel.: +36 13363062
Faks: +36 13363080

VENESUELA

BMT QAK-ın Cənubi
Amerikanın şimali
hissəsi üzrə Regional
Nümayəndəliyi.
Apartado Postal

69045
Caracas 1062-A və
ya Parque Cristal,
Torre Oeste Piso 4,
Oficina 4-4, 4-5 y
4-6 Av.
Francisco de Miranda
Urbanización Los
Palos
Grandes, Caracas
Tel.:
+58 212 286 3883
Faks:
+58 212 286 9687

VYETNAM

Vyetnam
Respublikasında
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
60 Rue Nguyen Thai
Hoc Ba Dinh District
Hanoi
Tel.: +84 4 845 78 71
Faks:
+84 4 823 20 55

QABON

Qabonda BMT
QAK-ın Regional
Nümayəndəliyi.
BP 20472
Libreville
Və ya
Quartier Sotega
Libreville
Tel.: +241 77 8262
Faks: +241 77 8278

QAMBİYA

Qambiyada BMT
QAK-ın missiya
başçısının Ofisi
PO Box 4249, Bakau

və ya
6th Street East
Kotu Lauout
Bakau
Tel.: +220 4 460 850
Faks:
+220 4 464 169

QANA

Qanada BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
No. 25 Sir Arku
Korsah Street
Roman Ridge
Airport Residential
Area
Accra
Tel.: +233 21776 108
Faks:
+233 21 773158

QVİNEYA

Qvineyada
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
B.P. 4158
Coleah Corniche-Sud
Conakry
Tel.: +224 46 47 09
Faks: +224 46 58 08

ALMANİYA

Almaniyada
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
Wallstrasse 9 – 13
10179 Berlin
Tel.: +49 302022020
Faks:
+49 302022020

YUNANİSTAN

Yunanistanın
BMT QAK-ın

Nümayəndəliyi.
23 Taygetou Street
Palaio Psychico
15452 Athens
Tel.:
+30 2106726462
Faks:
+30 2106726417

GÜRCÜSTAN

Gürcüstanda
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
2a Kazbegi Ave.
– 4th floor 380060
Tbilissi
Tel.:
+995 32 779 612
Faks:
+995 32 441 302

CİBUTİ

Cibutidə BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
BP 1885ç Djibouti
və ya
Rue Abdoukader
Waberi, Heron
Lot No TF 1148
Quartier Marabout
Djibouti
Tel.: +253 35 22 00
Faks: +253 35 86 23

MİSİR

BMT QAK-
ın Misir Ərəb
Respublikasında
Regional
Republic of Egypt
PO Box 1844, Cairo
Və ya
No. 8 el Fawakeh
Street

Mohandessin, Giza
Cairo
Tel.: +20 2 762 1570
Faks:
+20 2 762 1576

ZAMBIYA

Zambiyada
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
P.O. Box 32542
10101 Lusaka və ya
17C Leopards Hill
Road
Kabulonga
10101 Lusaka
Tel.: +260 1 265 619
Faks:
+260 1 265 914

ZİMBABVE

Zimbabvedə BMT
QAK-ın missiya
başçısının Ofisi.
P.O. Box 4565,
Harare və ya
2nd Floor, Takura
House
67-69 Union Avenue
Harare
Tel.:
+263 4 793 274
Faks:
+263 4 708 528

İSRAİL

İsraildə BMT QAK-ın
fəxri nümayəndəsi.
PO Box 3489,
Jerusalem
və ya
Shlomztzion Ha
Malka 10, Jerusalem
Tel.:

+972 2 621 4109
Faks:
+972 2 623 4392

HİNDİSTAN

Hindistanda BMT
QAK-ın missiya
başçısının Ofisi.
PO Box 3135
14 Jor Bagh
New Delhi 110003
Tel.:
+91 11 2469 0730
Faks:
+91 11 2462 0137

İNDONEZİYA

İndoneziyada BMT
QAK-ın Regional
Nümayəndəliyi.
PO Box 6602/
JKPWK
Jakarta 10310
Menova Ravindo
J1. Kebon Sirih
Kav.75
Jakarta Pusat 10340
Tel.:
+62 21 391 28 88
Faks:
+62 21 391 27 77

İORDANIYA

İordaniyada BMT
QAK-ın Regional
Nümayəndəliyi.
PO Box 17101
1195 Amman
Və ya
5 Hafez Abdul-Haija
Street, Deir Ghbar
Amman
Tel.:
+962 6 550 20 30

Faks:
+962 6 592 46 58

İRAQ

İraqda BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
PO Box 10141
Karrada
Baghdad Və ya
District Number 904
Hay Al-Wahda
Street Number 42
Building Number 52
Baghdad
Tel.:
+964 1 719 0670
Faks:
+1 212 963 3009

İRAN İSLAM RESPIBLİKASI

İran İslam
Respublikasında
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
No. 5, East Emdad
Street, Vanak sq.
North Shiraz Ave.
Tehran 19917
Tel.:
+98 21 8805 7201
Faks:
+98 21 8805 7212

İRLANDIYA

İrlandiyada
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
Suite 4, Merrion
House
1/3 Lower Fitzwilliam
Street, Dublin 2
Tel.:
+353 1 631 4510

Faks:
+353 1 631 4616

İSPANİYA

İspaniyada
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
Avenida General
Pero 32-2^a, PO Box
36-121
E-28020 Madrid
Tel.:
+34 91 556 36 49
Faks:
+34 91 417 5345

İTALİYA

İtaliyada BMT
QAK-ın Regional
Nümayəndəliyi.
Via Caroncini 19
00197 Roma
Tel.: +39 06 802121
Faks:
+39 06 802123/24

YƏMƏN

Yəmən
Respublikasında
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
PO Box 12093
Sana'a və ya Algeria
Street, No. 38
Building No 2, Sana'a
Tel.: +967 1 469 771
Faks:
+967 1 469 770

QAZAXİSTAN

Qazaxıstanda
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi
67 Tole bi
Almaty – 480091

Tel.: +7 3272 791244
Faks:
+7 3272 583982

KAMBOCA

Kambocada
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
PO Box 539 House
No 2,
Street No 352 Beung
Keng Kang, Phnom
Penh
Tel.: +855 23 216005
Faks:
+855 23 216274

KAMERUN

Kamerunda
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
Boite Postale 7077
Yaoundé və ya
Quartier Nlongkak
Rue No 1032
Batiment no 46,
Yaoundé
Tel.: +237 20 29 54
Faks: +237 21 35 91

KANADA

Kanadada BMT QAK-
ın Nümayəndəliyi.
280 Albert Street,
Suite 401, Ottawa
Ontario KIP 5G8
Tel.:
+1 613 232 09 09
Faks:
+1 613 230 1855

KENİYA

Keniyada BMT QAK-
ın Nümayəndəliyi.

PO Box 43801,
Nairobi
Və ya
Chiromo Road
(next to Caltex
Station)
By Consulata church
Westlands, Nairobi
Tel.:
+254 20 444 2000
Faks:
+254 20 423 2080

KİPR

Kıprda BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
PO Box 1642
1590 Nicosia və ya
South: C/O UNFICYP
Secretariat UNPA
Nicosia
Tel.: +357 2 35 90 25
Faks:
+357 2 35 90 37

QIRĞIZSTAN

Qırğızstanda
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
UN House (3rd floor)
160 Chui Avenue
Bishkek 720010
Tel.:
+996 312 611 264
Faks:
+996 312 611 271

ÇİN XALQ RESPUBLİKASI

Çində BMT QAK-
ın Regional
Nümayəndəliyi.
1-2-1, Tayan
Diplomatic

Office, Building 14
Liang Ma He Nan Lu
Beijing 100600
Tel.:
+86 10 6 532 6806
Faks:
+86 10 6532 1647

KOLUMBİYA

Kolumbiyada
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
Calle 114 No 9-01
Office 601, Edifi cio
Teleport Torre A,
Bogota
Tel.: +571 658 06 00
Faks:
+571 658 06 02

KONQO DEMOKRATİK RESPUBLİKASI

Konqo Demokratik
Respublikasında
BMT QAK-ın Mərkəzi
Afrika üzrə Regional
Nümayəndəliyi.
PO Box 7248
Kinshasa 1 və ya
6729 Avenue de
l'OUA
Kinshasa
Tel.:
+243 81 880 1245
Faks:
+243 81 301 0435

KONQO RRESPUBLİKASI

Konqo
Respublikasında
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.

BP 1093, Brazzaville
Və ya
6, Rue 18 Mars 1977
Quartier Cathedrale
Brazzaville
Tel.: +242 811 169
+242 815 763(BMT
İK)
Faks: +242 815 912

KOREYA RESPUBLİKASI

Koreya
Respublikasında
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
7F Kumsegi Bldg.
16, Euljiro 1 Ga
Joong-Ku, Seoul
100-191
Tel.: +82 2 773 7011
Faks:
+82 2 773 7014

KOSTA-RİKA

Kosta-Rikada
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
Edifi cio Torre del
Este – 5° Piso,
Frente a la facultad
de Derecho de la
UCR, Apartado
Postal 12-1009 -
FECOSA
San Pedro
Tel.: +506 225 0049
Faks: +506 224 4891

KOT DİVUAR

Kot Divuarda
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
01 BP 7982, Abidjan

01
Və ya
Angle Rue Des
Jardins
Boulevard Latrille
Cocody, II Plateaux
Abidjan
Tel.:
+225 22 515 577
Faks:
+225 22 515 588

KÜVEYT

Küveytdə BMT QAK-
ın əlaqə ofisi.
PO Box 28742
13148 Safat, Kuwait
City
Və ya
Khaitan Area
Block No 04
Al Walid Ebin Abdel
Malek Street No 206
Building No 90009
Kuwait City
Tel.: +965 476 4982
Faks: +965 476 4257

LİBERİYA

Liberiyada
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
PO Box 9077,
Monrovia
Və ya
Haider Building
Mamba Point,
Monrovia
Tel.: +231 22 6233
Faks: +231 22 6235

LİVAN

Livanda BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.

PO Box 7332, Beirut
Və ya
Michel Bustrus Street
Nasr Building, Achrafi
eh
Tel.: +961 1 560 699
Faks:
+961 1 560 717

LİVİYA ƏRƏB RESPUBLİKASI

Liviya Ərəb
Respublikasında
BMT QAK-ın missiya
başçısının Ofisi
PO Box 80708,
Tripoli və ya
Uthman Ibn Affan St
Ben Ashour, Tripoli
Tel.:
+218 21 361 9662
Faks:
+218 21 361 9661

LÜKSEMBURQ

BMT QAK
Korrespondentinin
Lüksemburqdakı
Ofisi
1 rue Jean Pierre
Brasseur b.p. 567
2015 Luxembourg
Tel.: +352 454 018
Faks: +352 454 303

MAVRİTANIYA

Mavritaniyada BMT
QAK-ın missiya
başçısının Ofisi.
C/O UNDP, BP 4405,
Nouakchott və ya
Ilot K No 159-160-
161
Route de la Corniche

Nouakchott
Tel.: +222 5 257 414
Faks:
+222 5 256 176

MAKEDONIYA KEÇMİŞ YUQOSLAVIYA RESPUBLİKASI

Makedoniya
keçmiş Yuqoslaviya
Respublikasında
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
PO Box 873
1000 Skopje
və ya
Zeleznicka 53
1000 Skopje
Tel.:
+389 2 3118 641
Faks:
+389 2 3131 040

MALAVİ

Malavidə BMT QAK-
ın Nümayəndəliyi.
PO Box 30230
Lilongwe 3 və ya
7th Floor
Kang'ombe Building
City Centre
Lilongwe 3
Tel.: +265 177 2155
Faks: +265 177 4128

MALAYZIYA

Malayziyada
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
PO Box 10185
50706 Kuala Lumpur
Və ya
570 Jalan Bukit

Petaling
50460 Kuala Lumpur
Tel.:
+60 3 2141 1322
Faks:
+60 32141 1780

MƏRAKEŞ

Mərakeşdə BMT
QAK-ın fəxri
nümayəndəsi.
12, Rue de Fes-
Hassan
Rabat
Tel.:
+212 377 676 06
Faks:
+212 377 661 96

MEKSİKA

BMT QAK-ın
Meksika, Mərkəzi
Amerika və Kuba
üzrə Regional
Nümayəndəliyi.
Presidente Masaryk
29
sexto piso
Colonia Polanco
11570 Mexico, D.F.
Tel.:
+52 5 55263 9851
Faks:
+52 5 55250 9360

MOZAMBİK

Mozambikda BMT
QAK-ın missiya
başçısının Ofisi.
PO Box 1198,
Maputo
Və ya
Avenida dos
Presidentes 33,

Maputo
Tel.: +258 1 490 242
Faks:
+258 1 490 635

MOLDOVA

Moldovada
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
31 August 1989
Street, #57, MD-2012
Chisinau
Tel.:
+373 22 271 853
Faks:
+373 22 271 953

MYANMA

Myanmada
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
PO Box 1485,
Yangon
Və ya
287 Pyay Road
Sanchaung Township
Yangon
Tel.: +951 524022
Faks: +951 524 031

NAMİBİYA

Namibiyada
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
Private Bag 13310,
Windhoek və ya
nd Floor,
Sanlam Building,
Independence
Avenue, Windhoek
Tel.:
+264 61 237 143
Faks:
+264 61 230 055

NEPAL

Nepalda BMT QAK-
ın Nümayəndəliyi.
PO Box 2374,
Kathmandu
Və ya
Dhara Marga Anil
Kuti
Maharajgunj
Kathmandu
Tel.: +977 1441 2521
Faks:
+977 1441 2853

NİGERİYA

Nigeriyada
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
UN House Plot no.
617/618
Diplomatic Zone
Central Area District
PMB 2851, Garki,
Abuja
Tel.:
+234 9 461 8569
Faks:
+234 9 461 8598

PAKİSTAN

Pakistanda
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
PO Box 1263,
Islamabad
Və ya
No. 2 Diplomatic
Enclave
QUAID-E-AZAM,
University Road
Sector G-4,
Islamabad
Tel.:
+92 51 282 9502

Faks:
+92 51 227 9455

PANAMA

Panamada
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
La Ciudad del Saber
Gaillard Street,
Building 812-B
Panama City
Tel.: +507 317 1630
Faks: +507 317 1633

PAPUA-YENİ QVİNEYA

Papua-Yeni
Qvineyada
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
PO Box 1909, Port
Moresby və ya
Floor – ADF House
(Next
St. Mary's Catholic
Church)
Musgrave Street,
Town
Port Moresby.
Tel.: +675 321 7422
Faks: +675 321 5977

POLŞA

Polşa
Respublikasında
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
2, Aleja Roz
PL-00 556 Warsaw
Tel.:
+48 22 628 69 30
Faks:
+48 22 625 61 24

**RUSIYA
FEDERASIYASI**

Rusiya
Federasiyasında
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
BMT-nin Binası
6 Obukhov Pereulok
Moscow 103064
Tel.:
+7 503 232 30 11
Faks:
+7 503 232 30 16

RUANDA

Ruandada
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
BP 867, Kigali
Və ya
Bd de L'Umuganda
Commune Kacyiru
Secteur Kimihurura
Cellule
Kamukina Kigali
Tel.: +250 58 5107
Faks: +250 58 3485

RUMINIYA

Ruminiyada
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi
25, Armeneasca
Street,
Sector 2
70228 Bucharest
Tel.: +40 1 211 29 44
Faks:
+40 1 210 15 94

**SƏUDIYYƏ
ƏRƏBİSTAN**

Səudiyyə Ərəbistan
üzrə BMT QAK-

ın Regional
Nümayəndəliyi.
PO Box 94003
Riyadh 11693 və ya
Fazari Square
Pension Fund
Commercial Complex
Block C-13 Dipomatic
Quarters Riyadh
Tel.:
+966 1 482 8835
Faks:
+966 1 482 8737

SENEQAL

Senegalda BMT
QAK-ın Regional
Nümayəndəliyi.
BP 3125, 59 rue
Docteur
Theze, Dakar
Tel.: +221 823 66 03
Faks:
+221 823 66 00

**SERBIYA VƏ
MONTENEQRO**

Serbiya və
Monteneqroda
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
Krunska 58 11000
Belgrade
Tel.:
+381 38 308 2100
Faks:
+381 38 344 2947

**SURİYA ƏRƏB
RESPUBLİKASI**

Suriyada BMT QAK-
ın Nümayəndəliyi.
PO Box 30891
Damascus və ya

Al Malki Mohamed Al
Bazm Street No 14
Al Nabelsi Building
Damascus
Tel.:
+963 11 373 5940
Faks:
+963 11 373 6108

**SLOVAKIYA
RESPUBLİKASI**

Slovakiya
Respublikasında
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
Sturova 6 811 02
Bratislava
Tel.:
+421 2 52 927875
Faks:
+421 2 52 927871

SLOVENIYA

Sloveniyada
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
Miklosiceva Cesta
18/II 1000, Ljubljana
Tel.:
+386 1 4328 240
Faks:
+386 1 4328 224

**AMERİKA
BİRLƏŞMİŞ
ŞTATLARI**

Amerika Birləşmiş
Ştatları və Karib
hövzəsi ölkələri
üzrə BMT QAK-
ın Regional
Nümayəndəliyi.
1775 K Street, NW,
Suite 300

Washington DC
20006
Tel.:
+1 202 296 5191
Faks:
+1 202 296 5660

SOMALİ

Somalidə BMT QAK-
ın Nümayəndəliyi.
PO Box 43801,
Nairobi
Və ya
Lion Place Waiyaki
Way
(Next to St Marks
Church), Westlands
Nairobi Kenya
Tel.:
+254 20 422 2200
Faks:
+254 20 422 2280

SUDAN

Sudanda BMT QAK-
ın Nümayəndəliyi.
PO Box 2560,
Khartoum
Və ya
Mohammed Nageeb
Road (North of
Farouk Cemetery)
Khartoum No 2
Tel.:
+249 11 47 11 01
Faks:
+249 11 47 31 01

SYERA-LEONE

Syera-Leonedə
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
PO Box 475,
Freetown

Və ya
29 Wilkinson Road
Freetown
Tel.:
+232 22 234 321
Faks:
+232 22 234 347

TAJİKİSTAN

Tacikistanda
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
Prospekt Drujba
Naradov 106
Dushanbe, 734013
Tel.:
+992 372 214406
Faks:
+992 372 510039

TAYLAND

Taylan, Kamboca və
Vyetnam üzrə BMT
QAK-ın Regional
Nümayəndəliyi.
PO Box 2-121
Rajdamnern
Avenue United
Nations
Building 3rd Floor,
Block A, Bangkok
10200
Tel.: +66 2 288 1234
Faks:
+66 2 280 0555

TANZANIYA BİRLƏŞMİŞ RESPUBLİKASI

Tanzaniya Birləşmiş
Respublikasında
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
PO Box 2666

Dar-es-Salaam və ya
Plot 18 Kalenga
Street
Dar-es-Salaam
Tel.:
+255 22 215 00 75
Faks:
+255 22 215 2817

ŞƏRQİ TİMOR

Şərqi Timorda
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
PO Box 456 Dili və
ya
Estrada de Balido,
Dili
Tel.: +670 33 13 547
Faks:
+670 33 13 554

TUNİS

Tunisədə BMT QAK-ın
fəxri Nümayəndəsi.
BP 863 1035 Tunis
Və ya 61 Boulevard
Bab Benat 1035
Tunis
Tel.: +216 715 73586
Faks:
+216 715 70168

TÜRKMƏNİSTAN

Türkmənistanda
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
40, Galkynysh Street
744013 Ashgabat
Tel.:
+993 12 425 684
Faks:
+993 12 425 691

TÜRKİYƏ

Türkiyədə BMT QAK-ın Nümayəndəliyi.
12. Cadde, 212.
Sokak No 3 3 Sancak Mahallesi, Cankaya, Ankara
Tel.:
+90 312 409 7000
Faks:
+90 312 441 2173

UQANDA

Uqandada BMT QAK-ın Nümayəndəliyi.
PO Box 3813, Kampala
Və ya
Plot 18 Prince Charles Drive Kololo Kampala
Tel.:
+256 41 231 231
Faks:
+256 41 256 989

ÖZBƏKİSTAN

Özbəkistanda BMT QAK-ın Nümayəndəliyi.
14 Mahmood Torobi Str
700090 Tashkent
Tel.:
+998 71 120 6893
Faks:
+998 71 120 6891

UKRAYNA

Ukraynada BMT QAK-ın Regional Nümayəndəliyi.
PO Box 122 Kyiv

01015
Və ya
32A, Sichnevogo Povstannya Str.
Kyiv 01015
Tel.:
+380 44 573 9424
Faks:
+380 44 288 9850

FİLİPPİN

Filippində BMT QAK-ın Nümayəndəliyi.
PO Box 2074 (MCPO)
G. Puyat Avenue
1260 Makati Metro Manila və ya
3rd Floor, JAKA II Building 150 Legaspi Street 1200 Makati, Metro Manila
Tel.: +63 2 818 5121
Faks:
+63 2 817 4057

FRANSA

Fransada BMT QAK-ın Nümayəndəliyi.
9, rue Keppler
F-75016 Paris
Tel.:
+33 1 44 43 48 58
Faks:
+33 1 40 70 07 39

XORVATIYA

Xorvatiyada BMT QAK-ın Nümayəndəliyi.
3rd floor, 24 Slovenska Ulica
10000 Zagreb
Tel.:

+385 1 3713 555
Faks:
+385 1 3713 588
+385 1 3713 565

MƏRKƏZİ AFRİKA RESPUBLİKASI

Mərkəzi Afrika Respublikasında BMT QAK-ın Nümayəndəliyi.
Boite Postale 950 Bangui
Və ya
Rue Joseph Degrain (Route de Sofi tel)
Bangui
Tel.: +236 61 40 76
Faks: +236 61 98 34

ÇAD

Çadda BMT QAK-ın Nümayəndəliyi.
B.P. 906 N'Djamena
Və ya
Quartier Cardalé, Avenue Felix Eboué
Immeuble STAT N'Djamena
Tel.: +235 51 86 10
Faks: +235 51 5340

ÇEXİYA RESPUBLİKASI

Çexiya Respublikasında BMT QAK-ın Nümayəndəliyi.
Namesti Kinskych 6
PO Box 210
150 00 Prague 5
Tel.:
+420 2 571 99866

Faks:
+420 2 571 99862

İSVEÇRƏ

BMT QAK-ın İsveçrə
və Lixtenşteyn üçün
əlaqə şöbəsi
Case Postale 2500
94

Rue Montbrillant
CH-1211 Geneve 2
Tel.:
+41 22 739 8755
Faks:
+41 22 739 7379

İSVEÇ

İsveçdə BMT
QAK-ın Şimal
və Baltik ölkələri
üzrə Regional
Nümayəndəliyi.
Ynglingagatan 14
– 6th Floor, S-11347
Stockholm
Tel.: +46 8 457 4880
Faks:
+46 8 457 4887

ŞRİ-LANKA

Şri-Lankada
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
97 Rosmead Place
Colombo 07
Tel.:
+94 11 268 3968
FAKS:
+94 11 268 3971

EKVADOR

Ekvadora
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.

Avenida Amazonas
2889
y la Granja Edificio
Naciones Unidas
Piso 2, Quito
Tel.:
+593 2 2460 272
Faks:
+593 2 2460 280

ERİTREYA

Eritreyada BMT QAK-
ın Nümayəndəliyi.
PO Box 1995,
Asmara
Və ya
House Number 108
Emperor Yohannes
Avenue Asmara
Tel.: +291 1 12 61 21
Faks:
+291 1 12 72 55

HƏBƏŞİSTAN

Həbəşistanda
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
PO Box 1076
Addis Ababa
Və ya
Bole Road, Wereda 1
Kebele 23
House No 1255/01-
02
Addis Ababa
Tel.: +251 1 612 822
Faks:
+251 1 611 666

CƏNUBİ AFRİKA

Cənubi Afrikada BMT
QAK-ın Regional
Nümayəndəliyi
PO Box 12506 The

Tramshed, Pretoria
və ya
8th floor Metro Park
Building
351 Cnr. Schoaman
&
Prinsloo Str., Pretoria
0002, Gauteng
Province
Tel.:
+27 12 354 8303
Faks:
+27 12 354 8390

YAPONİYA

Yaponiyada
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
UNU Bldg., 6F– 5-
53-70,
Jingumae Shibuya-
ku, Tokyo 159-0001
Tel.:
+81 33 499 20 11
Faks:
+81 33 499 22 72

BMT (NYU-YORK)

Nyu-Yorkda
BMT QAK-ın
Nümayəndəliyi.
PO Box 20,
Grand Central, New
York
NY 10017 və ya
220 East 42nd Street
Suite 3000, New York
NY 10017
Tel.:
+1 212 963 00 32
Faks:
+1 212 963 00 74

BMT QAK və PAİ haqqında qısa məlumat

BMT-nin Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığı (BMT QAK) bütün dünyada qaçqınların müdafiəsi və qaçqın problemlərinin həllinə dair beynəlxalq tədbirlərin idarə edilməsi və əlaqələndirilməsi üzrə Mandata malikdir.

BMT QAK hər kəsin sığınacaq axtarmaq, başqa Dövlətin ərazisində sığınacaq tapmaq və evinə könüllü olaraq qayıtmaq hüququnu həyata keçirməsinə şəraitin yaradılmasını qarşısına məqsəd qoyur. BMT QAK problemin davamlı həllini qaçqınlara öz ölkələrinə qayıtmaları və ya başqa ölkəyə köçməsi üçün yardımın göstərilməsində görür.

BMT QAK-ın icra komitəsi və BMT-nin Baş Məclisi həmçinin, BMT QAK-a digər vətəndaşlığı olmayan və ya vətəndaşlığı mübahisəli olan və - müəyyən hallarda – ölkə daxilində köçürülmüş şəxslər olan insan qruplarına yardımın göstərilməsinə səlahiyyət veriblər.

BMT QAK Dövlətləri və müxtəlif təşkilatları insan hüquqlarının qorunması və münaqişələrin sülh yolu ilə həllinə şərait yaratmalarına sövq edərək məcburi köçürülmə hallarının azaldılmasına çalışır.

BMT QAK qaçqınlarla və digər şəxslərə heç bir ayrı-seçkilik olmadan, onların ehtiyaclarına uyğun və irqindən, dərisinin rəngindən, dinindən, siyasi baxışlarından və cinsindən asılı olmayaraq, yardım və müdafiəni təşkil edir.

BMT QAK iştirak prinsipini dəstəkləyir və qaçqınlara onların həyatlarına təsir edəcək bütün qərarlarla əlaqədar məsləhətlər verir. BMT QAK hökumətlər, regional assosiasiyalar, beynəlxalq və ictimai təşkilatlarla əməkdaşlıq edir.

PAİ

1889-cu ildə yaranmış Parlamentlərarası İttifaq (PAİ), suveren dövlətlərin parlament nümayəndələrini birləşdirən beynəlxalq təşkilatdır. 2008-ci ilin iyul ayında PAİ-də 150 ölkə təmsil olunurdu.

PAİ nümayəndəlik hakimiyyəti institutlarının gücləndirilməsi vasitəsilə, xalqlar arasında sülh və əməkdaşlıq naminə çalışır. Bu məqsədlə, PAİ bütün ölkələrin parlamentləri və deputatları arasında əlaqələrini genişləndirir və təcrübə mübadiləsini inkişaf etdirir, beynəlxalq maraq doğuran məsələlərə baxır və bu problemlər üzrə rəyini bildirir, insan hüquqlarının müdafiəsinə və həyata keçirilməsinə töhfəsini verir və nümayəndəlik hakimiyyəti institutlarının fəaliyyəti barədə ictimai məlumatlılığı artırır.

PAİ BMT-nin məqsədlərinə şərikdir və BMT təşkilatları ilə yaxından əməkdaşlıq edir. İttifaq həmçinin, həmin ideyaları rəhbər tutan regional parlamentlərarası təşkilatlarla, beynəlxalq, hökumətlərarası və qeyri-hökumət təşkilatları ilə işləyir.

© Inter-Parliamentary Union 2005

**Parlamentlərarası İttifaq tərəfindən
BMT-nin Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığı ilə birgə dərc edilmişdir**

Bütün hüquqlar qorunur. Parlamentlərarası İttifaqın və ya BMT-nin Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığının yazılı icazəsi olmadan bu nəşrin heç bir hissəsi yenidən dərc edilə, yenidən dərc edən sistemdə saxlanıla, hər hansı formada və vasitələrlə - elektron, mexaniki, surətçixarma, yazılma və s. vasitələrlə əldən ələ verilə bilməz.

Hazırkı nəşr heç bir formada satılmamaq, kirayə verilməmək, satışı çıxarılmamaq, sifariş və ya başqa üsulla nəşirin icazəsi olmadan ilkin çapdan çıxdığı cildədən başqa formada və bundan sonrakı nəşirlərə aid olmaqla bu cür şərt olmadan yayılmamaq şərti ilə yayılır .

ISBN 978-92-9142-398-9

**PAİ-nin baş
qərargahı**

Inter-Parliamentary
Union
Chemin du Pommier 5
Case Postale 330 CH-
1218
Le Grand Saconnex,
Geneva
Switzerland
Tel.: + 41 22 919 41 50
Faks:+ 41 22 919 41 60
E-mail: [postbox@mail.
ipu.org](mailto:postbox@mail.ipu.org)
Web site: www.ipu.org

**BMT yanında
PAİ-nin daimi
müşahidəçisinin
ofisi**

Inter-Parliamentary
Union
220 East 42d Street
Suite 3002
New York, N.Y.
10017 USA
Tel.: +1 212 557 58 80
Faks: +1 212 557 39 54
E-mail: [ny-offi
ce@mail.ipu.org](mailto:ny-office@mail.ipu.org)

**BMT-nin
Qaçqınlar üzrə Ali
Komissarlığı**

Case Postale 2500 1211
Geneva 2
Switzerland
Tel.: +41-22-739-8111
Faks: +41-22-739-7353
Web site: [www.unhcr.
org](http://www.unhcr.org)
[www.unhcr.org/
statelessness](http://www.unhcr.org/statelessness)

BMT QAK-ın Vətəndaşsızlıq Məsələləri
Üzrə Şöbəsi
15 Avqust 2008-ci il